

**DE TITULAR DE GÓSOL, A DIRECTOR DE LA CIUTAT SANATORIAL DE TERRASSA,
I DEL DISPENSARI CENTRAL ANTITUBERCULÓS DE CATALUNYA**

PERE MIRET I CUADRAS

**DE TITULAR DE GÓSOL, A DIRECTOR DE LA CIUTAT
SANATORIAL DE TERRASSA, I DEL DISPENSARI CENTRAL
ANTITUBERCULÓS DE CATALUNYA**

**DE TITULAR DE GÓSOL, A DIRECTOR DE LA CIUTAT
SANATORIAL DE TERRASSA, I DEL DISPENSARI CENTRAL
ANTITUBERCULÓS DE CATALUNYA**

PERE MIRET I CUADRAS

Primera edició, 2016

Queda rigurosament prohibit, sense l'autorització escrita del titular del Copyright, sota les sancions establertes en les lleis, la reproducció parcial o total d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment, compresos la repografia y el tractament informàtic i la distribució d'exemplars d'aquesta, mitjançant lloguer o préstecs públics.

©Pere Miret i Cuadras

©Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya

Publicacions del Seminari Pere Mata. Universitat de Barcelona

ISBN: 978-84-944933-9-3

DL: B 5812-2016

Imatge portada: Carrer del Pi. Sant Pere de Ribes. Any 1887

Producció: Trialba

c/Diputació, 216 - 08011 Barcelona

93 451 65 70

Pròleg

En un sol relat, ben llegidor i més aviat breu, podem trobar explicats molts canvis de la medicina i de la societat del nostre temps. Una explicació senzilla, ben estructurada i ben escrita de la vida d'un metge, ens permet entendre moltes coses, entre elles la intensitat i rapidesa de moltes diversitats en la vida humana.

El doctor Pere Miret i Cuadras ens ofereix en aquest treball un resum dels aspectes més visibles de la seva vida com a metge. Ha exercit la medicina des de fa més de seixanta anys, i n'ha vist de tots colors. No solament pels grans canvis que ha fet la medicina en l'organització de l'assistència, en el progrés de la terapèutica, en els canvis en els mètodes i tècniques de diagnòstic, en els coneixements de base, i per la manera dels propis malalts de valorar el seu patiment i els seus drets. Miret ha exercit en ambients molt diversos, i tots li han deixat una petjada important en el seu record.

Ara que la professió s'ha tornat tan especialitzada, en un moment en que molts dels qui exerceixen tasques sanitàries no són metges, sigui perquè fan recerca bàsica, que es pot fer des de molt orígens; o per la seva especialització instrumental en les tècniques de diagnòstic; o per l'enfocament organitzatiu de tasques directives, fins i tot polítiques, Miret pot veure aquests canvis, des de la perspectiva dels anys, de les voltes que han anat fet la vida, la malaltia, la ciència, la societat. És doncs un resum de l'evolució de la medicina, en l'últim mig segle i una mica més, vista per un metge que ha exercit en camps molt diferents, sovint contraposats, des d'estar durant uns quants anys pràcticament sol, amb el proper metge a moltes hores de viatge en cavall o mula, entre valls i muntanyes sense cap camí asfaltat, i sovint, més al principi, amb dificultat d'entendre la parla dels malalts. I d'aquí fins a la direcció d'uns dels hospitals més grans d'Europa creat per les necessitats assistencials d'una malaltia que era la gran endèmia blanca, la tuberculosi,

que s'enduia en el nostre medi milers de persones cada any. Però fou el moment dels grans canvis en la medicació, el seu control, i un considerable domini sobre el bacil, fins a convertir la tuberculosi, en el nostre medi, en un risc relativament menor, que aviat va ser superat per altres tipus de patologies. La triple "C" del nostre temps, el càncer, el cor, la carretera, han deixat molt enrere la mort dels tísics.

Algunes de les explicacions de Miret són colpidores. Potser més les del temps al Marroc, on va treballar en condicions molt adverses i on la vàlua dels coneixements havia de ser substituïda sovint només pel sentit comú, perquè es tenien pocs medis disponibles. Així es veu també la capacitat de resistència humana front a lesions considerades gairebé sense esperança, com el noi que li porten de molt lluny, amb el ventre perforat i els budells sortint; el cura com pot, el tornen al poble, a hores de distància i, al cap de no massa dies, torna alegre i curat.

L'autor. Va néixer a sant Pere de Ribes cap a finals de la primavera de l'any 1928, amb alguns antecedents mèdics a la família. Es llicencià en medicina a Barcelona. Havia estat intern a l'hospital i la seva formació és del Clínic i de seguida va entrar en el circuit assistencial. Fou metge de poble, a Gósol, les condicions de treball no eren bones i va fer oposicions entrant com a metge al Marroc, que aleshores encara era oficialment un "protectorat". Va ser director dels Cercles mèdics de Tzelata de Beni-Ahmed i de Ketama. De la seva experiència, condensada, en sortí un llibre, "Crònica d'un metge al Marroc (1954-1958)", és a dir en el final del temps colonial i al començament de la independència. Cap a les últimes pàgines d'aquest llibre hi ha una petita nota biogràfica, on s'explica que "l'any 1951 inicià la pràctica de la medicina a les mines de Fígols". Després es diu "Exercí la professió

a Gósol, al Marroc, al Dispensari Central de Malalties del Tòrax de Barcelona”, també, a l’Hospital Militar de Barcelona i al de sant Pau; com a metge de l’Ajuntament en el dispensari de Can Tunis; també en ambulatoris de la Seguretat Social, des del de la Torrassa d’Hospitalet fins als de Manso i Pare Claret de Barcelona.

Però bàsicament fou un metge, especialista en Patologia de l’aparell respiratori, centrada aleshores per la Tuberculosi, que era gairebé per sí mateixa una especialitat d’una sola malaltia. I durant quinze anys va ser director de la Ciutat Sanatorial de Terrassa, un dels grans hospitals per a la guarió de tuberculosos d’Europa, previst per a 1180 llits quan es va inaugurar, i que a vegades en va tenir més, perquè hi havia cua per a ingressar i curar-se. Aleshores va poder formar un equip i, a més de la tasca assistencial, la visita i curar malalts, va poder iniciar una activitat científica, enfocada també a la clínica i el tractament, amb assistència a congressos, amb publicacions de treballs en revistes de l’especialitat, que assolí una certa rellevància internacional.

Pere Miret és membre corresponent de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya des de l’any 2008, adscrit a la secció segona, de Medicina. Hi ha fet una bona tasca, col·laborant a les dues publicacions de la institució: la “Revista de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya”, i a “Gimbernat. Revista Catalana d’Història de la Medicina i de la Ciència”. També és membre del consell de redacció i un dels puntals d’ambdues revistes.

Els llibres. La història de la Tuberculosi a Catalunya. Cal fer esment de dos llibres dels quals un és referit extensament en aquests records, però l’altre no. El ja conegut és la “Crònica d’un metge al Marroc (1954-1958)”, que va tenir difusió comercial en la Col·lecció Alboran, d’edicions Bellaterra, amb presentació en llibreria, l’any 2006. L’altre és una edició del Seminari Pere Mata de la Universitat de Barcelona, publicat el 2011. És un estudi molt ampli sobre “La Tuberculosi a Catalunya, des del segon terç del segle XIX, a la meitat del segle XX”. És l’etapa anterior a la introducció

de l’estreptomicina, i també prèvia al seu coneixement personal, com a metge, de la malaltia. Fa una anàlisi molt documentada de les aportacions que es troben en les revistes mèdiques catalanes d’aquest període tan extens, el més dens pel nombre de treballs, més de dues-centes quaranta cites bibliogràfiques, quan la malaltia era un autèntic estrall.

Miret ha arribat a la història de la medicina cap el final de la seva activitat, però s’ha convertit en un dels puntals en els temps recents de la revista “Gimbernat”, amb estudis extensos, sobre els temes que ha conegut més, evidentment els de patologia respiratòria, amb aportacions originals, que gairebé només ell podia fer, pel seu coneixement personal. Així cal destacar la seva història de la Ciutat Sanatorial de Terrassa, en part també esmentada en l’obra d’ara. També un estudi important sobre les aportacions de Conrad Xalabarder, pràcticament el primer metge que va fer estudis amb microscopi electrònic a Catalunya, aplicats a la medicina, amb idees personals que no foren acceptades, però tampoc contradites, sobre les formes filtrables del bacil de Koch, i la seva evolució morfològica. Va tenir el recolzament de la que aleshores es coneixia com a Caixa de Pensions, Diu Miret, i s’aporta aquí perquè és poc conegut, que el gran mèrit de Xalabarder fou la modernització dels Dispensaris Blancs i del Sanatori de Torrebonica, que havia començat el seu pare. També la creació d’una Biblioteca amb subscripció de més de vint revistes estrangeres, sobre el tema de la tuberculosi, quan aquí arribava molt poc material. D’alguna monografia i de treballs en revistes, locals, o de difusió internacional, algun de primer nivell, no és aquí el lloc de fer-ne l’anàlisi, propi de l’especialitat, tot i que cal fer-ne esment. I encara, en enfocament diferent, problemes d’exercici de la professió, i l’intrusisme en forma de “curanderisme”, en el medi rural a Catalunya cap a meitat del segle XIX.

Jacint Corbella
Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya
Institut d’Estudis Catalans

Aquestes pàgines amb notes, històries, anècdotes, advertiments, i observacions, que venen tot seguit, no tenen altre objectiu que exposar la trajectòria d'un metge, sense recursos materials, amb una formació, en bona part, autodidacta, que va començar a Gósol, un poble perdut al Pirineu lleidatà, i va acabar dirigint la Ciutat Sanatorial de Terrassa, més tard Hospital del Tòrax, el més gran de Catalunya i de l'Estat Espanyol, i el Dispensari Central Antituberculós "Lluís Sayé" de Barcelona. L'escrit, no té cap pretensió, només voldria que quedés com el testimoni d'una època ja passada, molt diferent de l'actual, però no, encara, oblidada.

El protagonista d'aquesta història va néixer a Sant Pere de Ribes l'any 1928, un poble del Garraf, de dos mil habitants, on tothom es coneixia, en una època en la que hi havien pocs mitjans de comunicació, i cap agència de viatges. El coneixement del món i de la societat que ens envoltava, ens el donaven els exemples del grans i les històries que aquests ens contaven, sempre alliçonadores i amb un fons de veritat.

Escriure esdeveniments de la pròpia vida és molt profitós per un mateix, perquè tot i que hem volgut dissimular els desencerts, en recordar-los, ens adonem dels errors comesos, de la poca atenció al proïsme, de l'egolatria, de l'avarícia, i de molts vicis que posseïm i que no veiem, o no volem veure. Les peripècies que es contenen, ens ensenyen a entendre el tarannà, no només d'una persona, sinó també de la col·lectivitat que ens precedí, i aquesta, transmet una part dels seus coneixements, dels seus defectes i de les seves virtuts a les generacions poste-

riors, i forma, una bona part del seu caràcter i de la seva conducta i ens fa més fàcil entendre'ns millor a nosaltres mateixos, i a tots els éssers humans. Comences a recordar i decideixes, escriure episodis, i fets, que més aviat t'afavoreixen i d'aquesta manera conserves pensaments i reflexions, que poden servir perquè quedi constància de la nostra existència tant fugissera, però que és la cosa de més valor que posseïm. També sabem que allò que queda escrit, si passats els anys algú ho llegeix, és com si l'hi parléssim després de morts, amb l'avantatge de que no ens pot replicar. **No sé si ho ha dit algun psiquiatre, però escriure les nostres vivències, té el valor i el benefici de la psicoanàlisi.**

Evocar situacions passades és, en certa manera, fer història i aquesta és essencial per entendre l'ésser humà. Però ser objectiu no és fàcil, i ja en el segle primer, Tàcit, el més gran dels historiadors llatins, autor dels Annals de l'Imperi Romà, diu: mentre uns donen per cert, rumors i fets inventats, altres i fins i tot els mateixos, falsifiquen i tergiversen la realitat, i entre nosaltres passa el mateix, i és habitual que aquells que descriuen les accions i la manera de pensar de generacions anteriors i que no les han viscut, desfigurin la veritat, i si les han viscut també, com ja feien els antics romans. Qui tingui realment interès per la objectivitat ho té difícil. Però hi ha algú veritablement objectiu?

Nosaltres haurem de mirar dintre nostre i no deixar-nos enlluernar per personatges falsos, ni pels interessos d'altres, ni acceptar ideals imposats pels que busquen els diners, el poder, o les dues coses juntes, i és que pensar i tenir criteris propis exigeix temps, voluntat, i sobretot esforç.

Durant la meua infància, un dels fets reals que es contaven, a l'estiu prenent la fresca al carrer, amb els veïns, i a l'hivern a la vora del foc, havia ocorregut anys enllà, captivant els oients i acabant amb el càstig del malvats. Era un succés que es conservava viu, en la memòria del poble. Les notícies truculentes, ara diàries, ocupen les pàgines dels diaris i les notícies al telediari, alguns dies, i després mai més ningú no les recorda, perquè l'endemà en surten de pitjors. En el llibre "Los Misterios de Villanueva", editat l'any 1851, i reeditat en una edició facsímil l'any 1991, s'hi troben dues versions diferents dels fets, amb els noms i detalls dels protagonistes

La versió que ens explicaven era la següent. Si anant de Barcelona a Sitges, passeu encara avui, per la vella carretera de les costes, en arribar al capdamunt de la pujada que es troba entre Garraf i Vallcarca, a mà dreta i a uns cinc metres d'alçada veureu encastrat en una escletxa de la roca, un tros de pal al que la humitat del mar i la força del vent n'han deixat només un fragment punxegut que us parla de la justícia d'altres temps. A l'altra banda del camí, un espadat vertical de roca viva, de cents metres d'alçada, cau sobre l'aigua que avançant i reculant, xoca sempre contra la paret i es desfà en milers de gotes que amuntegant-se de nou, retornen a l'investida, pensant potser, que algun dia la paret s'esfondrà i la mar serà lliure.

«In illo tempore», el camí, encaixonat entre la roca i l'abisme no tenia més de sis pams d'amplada, en passar el coll després conegut pel «Pas de la mala dona». Un dia d'estiu, transitava, agafada pel braç, pel camí de les costes, una parella d'uns 40 anys. Era quasi migdia i augmentava la calor, el cant monòton, irritant i sense fi de milers de cigales.

L'home, que era cec, remugava constantment de les pedres cantelludes del viarany que li masegaven els peus. A la dona feia estona que un pensament obsessiu la turmentava i l'afalagava al mateix temps, aquell home de dents corcades, inútil, amb qui s'havia casat no sabia quan ni perquè, i enganxat sempre al seu costat, era la causa del seu

malestar i de la seva misèria, en canvi l'adroguer del costat, sense família, vermell de cara, sempre de bon humor i amb diners, somreia maliciosament i la saludava al matí quan obria la porta del comerç, molt bon dia senyora Engracieta.

El seu malestar augmentava a mesura que pujaven, l'abisme la fascinava, les onades cantaven ara és el moment, les cigales deien, nosaltres callarem, un llargardai brillant, quiet sobre una roca rodolà els ulls i digué: a què esperes?, les pedres aspres del camí parlotejaven entre elles, quan es decidirà?. Arribaren al cim i la dona s'aferrà a l'home instintivament, aleshores, les cigales, els llargardaios, la reverberació del sol sobre les roques, els pins retorçats que creixen arrapats a les clivelles del terreny, l'aire, els núvols, i les ones ajuntaren les seves forces, ara digueren, i la dona en un moviment brusc i convulsiu, empentà l'home que caigué pel penya-segat arrossegant les pedres de la vorera del camí. El bastó en el què es recolzava, sortí giravoltant pels aires fins que es posà suau-ment sobre l'aigua on compassà el seu moviment al de les ones. La veu de l'home que s'allunyava ràpidament clamà: mala dona, mala dona, mala do..., xaap, les cigales després d'una breu parada tornaren a emetre el seu so estrident, i la mar continuà indiferent colpejant la roca.

Algú descobrí l'acció, la dona fou penjada pel coll fins a la mort en el lloc dels fets, en la biga que avui encara podeu veure, incrustada a la roca; un escrit clavat a la pedra deia: «Aquesta és la justícia que mana lo Rei Nostre Senyor.» Els dos pams de biga estellada i punxeguda que surten de la roca, allà queden per a qui sense pressa vulgui contemplar-los; i és que han canviat moltes coses, tot i que les mateixes ones colpegen, al peu de l'espadat, les mateixes roques. La veritat només la coneixen les penyes, els pins, i el tros que queda del patíbul, i probablement mai la manifestaran, la mar nostra n'és un testimoni, però des dels fenicis ha vist milers de cossos descompondre's en el seu si, i indolent i somnolenta ha oblidat el passat.

L'altre fet cruel que s'explicava, era el de l'execució dels assassins del rector de Torrelles de Foix. El dimarts 21 de gener de 1896, hi hagué un moviment inusual al poble. A les quatre començaren a obrir-se alguns portals i poc a poc amb carro, la tartana, amb el ruc, o a peu s'inicià una sortida cap a Vilafranca.

Aquella matinada tots els camins que conflüen a la Vila estaven molt transitats, l'execució era a dos quarts de nou i calia arribar d'hora si es volia aconseguir un bon lloc. Un testimoni de vista, diu que eren de vint a trenta mil les persones de la comarca, que acudiren a presenciar l'acte.

A l'hora assenyalada pujaren al patíbul emplaçat a l'esplanada que hi havia davant de l'estació del tren, tres homes i una dona, que tres anys enrere havien degollat a mossèn Josep Pallerols, rector de la parròquia de Santa Maria de Foix, per robar-li la fortuna que ells creien posseïa.

La multitud callà, baixaren de l'estrada els quatre jesuïtes que els havien conhortat fins el darrer moment, pujà el botxí Nicomedes M. a l'entarima't, a cada volta de torniquet s'oïa un clam de la multitud i l'espetec de la bufetada que rebien tots els menors, quatre, una per cadascun dels condemnats. *Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam.*

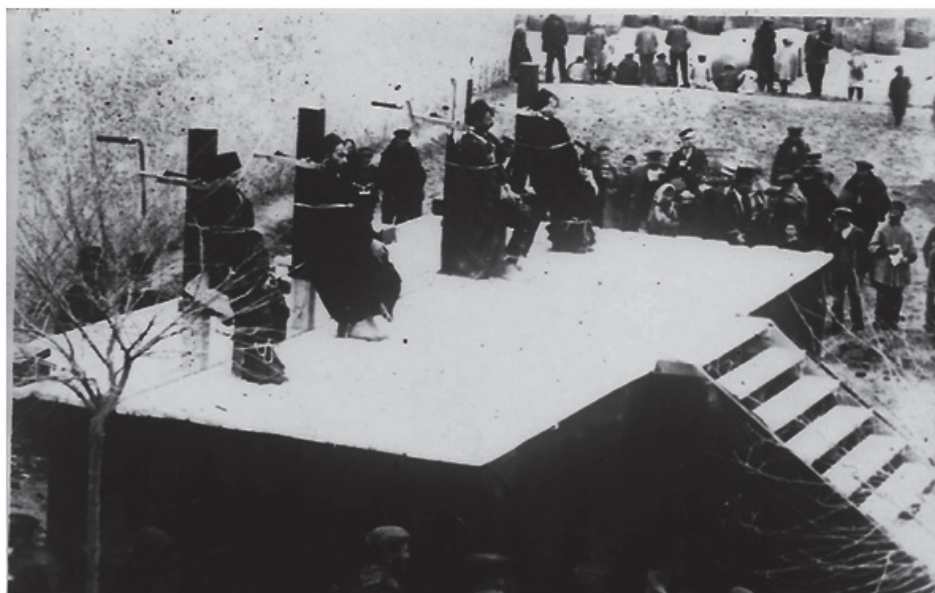

Foto inèdita i mai publicada, de l'execució dels assassins de mossèn Pallerols, facilitada per la neta de l'autor

Altres històries es contaven, de les guerres carlines, i dels americans, (així en deien al meu poble) que havien marxat a Cuba o Puerto Rico, als disset anys i retornat al poble, als quaranta, la majoria amb bons estalvis, que es casaven amb una noia de vint, construïen una casa i vivien de renda.

Als vuit anys, la guerra civil trastornà i donà un gir total, a la societat i a la majoria de persones. De cop i volta vàrem passar de ser uns nens protegits, estimats, sense cap preocupació, a ser uns éssers desemparats, desorientats, insegurs, amb la família trencada, que anàvem a robar fruita als pagesos, per calmar la fam crònica; ells ens perseguïen amb l'aixada enlaire i cometíem tota mena de ma-

leses. La pèssima alimentació i la desnutrició conseqüent, amb parasitosis com la sarna, i infeccions dèrmiques com impetigen de cara, em portaren a ingressar a l'Hospital de Sang on s'anomenava la finca de Solers, convertida en hospital durant la guerra. Aquesta casa, castell, torre, rodejada de tres mil metres de jardí, de moltes hectàrees de vinya, i d'una carretera pròpia, tancada amb cadenes, fins a Vilanova i la Geltrú, es troba entre Sant Pere de Ribes i Vilanova i va ser construïda per Eduard Maristany marquès de l'Argentera, enginyer de la Companyia de Ferrocarrils MZA, director de la construcció del primer ferrocarril Barcelona Mataró l'any 1848 i de la perforació del túnel de

l'Argentera, obra que li valgué el títol. En els anys setanta, la van convertir en el Gran Casino de Barcelona, i actualment és un restaurant i local de festes. Una tia meva, aleshores jove i de molta empena, sense cap estudi, va entrar de netejadora a l'Hospital. Al poc temps era l'encarregada del rober i dels equips de neteja. Un dia de ple hivern amb pluja i vent fred, segurament a principi de l'any 1938, va venir a buscar-me amb l'automòbil oficial de l'hospital. Ens rebé el Director, molt cordialment, em donaren sopar i amb sulfat de coure i òxid groc de mercuri i sofre, curaren les meves xacres en pocs dies. La desnutrició va tardar bastant més temps en desaparèixer. Probablement he estat l'únic civil tractat en aquest hospital transitori, del que no es conserva cap document. Guardo el record d'uns soldats desmoralitzats que només procuraven buscar excuses per continuar internats i no haver de tornar al front.

No hi ha dubte de que aquestes situacions acceleraren la nostra maduresa, ens ensenyaren a confiar sobretot, en les nostres pròpies forces, i ens donaren una fortalesa espiritual, que ens ha acompanyat tota la vida.

Acabada ja la guerra, a finals de setembre de l'any quaranta, amb dotze anys fets, el meu pare va decidir que comencés el batxillerat, als escolapis de Vilanova. Vaig tenir moltes dificultats en començar. Durant la guerra no havia anat a l'escola. Fent cursos els estius, el setembre de 1945, quan encara no es complien cinc anys de l'examen d'ingrés al Centre Secundari de Reus, havia aprovat els set cursos de batxillerat, l'Examen d'Estat, i ingressat a la Facultat de Medicina de Barcelona.

Mai m'havia plantejat què m'agradaria estudiar a la Universitat, i quedaven dos dies per a la matrícula; les carreres d'advocat, farmàcia, enginyeria, arquitectura no em motivaven, filosofia i lletres era per a les noies... El metge del poble em digué: xicot estudia medicina, sempre treballaràs i et guanyaràs la vida. Com el resplendor d'un llampec vaig veure que aquell era el meu camí, mai li agrairé prou que en aquell moment em digués aquelles paraules poc originals però determinants. Algú pot creure

que les decisions importants requereixen meditar i sospesar acuradament els avantatges i els inconvenients, però a mi m'ha donat molt bon resultat resoldre aquestes situacions seguint un impuls diàfan, clar, definitiu, que apareix en un moment com l'estrella que els mags van veure i sense pensar varen seguir sense saber on els portaria, però coneixent, sense cap dubte que aquell era el camí que havien de seguir.

Aquell octubre de 1945 vaig començar les classes a la Facultat de Medicina de Barcelona. En aquell temps, existia el racionament i la gana permanent no ajudava a estudiar. Vaig entrar a la Facultat completament desorientat. Venia d'un poble, no coneixia a ningú, estava acomplexat. Sortia de classe i no sabia de què havien parlat. Poc a poc vaig anar entenent alguna cosa. L'Anatomia i el professor Taure eren el terror dels estudiants i de les seves famílies. Ell seguia i recomanava l'Anatomia de Testut. El metge del meu poble em deixà una edició de principi del segle XX, que tenia algunes diferències, amb l'última edició, però que vaig estudiar a fons. Jo el vaig veure sempre un home seriós, que creia que un metge ha de conèixer, molt bé el cos humà i això era el que exigia. Els exàmens eren orals. Érem uns cent vuitanta alumnes, i el mes de juny aprovàrem quaranta-dos. Vaig veure molts exàmens dels meus companys i puc assegurar que no va suspendre a ningú que conegués els temes. Tampoc feia preguntes fora de context.

Anys més tard hi va haver un moviment, no només dels estudiants, sinó també de pares, i el professor Taure va ser apartat de l'ensenyament. Els seus quaderns de compra obligatòria, sembla que foren la causa principal del seu apartament, però és possible que la dificultat que tingueren alguns alumnes, alguns d'ells fills de personalitats, per aprovar l'Anatomia, hagués contribuït a imposar la sanció.

El professor Jiménez Vargas era un savi baixet, prim, amb la pell fosca, nas aquilí i que mai somreia. Entre que parlava ràpid, no vocalitzava, jo seia a l'última fila i no tenia coneixements bàsics de Fisiologia, no entenia el que deia, ni sabia de

que parlava, i no vaig començar a entendre alguna cosa, fins a final del segon trimestre. Em va suspendre juny i setembre, però es preocupava pels alumnes, feia classes pràctiques a les tardes, i era una bona persona. Uns anys més tard va posar en marxa la Facultat de Medicina de l'Opus Dei, a Navarra.

El catedràtic d'Anatomia 2, professor Gil Vernet era un home gran que semblava tenir més interès per la Urologia que per la càtedra, no era difícil aprovar.

El professor Garcia Valdecasas era també un home seriós i que exigia conèixer l'assignatura si volies aprovar. Com la majoria de professors d'aquells anys, no era un home proper als estudiants, la majoria dels mestres, es col·locaven a un nivell superior. Tenien un petit grupet que els envoltava i amb ells tenia una relació personal, però amb els altres no tenien cap connexió. En acabar el curs, encara que assistís a classe no et coneixien. Jo, i molts dels meus companys, l'únic intercanvi de paraules que tinguérem amb els professors va ser el de l'examen.

El Dr. Nadal que estava en una situació poc còmoda, perquè va estar perpètuament substituït al Dr. Gironès, i mai arribà a ser catedràtic, era un home reposat, que es prenia les classes molt seriosament, simplificava els temes, era un bon professor, i just i relativament tolerant en els exàmens.

El professor Carulla explicava una assignatura que tenia un relatiu interès per la majoria dels estudiants. Era dels més llunyans, però no exigia massa a l'hora de l'examen.

El professor Cònill, era un home amb una personalitat acusada. Conservava costums d'èpoques anteriors. No entràvem a classe fins que ell en arribar, sempre correctament vestit i pentinat, entrava sol i quedava dret darrera la tarima. Aleshores ens feia entrar i esperàvem drets. Quan havíem entrat tots, feia tancar la porta, i fent una reverència deia: "Buenos dias". Nosaltres contestàvem: "Buenos dias señor profesor", i ens indicava que podíem seure. Durant el curs, tots els estudiants vàrem fer

dos o tres guàrdies de vint-i-quatre hores, amb les llevadores a la sala de parts. Va ser l'únic catedràtic que ho va fer, i em va ser molt profitós. El meu examen va ser si més no curiós. Després d'un parell de preguntes relativament fàcils, em va dir: vostè assistia a classe i un dia va baixar a explorar la malalta que portàvem per a ser examinada (portava a l'aula una malalta ginecològica i la feia reconèixer per un alumne). Està aprovat, ja pot marxar. Vaig contestar: no, prefereixo continuar. Em seguí preguntant i digué: bé, bé, li donaré un notable. Vaig contestar no, vull seguir. És que vostè vol un excel·lent?. Clar que sí. Això no li va agradar. Em va començar a fer preguntes de terapèutica física sobre els tipus de radiacions, dosis, tècniques, etc, pel tractament de la neo de coll d'úter, i va acabar que ni ell mateix sabia, per on anava. Aleshores, va dir: conformis, home, un notable està molt bé.

En els tres darrers cursos la Patologia Mèdica i la Quirúrgica eren les assignatures principals. Hi havia tres càtedres de cadascuna d'elles. El Dr. A. Pedro Pons era una personalitat molt coneguda i les seves qualitats, intel·ligència, saviesa, capacitat per ensenyar, per crear un escola, coneixement de la clínica, perfecció en l'exploració física, i els treballs publicats, llibres..., són coneguts per tots els metges. Tenia també els seu nombrós grup d'ajudants i estudiants que l'envoltaven, quan passava visita als hospitalitzats. Estenia un mocador sobre el pit o l'esquena d'un malalt, aplicava l'orella sobre el mocador, respiri, no respiri, aixecava el cap i deia: ròsec presistòlic, buf diastòlic mitral, etcètera, o bé crepitants fins a base dreta, buf amfòric, matitat, pectorilòquia àfona...

A classe no seguia cap ordre ni cap programa. Apareixia a l'aula dissertava sobre alguna afecció que en aquell moment li interessava, i marxava. Varen explicar molts dels temes el Dr. Vilar Bonet, el Dr. Farreres, el Dr. Barceló, el Dr. Surós i el Dr. Sales Vázquez, el neuròleg, germà del catedràtic de Medicina Legal. Era però un ésser humà i tenia els seus moments dèbils. Un dia va venir a classe per explicar les malalties de la medul·la espinal. Va començar per l'anatomia, però les fibres nervioses

van començar a entrecreuar-se, i al cap d'una estona ja havia perdut el camí i les fibres anaven allà on volien. Va estar uns moments dubtant, va treure i va consultar un full que portava a la butxaca, i va dir: senyors, em sap greu però no ho he estudiat prou i m'he perdut. Ho prepararé millor un altre dia. I va abandonar l'aula. Aquella és, probablement, la vegada, que jo més el vaig admirar. Tenia els seus tocs d'ironia; quan estava amb el Dr. Sales Vàzquez, ens deia: no us dediqueu pas a la neurologia, aquests no han curat mai cap malalt.

La càtedra de cirurgia, que corresponia al nostre curs, estava vacant, el Dr. Julià i el Dr. Morales feien el que podien. Quan estudiàvem la patologia quirúrgica 2, va ocupar la càtedra el Dr. Arandes que va ser un professor correcte, però mai va fer, ni ell ni cap ajudant una classe pràctica, ni tant sols ens ensenyaren a donar un punt de sutura. Possiblement era un home recelós, per sota de l'ombra del Dr. Piulachs. Aquest era l'home fort de la cirurgia, dintre i fora de la Facultat. Tenia una capacitat docent extraordinària, una tècnica quirúrgica admirable, coneixia molt bé la medicina clínica i gaudia d'una ample cultura, en especial literària. A les seves classes acudien alumnes d'altres càtedres i metges de l'hospital i d'altres centres. Als últims anys de la seva vida va ser molt criticat pel seu egocentrisme. Jo, que anava alguns dies a les seves classes, el vaig veure sempre com un mestre immillorable, un cirurgià exemplar, i una persona honesta i ètica.

El Dr. Sarró va estrenar la càtedra de Psiquiatria en el nostre curs 1950 – 1951. Les seves classes eren molt agradables i atractives. Va oferir als alumnes que hi tinguessin interès, a formar part del seu equip; dos d'ells, foren posteriorment catedràtics. Ens assignà a cadascun de nosaltres un malalt psiquiàtric, per fer-ne un control periòdic, i a classe va posar en pràctica espectaculars sessions d'hipnosi. Va ser un dels professors propers.

El Dr. Vilanova catedràtic de dermatologia, també era un dels propers. Les seves classes eren instructives i amenes, i aprenies dermatologia. Encara un dia portà a classe un leprós. Un conegut

meu, forner que havia guanyat molts diners amb l'estraperlo de la farina, va consultar el Dr. Vilanova per una dermatitis vulgar. Aquest li va dir: per això no calia demanar hora al Dr. Vilanova. Qualsevol dermatòleg li hauria curat.

El professor D. Rafael Ramos, va ser un dels millors, professor i el més proper, de la Facultat, en aquells anys. Tenia una veritable passió pels nens, per les seves malalties i per fer-les entenedores als estudiants. Exposava els cassos amb un entusiasme desbordant, agafava els nadons com si fossin joies. Va fundar una escola de Pediatria i va despertat la vocació per l'especialitat, a molts metges. La seva contribució al coneixement de les otitis i les antritis, i els seus estudis dels trastorns nutritius, i el llibre que els exposa, varen ser fonamentals, per ampliar els coneixements dels metges i per millorar la salut dels infants.

En aquells anys les condicions dels hospitalitzats, eren molt precàries. Les sales de trenta a quaranta llits, separats mig metre, on les monges posaven un paravent quan un malalt agonitzava, no eren pas acollidores. Algun antibiòtic que es coneixia, però que no estava a les farmàcies i que podia ser comprat al port a preus exorbitants creava situacions angoixoses en metges i malalts. Un cas que recordo amb tristor. El vell Vilella, un desnonat de la fortuna, com eren en aquells temps molts dels inquilins de l'Hospital, patia una infecció aguda i severa de causa ignorada i que es diagnosticà d'empiema mediastínic, a la sala d'autòpsies, l'endemà de la seva mort,. Cap dels metges havia fet el diagnòstic en vida. Uns dies abans li demanàrem si disposava d'algun mitjà per adquirir uns grams d'estreptomina, que l'Hospital no podia costejar i que valien, al mercat negre del port, vuit-centes pessetes cadascun d'ells, l'equivalent a quasi dues mensualitats d'un funcionari; el vell Vilella s'eixoriví, obrí els ulls esperançat i després de dubtar uns moments contestà: Bé, sí, hauré de vendre la guitarra. Tres dies més tard comentava amb Sant Pere, si disposés del meu instrument us alegraria amb molt de gust les capvesprades, mai he tocat assegut sobre un núvol.

En els darreres tres anys de carrera, el Dr. Vilar Bonet, ja tenia dos alumnes interns, però em va acceptar com un resident complementari. El Dr. Vilar, era un home seriós, molt estudiós, que es passava la vida a l'Hospital i que va ser, al meu criteri, el millor digestòleg de Catalunya. Al seu costat vaig veure de prop la cara dels malalts amb malalties serioses, que no sabien sí l'endemà, viurien o no viurien, les seves mirades, les seves reaccions, quan de manera més o menys oberta se'ls insinuava el diagnòstic, i la preocupació i la dedicació i l'estudi que dedicava el metge al malalt, que des d'aquell moment deixava de ser un individu ignorat i anònim, per convertir-se en una qüestió que calia resoldre. Havien aparegut els primers antibiòtics però l'Hospital Clínic no podia costejar-los i la majoria dels malalts tampoc.

Als anys 1949, 50 i 51, la major part de la patologia que es veia a les sales, avui ha desaparegut i és desconeguda pels metges actuals; malalts amb insuficiència cardíaca asseguts al llit amb les cames penjant, i unes escarificacions fetes amb fulles d'afaitar per intentar drenar el líquid retinut que gotejava en una palangana que tenia als peus, perquè el Novurit, l'únic diürètic conegut, era un derivat mercurial molt tòxic pel ronyó, i no gaire efectiu; febres de Malta, que no curaven mai completament, i que tractàvem amb piretoteràpia, malalts de tifus amb dificultats, que de tant en tant morien d'una perforació intestinal, i que somiaven amb el cloramfenicol, un producte, ja conegut als EEUU, però que no acabava d'arribar, cirròtics que morien amb l'abdomen ple d'exsudat, o després de paracentesi repetides, que els havia extret, en cada una, cinc o sis litres de líquid i una gran quantitat d'albumina, i pneumònics, aquests ja tractats amb sulfamides, però encara amb evolucions greus. Amb el Dr. Vilar teníem ulcus duodenal, cobejats pels cirurgians que extirpaven tres quarts d'estomac, amb les tècniques de Billroth I, i Billroth II, amb complicacions postoperatòries, i resultats més aviat minsos i a voltes desventurats, colitis ulceroses, i encara alguna tuberculosi intestinal, en joves, amb una evolució crònica, que es confonia amb la malaltia de Crohn i que tampoc curaven.

Aquí em vaig adonar que la medicina és una professió que exigeix una dedicació completa, un estudi continuat, i una entesa total amb el malalt. Vaig començar a aprendre a explorar els malalts, a conèixer la radiologia digestiva, en la que el Dr. Vilar era un gran expert, vaig entendre la inquietud del metge, per les dificultats del diagnòstic i del tractament, i va augmentar el meu interès pel malalt de diagnòstic difícil, però que pots controlar fins el final, sigui aquest el que sigui. En acabar la llicenciatura l'any 1951, no em va ser possible continuar a la Facultat.

A la tardor de l'any 1951, mentre esperava incorporar-me al servei militar, vaig anar a l'Hospital del Mar. El Dr. Sala Ginabreda havia creat una Escola de Pediatria, molt acreditada. En aquesta es formaren molts especialistes que posteriorment foren grans professionals de la pediatria barcelonesa. El metge titular d'un poble del Penedès, que algun dia anava a aquest Hospital, com feien alguns metges rurals, per posar al dia els seus coneixements, em va portar al seu Servei. El Dr. Sala era un home seriós, respectuós i treballador, allà només es parlava de malalts i malalties. Em va acceptar amb naturalitat i em tractà des del primer moment com qualsevol dels altres ajudants. Sorprenentment als pocs dies m'encarregà del control i de la cura dels nens amb meningitis tuberculosa. Estaven ubicats en una saleta de set llits, que estaven quasi sempre tots ocupats; Al matí la primera feina era injectar-los estreptomina per via intratecal. Ja disposàvem d'aquest antibiòtic, però l'estreptomina sola no cura la meningitis tuberculosa, els allargava la vida unes setmanes però també els patiments. La mortalitat era total. Per primera vegada vaig enfrontar-me amb la dura realitat de la medicina, i també per primera vegada vaig formar part d'un equip mèdic. Allà, a la unitat del Dr. Sala Ginabreda es podien aprendre moltes coses. Cada matí la germana de la caritat, em tenia preparat material estèril per extreure líquid cefaloraquídi que barrejava amb l'estreptomina que hi havia a la xeringa i que reinjectava per la mateixa via, i que era en aquell moment l'únic tuberculostàtic conegut. Aquests nens, entre un i sis anys, disposaven d'un

període molt curt de temps per viure i tot i posseir cada un d'ells la seva personalitat, tenien uns trets físics i psicològics comuns provinents de la malaltia i de l'entorn. Pell fina i groguenca, cabells llisos enganxats al crani, ulls grossos, brillants, humits, profunds, de mirada fixa, esguard astorat, responsables, col·laboradors, havien madurat acceleradament i comprimit en uns pocs dies l'espai de temps que els altres hem trigat anys en recórrer, i tot i no entendre ben bé el que els passava, eren conscients de la seva situació. Visitats pels pares i habitualment només per les mares una estoneta a la tarda, com era preceptiu en aquells anys en els hospitals públics, aquestes, moltes vegades limitaven la visita a seure somiquejant al costat del llit i els nens ens traspassaven a nosaltres i a les monges la seva confiança i el seu afecte i així mantenien l'esperança de retornar un dia a l'escalfor de la llar i retrobar l'àvia, el cavall de cartró sense pota o la nina de drap.

L'estreptomicina aconseguia allarga'ls-hi la vida unes setmanes, però als dos, tres mesos deixaven d'interessar-se per les coses i per les persones que els rodejaven, vençuts, es giraven d'esquena al món, la respiració es feia més pausada i profunda, l'ensopiment cada cop més intens, si els parlaves movien els ulls però no contestaven, entraven en un son profund i tranquil·lament sense sobresalts trencaven la barrera que els separava de l'infinit.

També hi havia els qui patien una poliomielitis o paràlisi infantil. Aquests morien algunes vegades i

els que vivien, no tenien prou capacitat per veure el seu avenir d'esguerrats, amb discapacitats importants que condicionarien la seva vida. Costava molt que els pares acceptessin aquesta situació. Altres amb afeccions del sistema hematopoètic com la leucèmia, tractaven de sobreviure amb medicaments recentment descoberts, que a preus exorbitants podien ser adquirits en algun vaixell que venia dels Estats Units, però habitualment acabaven contribuint a l'alta mortalitat infantil d'aquells anys. Però no tot era pessimisme, hi havia els qui patien infeccions respiratòries i òtiques, trastorns intestinals, deshidratació, i a l'estiu febre tifoide. La naturalesa acabada d'estrenar d'aquests éssers, amb una gran potència vital, vencia la malaltia, als pocs dies els ulls eren riallers, vius, els cabells esbullats, la pell rosada, amagaven sota el coixí papers de colors, marxaven a coll de la mare i no giraven el cap enrere ni una sola vegada.

Em va servir per aprendre moltes coses, tant mèdiques com humanes, i per reafirmar el meu propòsit d'ocupar-me de malalts amb malalties difícils, però als quatre mesos vaig haver de deixar l'Hospital per incorporar-me al Servei Militar. Durant aquest temps acudia a l'Hospital els dies que podia. En acabar vaig dir al Dr. Sala Ginabreda que la meva situació econòmica no em permetia continuar al seu servei, i tenia necessitat d'un treball remunerat. En aquells anys ell tenia un sou simbòlic i cap dels altres metges tenia cap remuneració. Va dir, i ho crec sincerament, que ho lamentava molt, però que no tenia cap manera de solució-ho.

*Si no et rentes les orelles
qui te les netejarà?
Digué el mussol a la rata:
la teva mare ja és morta,
sinó ho fas tu, qui ho farà?*

El dia primer de març de 1952, vaig incorporar-me a l'Agrupació de Sanitat Militar a Vilafranca del Penedès, per complir els sis mesos que em quedaven de Servei Militar.

L'agrupació de Sanitat Militar, estacionada a Vilafranca del Penedès, que equivalia a un Regiment, tenia en aquells anys una situació especial. El comandament i els oficials eren metges i la disciplina de l'Agrupació no s'assemblava gens a la d'un Regiment normal. La meitat dels reclutes venien de les comarques més pobres i endarrerides d'Espanya, molts d'ells eren analfabets i venien parasitats amb polls. Nosaltres procuràrem instruir-los i la veritat és que quasi tots aprengueren a llegir i a escriure. Aquestes unitats de sanitat no tenien cap funció operativa en aquells anys de pau. Oblidades i poc valorades per les autoritats militars, acabaven essent unes entitats integrades a la població, que afavorien el comerç, els bars, els cinemes, i les relacions d'algunes noies.

El dia 22 de maig d'aquest any 1952, començaren a Barcelona els actes del XXXV Congrés Eucarístic Internacional. Les guerres i altres conflictes, «dies irae, calamitatis et miseriae», els interromperen durant catorze anys, de manera que el de Barcelona significà un retrobament i el suposat final d'una època de desastres. Per altra part, era la primera vegada des de l'any 1936, que s'obrien les fronteres de l'Estat Espanyol i la curiositat per visitar un país que havia patit una guerra civil devastadora i cruelíssima «famis, pestis et belli, liberanos Domine», que els cotxes més moderns eren dels anys trenta i que en grans coliseus, occien terribles minotaures, minyons de llargues patilles, calça curta i mitges, amb un drap vermell que hipnotitzava a la bèstia i una espasa d'acer que li penetrava a les entranyes, però que alguna volta l'animal d'un sol cop de cap, estripava el matador, barrejant la seva sang amb l'or i el roig de la seva vestimenta, que dones

joves d'ulls i cabells negres, llançaven flors, barrets i objectes personals als matadors, quan passejaven per l'arena, amb l'orella de l'animal mort, va fer que centenars de milers de persones acudissin als respectius consolats per sol·licitar el visat preceptiu, i així poder visitar aquest, per ells, exòtic país.

El Congrés causà un fort impacte a tot Catalunya, l'assistència als actes litúrgics fou nombrosíssima. El trasbals, les obres públiques, i el negoci del comerç i dels transports, foren similars als que ocasionaren les Olimpíades de l'any 1992.

Encara que en algun cas és possible que hàgim exagerat, la relació que es fa tot seguit és, no tan sols autèntica, sinó que possiblement quedi per sota de la realitat. Pocs dies abans del Congrés, cinc dels alferes metges de l'Agrupació de Sanitat núm. 4, rebérem una citació per presentar-nos al domicili del general, cap de sanitat de la quarta Regió Militar. Asseguts a la taula del menjador amb una tassa de cafè, el general ens comunicà, es veié obligat a dir amb gran satisfacció, que el Governador Civil i el Capità General de la Regió, li havien conferit l'honor d'organitzar l'assistència sanitària que permetés atendre al carrer, qualsevol emergència mèdica que es pogués presentar, especialment en els actes multitudinaris, i el sistema de trasllat, si calia, a centres hospitalaris. Naturalment, ell creia, que nosaltres amb una gran preparació mèdica i esperit de servei, érem els més indicats per aquesta tasca. El regiment disposava, i digué, com ja saben vostès, de les ambulàncies de la Regió. Ell obtindria els planells, croquis, horaris, trajectes.. de tots els actes i nosaltres amb dues ambulàncies cadascun, ens retrobaríem el dia abans del Congrés a les cinc de la tarda al seu domicili de l'Hospital Militar, per planificar les actuacions del dia següent. Jo, estava avergonyit de no conèixer l'existència de les ambulàncies, però en sortir vaig comprovar que cap de nosaltres n'havia sentit parlar mai. Al retornar a Vilafranca començarem les investiga-

cions, cap persona coneixia la seva existència, però després de molt rumiar, un brigada que procedia de la guerra civil recordà que en una nau industrial abandonada als afores de la població, s'hi havien emmagatzemat uns vehicles l'any 1939, al finalitzar la lluita. L'endemà al matí, localitzàrem el local i esbotzàrem la porta. El panorama era digne d'una novel·la d'Edgar Allan Poe, cotxes desfigurats per una espessa capa de pols i verdet, les llantes tocant a terra sobre unes restes corrompudes de goma de pneumàtic, el sòl recobert d'una capa putrefacta de detritus i de cagarades de rata, trossos de vidres de color fumat, enganxats a petits finestrals coberts de teranyines que penjaven també con petites lianes de tot el sostre i un aire irrespirable, amb ferum de resclosit, que un intrèpid raig de sol filtrat per una escletxa descobria plegat d'espores, insectes, fongs i formes vivents pròpies de les cavernes de l'avèrn. Durant uns moments ningú digué res, després el Dr. Àlvar Vilaplana un optimista i home de fe cridà: mans a l'obra. Obrí la portella d'un cotxe i com empeses per un ressort, estols de rates esperitades traçant un arc a l'aire, saltaren embogides buscant refugi en altres indrets. Aquelles bestioles tingueren un gran esglai, mai havien vist un ésser humà. En tots els cotxes es repetí la mateixa història, aquells rosegadors havien ratat tot el cuir, la llana, els teixits, la goma i havien deixat uns veritables esquelets d'ambulància.

Aleshores començà una cursa històrica, sota el lema que tots els qui han fet el servei militar coneixen: «Si no lo tiene lo pinta, co...». Demanàrem ajut al Regiment d'Enginyers que ens envià dos mecànics. No hi havia cap possibilitat d'adquirir recanvis nous. Traguérem seients, rodes pneumàtics vells, corretges, bugies i bateries de magatzems d'altres unitats, no sé si robàrem, però sí que se'ns hauria pogut acusar d'apropiació indeguda, transportistes amics proporcionaren altres estris fora ja de circulació. Amb tot això, més algunes coses que pintàrem i molt filferro, sacs vells, llaunes i soles de sabates, aquells bons mecànics aconseguiren fer funcionar els motors de deu cotxes.

Aquell matí 21 de maig de 1952, vigília de l'obertura del Congrés, deu ambulàncies que con-

servaven honorablement la pintura verd fosc i la creu vermella original als costats, estaven estacionades davant la caserna. Per anar amb temps sobrat, acordàrem iniciar la marxa a les dues de la tarda. A l'hora convinguda arrencà el primer equip i els altres seguïrem a intervals de cinc minuts. Havíem recorregut tres o quatre quilòmetres quan el meu vehicle, catacrac, es parà en sec, el conductor, com es fa sempre en aquests casos, baixà, aixecà el capó, mirà atentament oscil·lant el cap i digué que no podia fer res. Aquí començaren les calamitats. Per mitjà d'automobilistes de bona voluntat avisàrem la caserna de la nostra situació, cap a les quatre, quan portàvem, a ple sol, dues hores a la carretera, aparegué un cotxe amb un mecànic suat i congestionat i que portava notícies poc afalagadores, un dels vehicles estava encallat a cent metres de la sortida, un altre a cinc-cents i les informacions que anaven arribant no contribuïen pas a millorar la situació. Els mecànics i tots nosaltres férem l'impossible, es demanaren recanvis per tot arreu.

A les sis de la tarda, tots els cotxes estaven parats entre la sortida de Vilafranca i Ordal.

Amb uniforme de llana cordat fins el coll i botes altes fins els genolls, el sol de finals de primavera, que aquell dia semblava venjatiu, va fer estralls en el nostre físic i en la nostra moral. Pols, suor, impotència, ràbia i la caravana deturada. Assegut a la cuneta, esperant les anades i tornades dels mecànics arribà la fosca; a les deu de la nit compadit de la desesperació del tècnic, el cotxe decidí posar-se en marxa, espetegà fort i deixa entendre que volia arribar al final. Els llums no funcionaven i com que es creia que només es circularia de dia no estava previst que funcionessin. El mecànic, pobre, ho intentà però no fou possible, vaig decidir tirar endavant a les fosques. A les onze d'una nit sense lluna baixant l'Ordal tocant la botzina amb frisança, arribàrem a Vallirana on un capità de la Guàrdia Civil de trànsit em deturà i enfocant una llanterna a la cabina va veure més puntes que les que hi havia a l'estrella que jo portava a la bocamàniga, per el que quadrant-se i saludant militarment em digué: «perdón mi comandante, se da usted

cuenta de que circular sin luces por esta carretera es sumamente peligroso». A mi em va sortir una paraula de les que no he dit mai més, i després vaig continuar ja més tranquil, «tiene usted razón y si lo pudiera arreglar le estaria muy agradecido». «Ahora mismo mandaré a un compañero que se coloque delante con una moto y le alumbre». Així ho férem i varem arribar a l'Hospital Militar a mitjanit. Una ja hi era i altres anaren arribant durant la nit. A la matinada n'hi havia vuit de les deu, dues es rebel·laren i al·legant que la guerra ja era finida, reclamaren la quietud del vell magatzem on foren remolcades, per a consol de les rates.

A les deu del matí posaren cinc litres de gasolina als dipòsits, i amb dues ambulàncies marxàrem per col·locar-ne una a Plaça de Catalunya - Rambles, i l'altre a Fontanella - Urquinaona.

A la sortida de l'Hospital Militar per la porta que dona enfront de l'Arrabassada, el camí tot pujant rodeja un jardinet circular de corba tancada. El conductor, o poc hàbil o adormit per les peripècies de la nit anterior o per totes dues coses, envestí de dret, (on va ara aquest) s'emportà el mur d'obra de metre i mig d'alçada i el camió caigué pel terraplè quedant el morro clavat a terra. Veient que no hi havia ferits, el sanitari i jo passàrem al segon cotxe i seguírem carrer Muntaner avall amb el motor parat per estalviar gasolina. Un, podia creure que aquell dia la malastrugança es donaria ja per satisfeta, però quan arribàrem al mig del carrer Pelai, l'ambulància, catacrac, es parà de nou. El carrer Pelai tenia doble via de tramvia i l'ambulància quedà encallada al mig, de tal manera, que tallà la circulació per les vies, en els dos sentits. No sé que se li va trencar, que quedà com clavada a terra, sense tirar endavant ni endarrere, els tramvies s'acumularen

en els dos sentits i la circulació quedà tallada. El caos fou absolut, la guàrdia urbana acudí i intentaren, ajudats per voluntaris, retirar, aquell embalum, però tossut com una mula no aconseguiren moure'l ni un dit. Fins unes hores més tard, en que fou possible portar una grua, el vehicle resistí ferm al mig del carrer, després quedà abandonat a la vorera. Vaig arribar a l'Hospital Militar deshidratat i afònic, a les deu de la nit arrossegant l'ambulància. Vaig entrar on estaven reunits els meus companys, per estudiar l'itinerari de l'endemà. «Buenas noches», digué el general. I afegí, «es que le ha ocurrido algo?, la reunión era a las nueve». «No, mi general, però yo, sabe, vengo a la reunión de las dos del mediodia», en la que havíem de comentar les activitats del matí i planificar les de la tarda.

No l'hi guardo cap ressentiment al general, viure el Congrés des d'una ambulància de la Guerra Civil m'ensenyà moltes coses. Marxant Passeig de Sant Gervasi avall, vaig adonar-me d'un fet que havia tingut davant dels ulls i que no havia copsat. L'assistència sanitària que nosaltres donàrem fou la única que tingué la ciutat al carrer i tot i la calor, les aglomeracions en els actes públics de molts milers de persones dempeus durant hores, els inconvenients i les complicacions del transport, la set i la dificultat per adquirir aigua, varen ser poc nombroses les persones ateses i cap d'elles tingué necessitat de ser traslladada a un hospital. Hi havia alguna cosa però, que se m'escapolia. Està clar, mirava com fem sempre a terra, però aixecant el cap enlaire vaig veure miríades d'àngels, amb esperit de servei i la farmaciola màgica penjada del coll, que planaven sobre la ciutat i que em deien adéu movent lleugerament la mà.

*T'has quedat sense cap fulla, digué al salze la guineu.
No m'amoïna contestà, sempre hi ha una primavera*

En acabar el servei militar, vaig anar a substituir, un temps, el metge de les mines de carbó de Fígols. Allò era un altre món. A més de la gran mina de Fígols, on hi havia el dispensari central, amb un modest quiròfan i una sala amb quatre llits, hi havia un altre mina important a Saldes, i algunes de petites pels voltants. Uns tres mil cinc-cents obrers treballaven a les mines. La gran majoria vivien a la colònia que l'empresa havia construït al redós de Fígols a semblança de les colònies fabrils, amb les cases similars, l'escola, l'economat, l'església...

Qui treballava a la mina tenia els mateixos avantatges que els legionaris. No eren investigats, no eren acusats, i era oblidada, mentre treballaven a la mina, qualsevol malvestat que haguessin causat. A més aquell que hi anava abans del servei militar, si complia tres anys de treball, quedava dispensat d'aquest Servei. El Dispensari a cinquanta metres de la boca d'entrada a la mina, tenia a més del metge, set practicats veterans, amb coneixements i experiència en traumatologia i cirurgia d'urgència, molt superior a la meva. El treball al dispensari, començava a les vuit del matí, i no parava fins el darrer torn a les dotze de la nit. Era esgotador, més que per la feina, pels problemes que comportava. No eren infreqüents les lesions que es feien ells mateixos, ferides, contusions, dits masegats, simulació de contractures lumbars amb dolor ciàtic, fins arribar, explicaven els practicants, a l'amputació d'una falange, que tenia segons el dit, una important indemnització econòmica. No hi havia aparell de RX. Els practicants, coneixien, o creien conèixer els simuladors, i les discussions

i baralles eren constants; Escarmentats, a un que es queixava d'intensos dolors lumbars, convençuts de que volia anar a ballar a la Festa Major de Cercs, li col·locaren un guix des de les aixelles fins els genolls.

Un dia vaig voler entrar a la mina. Amb casc i una llumeta, baixàrem en una plataforma, agafats a una barra de fusta que feia de barana. Vas baixant, baixant, baixant, i vas veient com el petit foradet lluminós que veus mirant amunt es va fent petit, petit, fins que queda un puntet que finalment desapareix. Caram!, sí que és fondo això. Aleshores puges a una furgoneta buida, que va al final d'un dels túnels a carregar el carbó. Endins, endins, endins, el túnel es va estrenyent, encara no arriba el final?. Per fi hi arriba. Allà tot està comprimit. El cap toca el sostre. Els picadors, encongits, tots ells coberts amb la pols del carbó, alguns amb un pic i altres amb una perforadora mecànica, arrenquen llenques de carbó, que van omplint la vagoneta. Tot és negre, les persones, els objectes, el sòl, el sostre que et frega el cap, ningú parla, només els cops secs dels martells. No podia respirar, m'havien ficat a un forat que semblava estar al centre de la terra, i per sortir havia d'esperar a que omplissin la vagoneta, recórrer la llarguíssima galeria i després esperar que amb aquella plataforma ranquejant, veiessis el forat de sortida cada vegada més gran i et portés a la superfície. Ho vaig passar molt malament. Des d'aquell dia vaig ser més tolerant amb els simuladors i vaig entendre millor la naturalesa humana, i la seva gran capacitat d'adaptació que té l'home, per adaptar-se als treballs més inclements quan la necessitat els obliga.

*...t'has quedat adormit sota les alzines escoltant la flauta del pastor,
i en despertar, només hi havia la nit.*

En acabar a les mines de Fígols, vaig anar de metge titular a Gósol. Jo havia demanat la titular de Noves de Segre, un poblet pintoresc enfront Oliana a l'altre banda del riu Segre, però el Cap Provincial de Sanitat de Lleida, tenia un greu problema sanitari a Gósol, degut a la seva incapacitat, i va veure en mi una possible solució a la seva dificultat. Els metges destinats a Gósol fugien a les poques setmanes, i la meitat dels habitants del poble, capitanejats pel carnisser, havien demanat al Cap Provincial de Sanitat que autoritzés a un home gran, amb títol de Practicant, obtingut a la guerra civil, amb vocació de curandero, perquè exercís com a metge, visitant, receptant, signant paperetes de defunció, certificats, i tot el que calgués. L'alcalde, el jutge, el Sr. Rector, el secretari de l'Ajuntament i altres quedaren molt preocupats, però cridaven més els altres i el Cap Provincial, un home poruc i acovardit, em va fer canviar la sol·licitud que jo havia fet de Noves de Segre, per la de Gósol, i em va enganyar enaltint les grans condicions i els ingressos extraordinaris que s'obtenien a la vil·la recolzada al peu del Pedraforca, oferint-me una casa del metge, que només existia en la seva imaginació, i no va mencionar la situació molt conflictiva que patia el poble.

A l'Ajuntament els comunicà que enviava un metge prou coratjós que resoldria definitivament aquell malestar, que en un poble petit i tancat augmentava dia a dia i havia conduït a una divisió entre dues faccions que es detestaven fortament. La lluita fou ferotge i dura, el grup capitanejat pel carnisser no m'acceptà i vaig trobar-me en mig d'un conflicte, sense haver fet es per entrar-hi. El practicant – curandero, era un pobre home amb qui vaig entrevistar-me tres o quatre vegades, però no hi va haver manera de convèncer-lo perquè es limités a fer la seva feina.

La separació entre els dos bàndols era total, compraven a diferents botigues, passaven l'estona a distints cafès, els parents no es saludaven i els amics s'odiaven. Hi hagué amenaces, insults, baralles, invasió de l'Ajuntament per un grup comandat

per l'esposa del Practicant, en el moment en el que em donaven possessió del càrrec, intervencions de la Guàrdia Civil, judici al Jutjat de Sant Llorenç de Morunys i crisis histèrica de la muller del Practicant, que es rebofcava per terra, s'esquinçava el vestit, s'arrencava els cabells i espeternegava furiosament, volen fer creure que es moria. Vaig comunicar a l'Ajuntament la meua intenció d'abandonar el poble, però vist el terror de l'alcalde i altres, després de llargues converses i concessions, vaig prometre que no me n'aniria abans de que marxés el Practicant. I així va ser.

No crec que avui trobéssiu a Catalunya un poble com era Gósol a principis dels anys cinquanta. Tot i que havia perdut molts dels seus estadants, conservava encara, a finals d'aquell any mil nou-cents cinquanta-dos, uns sis-cents seixanta veïns, que mantenien el tarannà ancestral de la seva mena, un caràcter format per segles d'aïllament. El poble, molt fred, a mil cinc-cents metres d'alçada, amb temperatures de divuit, vint graus sota zero, comunicat, sense carretera, sense electricitat, sense telèfon, sense aigua corrent, sense transport públic, sense cap vehicle de rodes, amb algun diari que arribava a l'Ajuntament, per correu d'espardenya, des de Salde, tres dies més tard, marcava el caràcter dels seus estadants, preocupats especialment per les activitats dels veïns, i les vivendes incòmodes, mal condicionades, fredes, caldejades només pel baf dels animals que ocupaven la planta baixa i per la «poele», un estri rodó de ferro colat comú als pobles d'alta muntanya, que cremava llenya, coïa el menjar i escalfava la cuina, donaven un tarannà sec i dur, i un gest de desconfiança i suspicàcia als seus habitants. De mitjans d'octubre a finals d'abril els homes passaven, el dia i part de la nit a algun dels cinc cafès del poble, i alguns altres a la cuina de cala Rita, i encara que en alguna ocasió comentaven que feia fred, mai acceptaven que ells tenien fred, com feien els individus, blans, de la plana.

La vida a Gósol era molt dura, el fred, l'aïllament i la manca de mitjans per adquirir una bona formació professional, que quedaven reduïts a

la lectura d'algun llibre com el «Formulari del Dr. Velázquez» i el «Manual del Diagnóstico Etiològico» del Dr. Marañón, dues obres que jo consultava cada dia, varen fer que procurés marxar del poble tan aviat com hagués complert la promesa feta a l'Ajuntament de quedar-me com a mínim un dia més que el bruixot.

El poble amb les vivendes agrupades i sense masies, facilitava molt les visites a domicili, que eren les que habitualment fèiem. Tenia agregat, Josa del Cadí, un poble pintoresc de deu o dotze habitants, a uns set kilòmetres de distància per un sender de muntanya complicat, i l'Espà un grupet de tres o quatre cases a tres kilòmetres. Cada matí assistia a tots els allitats per qualsevol malaltia, refredats, grip, angines, diarrea, algun nen petit que plorava molt i una vegada unes febres de Malta, una apendicitis, una hemorràgia ginecològica. La visita acabava amb una rentada de mans en un palangana, sabó d'olor i una tovallola nova, seguida d'una copeta de licor (que rebutjava) i uns talls de llonganissa que no sempre refusava. En general a les tardes, exceptuant alguna urgència esporàdica, per algun accident al bosc, un cop de destrat al peu, ens reuníem amb el secretari i la seva consort, mossèn Pere, la mestra, el mestre, i en ocasions l'alcalde ja gran, però un home intel·ligent i excel·lent persona. A la casa del secretari, que era un ex combatent de la segona guerra mundial a la Legió Estrangera Francesa, amb mossèn Pere que havia deixat el seminari temporalment, forçat a anar a la guerra civil de soldat de primera línia, i els altres tertulians, discutíem i comentàvem llibres, el moment polític, les incursions del Massana, que per Gósol i coll de Josa passava a França, i els moviments de la guàrdia civil que el perseguia.

Poc a poc sorgiren alguns fets que anaren modificant el comportament de la gent, partidària del Practicant. Un nadó de tres o quatre dies, patí una síndrome convulsiva molt aparatosa i repetida; creient que es moria, el practicant s'espantà i fugí i amb ell, la colla de velles ignorants, nigromants i bruixes, que l'envoltaven. La família es terroritzà, en fer-li veure, alguns parents, que el nou nat, no

podria ésser enterrat sense el certificat mèdic. Aleshores vingueren a buscar-me. Era ja de nit i a l'entrada de la casa, sobre un sòl irregular de terra endurida pel trepig dels animals, un habitacle de parets irregulars blanquejades amb calç, en el seu temps, sense cap moble, s'hi reunien una vintena de persones que no es volien perdre la funció i entre elles, amb el rostre cobert, alguna confident del Practicant. Una vella seca i arrugada, amb el nas ganxut i un mocador negre al cap lligat sota la barbeta, aixecava una espelma a l'alçada del nas, que il·luminava de manera irregular el conjunt d'un color groc brut i en primer lloc, més clarament, la seva cara fosca, amb punts negres de pols de carbó encastat als porus de la pell, on ressaltava la fosforescència de la mirada fixa i desafiant. Dintre el petit cercle que descobria la claror vacil·lant de la candela, quatre o cinc rostres més, immòbils i eixuts amb els ulls brillants orfes de pestanyes, esperant amb neguit els esdeveniments; de la resta, cada cop més a la fosca a mesura que s'allunyava de la minsa claror i que en els racons figurava com un conglomerat de diferents tons negres, només s'ensumava la seva ansietat i es percebien algunes espurnes refulgents en rellicar alguna escadussera i oscil·lant ona lluminosa sobre una còrnia abri·llantada per una llàgrima, no pas de contrició sinó d'infecció, o una dent que conservava encara, part de l'esmalt. En entrar-hi, el silenci es feu absolut. A l'escala, de rajola vermella d'argila cuita i vorell de fusta molt desgastat que hi havia al fons per pujar al dormitori, tres o quatre persones que es creien amb més drets que els de la planta, però que no s'atrevien a pujar a la cambra, eren palplantades als escalons. Un home, avi del nou nat, amb un llum de ganxo aparegué al replà i em demanà que pugés, mentre m'acostava la llàntia i m'advertia, tingueu compte, de la irregularitat d'algun esglaó.

Dintre l'estança, petita i amb el trespol irregular, hi havia una calaixera amb els calaixos mig oberts i roba penjant, una tauleta de nit de potes altes, que trontollava, i que tenia damunt del marbre un tros de ciri dins d'una palmatòria, un flascó d'un líquid tèrbol, uns brins de romaní, i una estampa de la Mare de Deu de Queralt.

Quatre comares de més confiança que vorejaven el llit, en veure'm, restaren rígides amb les mans entortolligades al davantal. Des de l'exterior, les més agosarades no podent resistir la curiositat, s'aproximaren a l'entrada de l'habitació estirant el coll i procurant no fer fressa amb els peus. Sobre un antic llit de caoba mig desfet que cruixia cada vegada que la partera giravoltava, cobert en part, amb llençols terrosos, protegits amb uns flassada masegada i un cobrellit esfilagarsat de quadres verds i vermells, una dona no massa jove, grossa i entresuada, que reposava sobre un matalàs esfondrat, recolzava el cap en un coixí en el que ressaltava la taca circular, fosca i difuminada, originada pel greix dels seus cabells desordenats, no pentinats des d'abans del part; espitregada i de galtes molsudes i roges, vestia una camisa de tela basta tacada de la pròpia llet, que regalimava dels pits, i de la regurgitada pel nadó, i mantenia comprimit sobre el seu cos, un farcell de tovalloles que deixà veure una petita cara arrugada i rogenca, quan el desembolicà.

La situació era compromesa i tensa; jo tenia ben poca experiència professional i uns coneixements limitats, i en aquells moments era vigilat per unes persones que desitjaven rabiosament el meu malencert, per altres indiferents que volien només contemplar l'espectacle gratuït, per unes altres preocupades per l'enterrament, i per una mare que esgotada i atabalada, confiava poc i em presentava el seu primer fill sense gaires esperances; darre-ra meu només quedava la caixeta blanca i el toc d'albats. Procurant que la torbació que sentia no es reflectís a la cara, seriós i amb poques paraules vaig demanar que despullessin completament el nen. En destapar-lo, estirà les cames primes i arquejades amb els dits dels peus separats com un ventall, arrugà el front i l'entrecella i mostrà una cara de sofriment i una lleugera deshidratació. Tenia unes contraccions moderades, quasi contínues, en el cos i en les extremitats, la llum de ble no permetia observar la possible icterícia hemolítica del nadó, i una exploració neurològica matussera, poc hàbil i feta en condicions pèssimes, no aportà dades d'interès. El silenci era espès i molest i t'adonaves

que calia fer, ràpidament, alguna cosa. No hi havia farmàcia, la més propera a Guardiola del Bergadà era a trenta kilòmetres, i cas de que ni hagués hagut no hauria sabut què anar-hi a cercar. En una cartera hi portava els medicaments que usàvem per solucionar les urgències i situacions compromeses i mentalment buscava la possibilitat, no de trobar-ne un d'eficaç, sinó algun que almenys no el perjudicés. La morfina, que portàvem sempre els metges rurals a la cartera, utilíssima en tota mena de còlics, angoixes, isquèmia coronària aguda i defalliment del ventricle esquerre, i que ens havia solucionat moltes situacions compromeses, no era apropiada; tampoc podíem usar la papaverina, atropina, eufilina i estrofantina, que eren els altres medicaments de què disposava, ens quedava només sulmetín, el sulfat de magnesi injectable, un medicament poc tòxic molt emprat en aquells anys, que tenia un efecte relaxant de la fibra muscular i una sedació, lleugera, del sistema nerviós central. Mai havia sentit parlar, ni llegit del seu ús, en un nou nat, ni crec que ningú l'hagués fet servir en cap ocasió en un ésser humà de tants pocs dies, però no comptava amb res més i un examen, ràpid de consciència, no ho rebutjà. Amb parsimònia i trencant el coll de l'ampolleta d'un cop sec, vaig extreure un centímetre cúbic de la solució, injectant-la amb una xeringa de cristall i una agulla que mantenia en un problemàtic bany d'esperit de vi dintre un tub de baquelita, i que servia per a tothom, en l'anca del petit pacient. Assegut als peus del llit, inquiet, vaig esperar uns minuts; en alguns rostres s'insinuà una certa decepció en veure que el nadó no començava a espeternegar, més aviat semblà que es tranquil·litzava. Vint minuts més tard, havien desaparegut els espasmes i el nodrissó s'havia adormit. L'endemà al matí, a la llum del dia i sobretot perquè les convulsions havien desaparegut completament, la tibantor havia minvat en gran manera, les darreres observadores que acudiren de matinada esperant encara alguna desgràcia, retornaven moixes a les seves cases i em desitjaren un bon dia amb veu baixeta i el cap cot; fins i tot la cambra, il·luminada transversalment pel primer raig de llum del sol que traspassava la petita finestra orientada a l'est, havia deixat de ser tè-

trica, tot i que la calaixera seguia amb els calaixos mig oberts i la coixinera bruta de la suor grassa dels cabells.

Solucionada la situació anòmala del Practicant, la vida a Gósol era tranquil·la, segurament massa. La satisfacció que observes a la mare del nen amb xarampió quan desapareix l'exantema, és comparable a la del malalt al que pots compensar d'una insuficiència cardíaca aguda, però jo continuava intransigent, no veia el meu futur en un poble, encara que naturalment fos un poble molt diferent de Gósol, i la meva aspiració era conèixer i tractar malalts amb malalties més importants. El metge rural es conformava a practicar una medicina autodidacta, en bona part, i que tot i que podia ser molt humana, profitosa i reconfortant pels veïns i satisfactòria per un mateix, no et donava gaires oportunitats per augmentar els coneixements científics i a mi, em semblà que tenia la necessitat de adquirir una formació mèdica més aprofundida que la que havia aconseguit fins aquells moments. M'agradava diagnosticar malalts, controlar-los i seguir-los fins el final, sense necessitat de metges i d'especialistes de la capital. Per això vaig decidir buscar el camí de les oposicions. Guanyar-ne alguna em semblà l'únic mitjà que em quedava per fer una medicina de més nivell. Les oposicions estan avui molt mal vistes i s'assegura, per aquells que no les han viscudes, o per alguns que no les superaren, que els càrrecs es donaven als amics i als afectes al règim, però els exercicis eren sempre públics i concorreguts, no hi havia places reservades pels interins, i després d'haver-me assegut quatre vegades davant d'un tribunal i vist dotzenes de candidats exposant els seus temes, més o menys tranquils si els coneixien, però sempre suats, congestionats i bevent aigua contínuament en cas contrari, puc assegurar, que, en alguna ocasió, aprovava un opositor que potser no ho mereixia, però que mai he vist suspendre a qui demostrava tenir els coneixements que es demanaven.

Consultava el B.O.E., que l'Ajuntament rebia, encara que amb molt de retràs, l'apartat de "Concursos i Oposicions". Sortí una de metges forenses, un altre del Registre Civil, una de Sanitat Militar que

no m'interessaren. Em quedaren només, les oposicions dels «Servicios Sanitarios de Marruecos y Colonias». Mai n'havia sentit a parlar, ni coneixia que feien, ni on treballaven, però em semblà que si ingressava en aquest cos, tindria la possibilitat, d'iniciar un camí diferent del que et pot conduir la medicina rural i que podria ser un punt de partida per accedir a la medicina a la que aspirava, la que pot emparar el malalt més decebut, més rebel i més disconforme amb la seva sort.

Es convocaven disset vacants i els exercicis es farien a Madrid i a Tetuan, amb el mateix tribunal, perquè els interins no haguessin d'abandonar els seus llocs de treball. El programa com tots els d'aquells anys, no era fàcil. Quatre grups de trenta cinc temes cadascun, i havies d'exposar un tema de cada grup, en una hora. L'Acadèmia PONS de Madrid t'informava, proporcionava programes, matriculava, avisava la data en que començaven els exercicis i en el seu moment dels qui es presentaven, es retiraven i d'aquells a qui aprovaven. Vaig saber, que els Serveis Sanitaris de Marroc i Colònies, era un cos escollit, que depenia directament de la Presidència del Govern, quan tota la sanitat de l'Estat estava inclosa en una Direcció General del Ministeri de la Governació. Ingressar en aquest cos no era fàcil, no s'acceptaven els que tenien afecció a les begudes alcohòliques o que queien, freqüentment, en la temptació de la carn; vaig saber més tard, que la guàrdia civil de Sitges, havia investigat, a Sant Pere de Ribes, la meua conducta a l'alcaldia, la rectoria, i a tres botigues del poble. Abans de començar els exercicis passaves una revisió mèdica i eren eliminats els que no tenien una bona condició física, que era necessària per la tasca que t'esperava. El temari era molt ample ja que la missió era epidemiològica i assistencial. En el primer exercici exposaves durant una hora quatre temes d'un total de cent quaranta, en el segon examinaves un malalt ingressat a un hospital, i en feies el diagnòstic i orientaves el tractament, davant del tribunal, en el tercer preparaves, tenyies, examinaves al microscopi i identificaves diversos microorganismes especialment els que eren freqüents com el plasmòdium, tripanosoma, espiroquetes, salmonel·la, shigel·les, lepra, gonococ., i en el

quart practicaves una petita intervenció d'urgència sobre un cadàver (traqueotomia, lligadura arterial, cistostomia, o la dissecció d'una regió anatòmica).

El dia 18 de gener de 1954, el carter que portava el correu caminant des de Saldes, em lliurà un telegrama de l'Acadèmia PONS en el que deien que els exercicis havien començat a Madrid, el 15 de desembre i ells s'havien oblidat d'avisar-me. Tots els llocs de treball convocats estaven ocupats per interins i la seva absència seria més llarga si els calia desplaçar-se a Madrid, per això el tribunal es traslladava a Tetuan, on dos dies després, el dia 20 de gener continuarien les proves per a tots els que no s'havien presentat a la citació de Madrid. Podia doncs anar a Tetuan. Les notícies no eren gaire esperançadores, de uns quaranta presentats n'aprovaren un de sol. Estava decebut i amb el telegrama a la mà; em feia una certa il·lusió anar a Tetuan però era a Gósol sense temps, quedaven dos dies, sense telèfon, sense cap transport. Vaig decidir no anar-hi i esperar un altre ocasió. Què diu ara digué el Sr. Rector, amb el que ha arribat a estudiar, (no era pas veritat) que li deixi el cavall el Dot i vagi fins a Guardiola (hi havia més de trenta kilòmetres), i d'una manera o altre ja hi farà cap, a Tetuan, fins i tot la Roseta, la mestressa que es rascava el monyo amb la cullera de fusta de remenar la sopa, va, va, digué, jo no sé pas cap on cau aquesta vila, però si fa un xic tard, digui que aquí també ens vénen les cartes i totes les coses amb molt de retard.

Entrada al poble de Gósol. Església i casa rectoral

Estava dinant i el Martí Pons es presentà, corri, corri, hi ha un camió al «Verd» que acaba de carregar fusta, va, faci la maleta i ja li direm que l'esperem. En un instant, abandonant el propòsit de quedar-me, vaig preparar un lleuger equipatge i abans de que hi arribés el camió, jo ja era a la cruïlla esperant-lo.

A Gósol també vaig aprendre moltes coses; el caràcter de la gent de muntanya, que viu en un món limitat al seu entorn, immersa en el seu aïllament, la necessitat de practicar una medicina intuïtiva, amb els mitjans de que disposis, de confiar en la naturalesa humana, i de tractar exactament i amb la mateixa generositat, els ressentits que acudeixen recelosos, perquè no hi ha ningú més, que aquells que d'antuvi et creuen un taumaturg. Agraïm a tot el poble de Gósol, a totes les persones partidàries d'un o altre, tot el que aportaren a la nostra formació mèdica i humana, en un període fonamental com és el del començament de la vida professional. Les mancances i errors que tinguérem, preguem siguin perdonats, i així poder marxar, sense presses cap a ponent per seguir el camí del sol i de la llum.

La història de la activitat mèdica a Gósol, els casos curiosos tractats, els successos, durant la meua estada, i algunes fotografies, està publicada a la Revista Gimbernat, numero 52, any 2009, pàg. 197 – 224.

Camí de Gósol, al fons el poble de Saldes i el Pedraforca

*L'àguila novella aprendrà a volar,
la tendra poncella, demà florirà,
però a tu cadell d'home, qui t'ensenyarà?*

Aquí començaren una sèrie de fets que l'atzar, la providència o els nostres avantpassats, encadenen per conduir-te a una situació concreta. El dia 19 al matí en posar els peus al carrer, vaig veure un rètol que anunciava la inauguració d'una Agència de Viatges al carrer Bruc, a dos passos on havia passat la nit. Tinc la seguretat de que vaig ésser el primer client que van atendre en aquella agència. L'empleada, possiblement s'havia preparat per expedir desplaçaments fins a Mallorca, però la meva petició la desconcertà, feu alguna trucada telefònica i després de moltes anades i vingudes, ja més tranquil·la em digué: surt un avió de Madrid demà, a les dues, que vola directe a Tetuan, on arribarà a les cinc de la tarda, al matí no hi ha cap possibilitat. Continuà: li podem reservar, des d'aquí, el bitllet que vostè haurà de confirmar a les oficines d'Ibèria, abans d'anar a l'aeroport. Per anar a Madrid, em donaren un bitllet per el tren TAF, una novetat d'aquells anys, que sortia a les dues del migdia de l'estació de França i arribava a la capital a les onze de la nit.

L'endemà al matí, vaig fer cap a la Plaça de Neptú on Ibèria tenia les seves oficines, i apropant-me al taulell vaig saludar, «buenos dias». «Que desea» em contestà l'interpel·lat. «Mire usted, yo vengo de Barcelona y tengo un billete reservado para Tetuan». «A ver, a ver, si, si aquí està». «Se llama usted, Pedro Miire.., Miret, si, si muy bien, muy bien, está pagado, correcto, todo correcto.» «Me entregue usted su pasaporte?», cara d'ensurt per part meva, «no, no, o salvoconducto, es igual, es igual». A mi si que m'era igual. «Mire, yo bajé ayer de Gósol y hoy tengo que estar en Tetuan y tengo un billete para el avión que sale a las dos y nadie me ha dicho nada de pasaporte ni de salvoconducto ni de nada». L'home s'atabalà, «como es posible que en una agencia de viajes no sepan que se necesita un permiso para viajar al Protectorado». «Ah, yo esto si que no lo sé». Aleshores es ficà a l'interior i sortí d'immediat fent que no amb el cap. «Lo siento mucho, pero aunque le diéramos el billete la poli-

cia no le dejaría subir al avión, y nos sancionaría a nosotros, solicite su pasaporte y le canjearemos el pasaje para el dia que usted quiera». El temps que tardaven per donar un passaport era aproximadament d'un mes, però un impuls interior va fer que volgués exhaurir totes les possibilitats i li vaig dir. «Donde se puede sacar el salvoconducto?». «No está lejos», contestà, «en el Paseo de la Castellana número 4, tiene su sede la Dirección General de Marruecos y Colonias» i continuà responnent a un altre pregunta meva, «creo que tardan unos quince dias, pero si se trata de un caso urgente quizás se lo entreguen en cinco o seis». Vinga, corrents cap a la Castellana. El número 4 era un edifici de tres plantes, rodejat d'un petit jardí. Al fons d'un vestíbul ample i lluminós s'hi podien veure un parell de funcionaris. Es repetí una escena similar, «buenos dias, venía para solicitar un salvoconducto para Marruecos». «Muy bien, rellene este impreso por favor». Nom, cognoms, domicili, estat, motius...tsii, tsii, ya está. «A ver, a ver, correcto, correcto, urgente lo pide, bueno pásese dentro de seis o siete dias y se lo tendremos preparado». «No, no, es que yo me marchó en el avión de las dos y tienen que dárme-lo ahora». Pero como..., es imposible, comprenda usted, hay unas normas y además el señor director general solo firma salvoconductos los lunes». El director general de Marroc i Colònies era el tinent general D. José Diaz de Villegas un intel·lectual i historiador de prestigi. «Mire vaya usted a decirle que vengo de Gósol, y que este pueblo está en los Pirineos sin carretera, sin teléfono i sin electricidad y que ya no pude presentarme, porque no me llegó el aviso, a los exámenes aqui en Madrid y que ahora solo puedo ir a la convocatoria de Tetuan y que soy un médico muy bueno». A un dels funcionaris, li va fer gràcia la perorada i girant-se vers l'altre amb una mirada en la que s'hi llegia, em busco una esbroncada però ho intentaré, em digué: «sígame». Pujàrem al primer pis, ell parlà amb un altre funcionari i tots dos entraren a la porta del fons. Moments després aquesta s'obrí i el general amb cara afable, em saludà amb la mà i digué:

«solucionado». Baixava l'escala content i reiterant el meu agraïment, quan el qui m'acompanyava, aixecant les celles comentà: «bueno, lo siento, pero le queda aún el visado de la policía». Ara si que m'has... «y esto como se hace?». «En la Dirección General de Seguridad, debajo del reloj de la Puerta del Sol». Ja eren més de les dotze, i continuà amb veu lleugerament aclaparada, «aunque está muy cerca, coja un taxi». L'home ja s'ho prenia com una cosa pròpia.

Direcció General de Policia, molta gent entrant i sortint contínuament, policies per tot arreu, em vaig dirigir a un d'ells ja grandet i que tenia una cara força acceptable, «visado de salvoconductos, por favor. Allí, al extremo del pasillo a la derecha». «A ver, muy bien, venga dentro de ocho días a recogerlo». Ja hi som, altra vegada la mateixa cançó, però la veritat és que per a mi s'havia convertit en un repte i en un joc i amb cara d'agent secret li vaig dir: «voy a Tetuan enviado por la secretaría de Marruecos y Colonias, hágame el favor de pasar este salvoconducto a la firma. «L'home va dubtar i es va ficar a l'interior. Retornà i em digué seriosament: «tendrá que esperar como todo el mundo, usted comprenderá que la policía debe hacer unas averiguaciones antes de facilitar el visado y esto requiere tiempo». «Déjeme hablar con el señor de dentro». «Qué señor?». «No sé, pero es el que le ha dicho a usted que me diga que no, y vea esto, el salvoconducto ha sido solicitado esta mañana y ha sido firmado hoy mismo por el Director General, cuando, como sabe, tardan quince días». L'home quedà astorat, obrí la portella del taulell i digué: «pase, pase al despacho del fondo y hable con el comisario Domínguez» i afegí mes baixet, «con la mala uva que gasta hoy el comisario». Truc, truc, truc, «qué quiere» cridà una veu enfadada des de dins. Vaig entrar. El comisari Domínguez sense fer-me seure tornà a cridar, «qué quiere?. Mire tengo que coger el avión de las dos para Tetuan y me falta el visado. No sea pesado, leñe, ya le ha dicho el compañero que no puede ser, si la dirección general de Marruecos tiene interés en usted, que llamen a don Lisardo, que es el único que puede solucionar esto». Don Lisardo Alvarez era el direc-

tor general de la policia de l'Estat. «Oígame, puedo ir yo ha hablar con don Lisardo? Usted hablar con don Lisardo?, sabe usted lo que dice?» i se li dilataren les pupiles. No sé, potser vaig dir alguna cosa més, però de cop i volta li va agafar un atac histèric, es va congestionar, les paraules li sortien a batzegades de la boca, «márchese, márchese de una puñetera vez, vaya a ver a don Lisardo o a quien quiera, pero márchese...», bé, naturalment vaig marxar. El primer policia en veure'm digué: «Y qué, qué le ha dicho, el señor comisario?. Me ha mandado a hablar con don Lisardo», vaig contestar seriosament, aaah! digué sorprès, aaah i no li sortia res més. «Indíqueme, por favor, donde tiene el despacho». Don Lisardo tenia el despatx al tercer pis, allà hi pujaven només, alts comandaments de la policia i personalitats polítiques; en arribar al replà, un policia, armat, em deturà: «qué desea?, me manda el comisario Domínguez a don Lisardo para un asunto urgente. Dígame de qué se trata. De firmar un visado para un salvoconducto ahora mismo, para coger el avión de las dos (eran quarts d'una) a Tetuan». El policia feu com el altres, cridà un superior i li traspassà la papereta, aquest va intentar explicar-me que no es podia molestar al director per un assumpte de tràmit, i que esperés com tothom, però jo insistia en que havia de marxar i en el fet de que a la Direcció General de Marroc m'havien signat el document el mateix dia que el vaig sol.licitar, però veient que no n'hi havia prou, vaig afegir: «El general Diaz de Villegas me ha dicho, que suponía, que don Lisardo al ver que él habia firmado el mismo dia que fué hecha la petición, comprendería que se trataba de un caso en el que tenía un interés personal y no tendría inconveniente en firmar». Això el va inquietar i sense dir res entrà al despatx de don Lisardo. Poc després la porta s'obrí amb brusquedat i el mateix don Lisardo m'entregà un paper tot dient-me: «traígame la firma de dos personas que le avalen y le firmaré el visado». «Hombree», vaig dir jo movent el cap, «esto es una mala pasada, don Lisardo, yo no conozco a nadie en Madrid; aváleme usted o estos que están aquí». Em foragità i tancà la porta d'una revolada. Sense convicció anava dient a tots

aquells que trobava, em vol avalar, em vol avalar. De sobte, se m'acudí una idea, taxi a Castellana 4. Al veure'm altra vegada, es sorprengueren, «qué le pasa». O me avalan ustedes o me vuelvo a Gósol». El funcionari bona persona, somrient, s'ho pensà una estoneta, no s'acabava de decidir, però finalment digué: «traiga el papel» i al seu company, «tu también». Signaren i posaren sota del nom, el càrrec que ocupaven, i estampillaren el segell de la Direcció General de Marroc i Colònies, «venga, corra» i m'empenyeren escales avall. Corrent vaig pujar al tercer pis de l'edifici de la policia, «entre-gue por favor, estos avales al senyor director», poc després el subaltern m'entregà el salconduit amb el visat, la porta del despatx de D. Lisardo restà tancada. En passar per davant del policia de l'entrada li vaig mostrar el paper signat, mogué el cap d'un costat a l'altre i digué: «nunca había visto nada semejante».

L'aeroport militar de Sania Ramel, a Tetuan, permetia l'aterratge dels avions civils que feien l'itinerari Madrid Tetuan, amb escala a Granada. A l'hostal que vaig parar, s'hi allotjava un company que m'informà que l'endemà al matí a l'hospital civil es portaria a terme una revisió física als aspirants, que érem prop d'una cinquantena. Aquestes proves no presentaren cap problema. Començaren, tot seguit els exercicis orals, deu o dotze es retiraren abans d'acabar, altres no arribaren al mínim, i vint-i-tres obtinguérem la puntuació suficient per passar la segona ronda. Aquesta, es va fer a l'hospital examinant i diagnosticant un malalt; quedarem quinze i hi havia disset vacants, dels quinze, catorze eren interins. Els meus coneixements de laboratori eren molt deficients, a la Facultat no havíem fet mai cap pràctica de laboratori, mai havíem manejat un microscopi, i em preocupava el proper exercici, quan en sortir de l'examen clínic, al passar casualment per davant d'una porta, em cridà l'atenció el rètol metàl·lic recobert de porcellana blanca amb lletres negres que deia: «Laboratorio General. Análisis». Sense pensar-ho dues vegades em vaig ficar dins, exposant qui era i demanant ajuda. Amb bona voluntat i paciència, un tècnic del Laboratori dedicà la resta d'aquell dia, i el dos se-

güents, a ensenyar-me allò que no sabia, fins que vaig adquirir un mínim de coneixements, sense els quals no hauria pas passat la prova. Als exercicis de Laboratori suspengueren a dos interins, i quedarem dotze i jo. Tres de les places vacants no es cobriren. Els tretze, més el qui havia aprovat a Madrid, tota catorze, formarem l'última promoció de metges dels Serveis Sanitaris de Marroc i Colònies, ja no n'hi hagué cap més.

Era president del Tribunal el Dr. Valentin Matilla, (mort amb més de noranta anys, el 7 d'Octubre de 1997) catedràtic de Microbiologia, Higiene i Sanitat de la Universitat de Madrid, un veritable savi, secretari perpetu de la Reial Acadèmia de Medicina, autor de llibres que utilitzàvem a la Facultat de Barcelona, i president de tots els tribunals que adjudicaven places sanitàries a les colònies, baixet, cabell de raspall, galtes rodones, ulls clars, molt oberts que et miraven profundament, home molt exigent però just i per això molt temut pels alumnes.

Vaig saber que les vacants que nosaltres havíem de cobrir, en zones rurals aïllades, s'anomenaven «Círculos Médicos» i corresponien a la demarcació d'una cabila o Intervenció. Els hospitals, cinc en total, tenien ocupats tots els llocs de treball i havien de passar bastants anys abans de poder accedir-hi. Ho vaig tenir clar, havia passat uns bons dies, aprovat unes oposicions, vist i conegut gent i coses noves, fet uns amics d'aquells que no tornes a veure mai més i vaig decidir, sense cap dubte, que renunciaria al lloc de treball i que probablement mai més retornaria al Marroc. El dia 29 de gener l'avió cap a Madrid sortia a les vuit del matí; quan em varen despertar plovia i el fort vent estavellava l'aigua contra els vidres del balcó, no era pas un bon dia per viatjar. Caminant arrambat a les parets vaig arribar ben mullat a les oficines d'Ibèria on els únics estadants, un empleat i el conductor de l'autobús es miraven sense dir-se res. Passats uns minuts s'obrí la porta amb violència i entraren dos passatgers més tancant el paraigua amb dificultat i amb ells una forta rebufada de vent i aigua que feu tremolar el finestral; el temporal anava en augment. Cap a un quart de vuit arrencaren el cotxe després de molts cops de maneta i, com la

furgoneta que transporta els condemnats a mort, així anàvem nosaltres a l'aeroport. Aquest era un edifici d'una planta, amb una taquilla on expedien el bitllet, una porta d'entrada i una de sortida vigilada per un carrabiner que obria la maleta, que tu mateix, després de fer-li, ell, una senyal amb guix, transportaves a l'avió. Assegut, a un banc de fusta que vorejava la paret, sentia el vent xiulant cada vegada més fort; poc a poc i amb cara d'esverats recalaren tres passatgers més que s'assegueren després d'un, «buenos dias» poc convincent. Prop de les vuit, arribaren dos tripulants d'uniforme, impermeable blau marí, el cap cot i un maletí a la mà, i es tancaren darrera la finestreta. En aquell moment es trencà la fosca i traspuntà en el cel un xic de claror que permeté veure uns núvols negres i furiosos que empentats pel vent s'amuntegaven uns sobre els altres en una cursa desbocada sense destí; veritablement les filles del rei Herodes xisclant i amb els cabells eriçats cavalcaven damunt d'ells. Per la porta que s'obrí un instant, penetrà un doll d'aigua i les palmeres que vorejaven la sortida, brandant embogides les seves branques com grans caps de Medusa augmentaven el brogit de la tempestat.

Des de feia una bona estona estava pensant si m'embarcaria o no i això mateix, segur que ho meditaven els escassos passatgers. Poc després el pilot i el radiotelegrafista s'encaminaren vers l'únic aparell que era a uns vint metres de la sortida; posaren l'aeroplà en marxa i després augmentaren gradualment les revolucions fins que aconseguiren que els bramuls dels motors competissin amb els de la tempesta. Durant mitja hora escalfaren fortament la màquina propulsora; si algú hagués cridat «sálvese quien pueda» hauríem fugit tots esperitats, però ningú cridà i ni tan sols gosàvem mirar-nos, ja que això també hauria provocat una estampida. A quarts de nou l'empleat dels bitllets, que servia per tot, i que era un home sensible i antic sagristà, amb veu plorosa digué: «los señores pasajeros pueden subir al avión», jo, asseguraria que afegí en veu baixa: «Requiescant in pace». Amb els motors accelerats al màxim, la nau procurà enlairar-se ràpidament per col·locar-se damunt la zona

del temporal; les sacsejades i les caigudes al buit començaren en el mateix moment, el pilot prou tirava cap amunt, però el vent ratxejat de cua ens tirava amb brusquedat cap avall, els llamps espetegaven arran del nas i les ales brandaven escandalosament. Passat l'Estret, conservàrem més o menys l'altura fregant sempre la borrasca, però els sotracs i la inestabilitat de l'aparell continuaren tot el viatge. Abans de traspasar la serralada granadina, amb violentes contraccions a l'estómac, salivera que em regalimava coll avall, amarat de sudoració freda, desfent-me el cinturó de seguretat em vaig estirar al passadís. En aquestes doloroses circumstàncies només tenia una idea: burro de mi, qui em feia pujar en un trasto d'aquests i amb un dia així, que hi havia de venir a fer jo a Tetuan, mai més, mai més.

El Col·legi de metges de Lleida, després d'exposar-los-hi la possibilitat que tenia de marxar al Marroc, va oferir-me el trasllat a Basella - Ogern.

Vaig anar a Basella el mes de febrer de 1954. Anava fent esforços per adaptar-me a aquest tipus de vida quan un dia, a mitjans d'abril, vaig rebre una carta amb capçalera de «Presidencia del Gobierno. Dirección General de Marruecos y Colonias» en la que em comunicaven que podia prendre possessió de la plaça, a la Direcció General de Sanitat a Tetuan, abans del dia 1 de maig. Això ja va fer trontollar les meves intencions, però ferm en la meua idea vaig procurar oblidar-ho. Dies després, un capvespre de primers de maig, passejava amb el Sr. Rector per la carretera de Solsona, quan veírem venir un home que caminava pausadament amb un gaiato a la mà. El mossèn em digué: aquest que s'acosta és l'home més ric del poble i també el més assenyat, el que ell diu, santa paraula, tothom l'escolta, us el presentaré, i si li caieu bé ja ho teniu tot guanyat. Després de la presentació, el sacerdot amb bona intenció, començà a atribuir-me unes grans qualitats per curar tota mena de malalties. L'home l'escoltà sense dir res, després movent lleugerament el cap digué: malament, un metge tan bo no es quedarà gaire temps en aquest poble. Tenia tota la raó, l'endemà una carta comunicà al Col·legi de Metges la meua renúncia.

A primers de maig, ben documentat vaig tornar a fer el trajecte Madrid – Tetuan, en unes condicions meteorològiques acceptables.

El dia següent al matí, D. Francisco Gómez Arroyo, Director de Sanitat del Protectorat, em comunicà que de les vacants que quedaven, per cobrir, la que reunia millors condicions o, menys inconvenients, era la de Tzelata de Beni Ahamed, a la regió de Gomara; també manifestada la meva inexperiència en malalties freqüents al Marroc, va oferir-me la possibilitat, de quedar-me un temps al Laboratori de l'Hospital Civil. Allà vaig trobar les persones ja conegudes que m'ajudaren en la primera estada. Ells m'ensenyaren les tècniques de laboratori, hematologia i la identificació de microorganismes, plasmòdiums, espiroquetes, gonococs, bacil de Koch, malalties que vaig tenir oportunitat de conèixer a fons. Aquestes pràctiques de laboratori, m'interessaren molt; al consultori de la cabila vaig passar moltes hores nocturnes, millorant tècniques de tincions, ja que els colorants amb la calor perdien la seva capacitat de tenyir, i examinant preparacions. Després de tres setmanes, d'estada al laboratori de l'Hospital, vaig marxar cap a la meva destinació. Un transport de la companyia «La Valenciana» complia els dimarts, el trajecte Tetuan, Beni Ahamed. En arribar a Bab Taza, un camí de terra, o pista forestal, d'uns quaranta km, ascendent i amb revolts molt tancats, i si les pluges que queien entre desembre i març no l'havien ensorrada, continuava fins el soc de Tzelata de Beni Ahamed, a sis cents metres d'altitud.

Les cabiles de l'interior aïllades i molt pobres són unes desconegudes, i amb seguretat continuen en la mateixa situació que tenien l'any 1958, quan marxàrem, i aquells que han visitaten ciutats com Tetuan, Larache, Marràqueix, Fes, no han captat res més que algunes imatges exòtiques en les seves càmeres japoneses.

Fugint, de qualsevol transcendentalisme, m'ha agradat recordar una societat amb una cultura estancada molts anys enrere i on un grup de profes-

sionals de la medicina occidental, somniadors, ensenyàrem i donàrem molt poca cosa, que s'oblidà ràpidament, i per contra en rebérem i aprenguérem moltes coses que tota la vida ens han beneficiat, i han estat de molta utilitat. Així mateix, em complau fer memòria de situacions que testimonien unes actuacions mèdiques i socials que havíem cregut arraconades a la història, però que seguien bategant al costat de casa nostra.

La cabila de Tzelata de Beni Ahamed té una extensió de 450 Km², i uns 20.000 habitants; el camí terror que la comunica amb Bab Taza a la carretera general és la única sortida. El trànsit per l'interior de la cabila es fa a peu o amb cavalleria, no hi ha cap tipus de vehicle de rodes ni carros arrossegats per animals, ni camins per on poguessin transitar; el terreny és accidentat, trencat, sense una sola plana; en el sòl de pissarra en planxes o esmicolada, no hi ha ni un sol roc de pedra calcària, només restes de terra dipositada durant mil·lennis en les fondalades, permet que arrelin alguns matolls i arbustos de fulla dura i espinosa i llentiscle; en algun indret, a las estretes depressions hi creixen algunes figueres i escasses oliveres, i en alguna pendent poc pronunciada, esmicolant la pissarra amb primitives arades romanes, es procuren cultivar uns grapats de civada. Cau alguna pluja a l'hivern, la resta de l'any el cel és sempre blau. La cabila de Beni Ahamed figura com un model de cabila desèrtica, a la "Guia Turística de Marruecos" de Antonio J. Onieva, any 1947.

El riu Tesarafi un modest afluent del Uarga fa de frontera amb el protectorat francès al sud, un altre riu, l'Aulei, la separa a l'est de Beni Jaled. Aquests rius quedaven reduïts, entre abril i octubre a uns pocs gorgs que juntament amb alguns bassals que persistien en algun sot de la muntanya, formaven l'única reserva d'aigua; la del subsòl era quasi inexistent i mai havia vist que es recollís l'aigua de la pluja. En aquests petits embassaments hi bevien els animals, hi saltaven les granotes, les larves dels mosquits passaven a formes adultes i les dones hi emplenaven les gerres per l'ús de la llar.

La fauna domèstica estava formada per unes gallines petites i comunitàries del volum d'una perdiu, que corrien entre les cases del poblat, unes cabres de l'alçada d'una guineu, que quan podien criaven un cabrit, i algunes vaques de pèl roig, de la grandària d'un vedellet que també algun cop es reproduïen. Ni cabres ni vaques donaven llet, les pobres bèsties tenien prou feina per tirar endavant els seus petits. Les gallines s'alimentaven de cucs,

i les cabres rosegaven les soques primes dels matolls i en mastegaven les fulles aspres i punxents. Els xacals, esquerps i difícils d'observar, s'havien creuat amb cans domèstics, i havia sorgit una raça de gossos, de cap curt, mandíbula poderosa, tors ample molt musculat, pota ferma i pèl de color gris fosc que eren els senyors de la muntanya i el terror dels cabrits i els seus amos, i que no es perdien la visita setmanal al soc.

*No li diguis a qui et demana:
avui no, demà t'ho donaré.*

Els humans habitaven repartits en seixanta-cinc poblats, el més gran d'ells, Talamdaued on residia el caid, tenia cent trenta cases, i els més petits, entre quinze i vint. Les parets es feien amb molles de fang i palla assecats al sol i les teulades amb troncs, i el fang que treien del fons dels tolls. L'habitable que donava al carrer, era el centre de la casa; allà menjaven els homes, discutien, bevien el te i hi dormien. No hi havia mobiliari, ran de la paret aixecaven el paviment uns quaranta centímetres i aquest banc cobert amb pells i algun retall servia de llit i en alguna ocasió de divan; una tauleta rodona de fusta, d'un metre de diàmetre i vint centímetres d'alçada, era col·locada al centre de la sala per sostenir la tetera i els vasos pel te, vorejant-la. Estadants i hostes s'asseien a terra sobre una pell de cabra o un estor vegetal. Un o dos compartiments més, comunicaven amb aquesta cambra i allotjaven les dones, criatures, altres parents i alguna cabra. Per davant de l'entrada una paret semicircular tancava un espai o eixida on entraven a curiosejar algunes de les gallines del carrer i s'hi guardaven arrels per fer molt més fum que foc. Algun antic bidó rovellat, contenia l'aigua transportada d'una bassa.

L'esposa s'aconseguia mitjançant un tracte sotmès a regateig entre els pares; per tres cabres i una

tetera o alguns dirhams de plata de finals del segle XIX, fora de circulació, s'adquiria una bona esposa. La boda era molt sorollosa, especialment si era la primera; la núvia conduïda de casa seva a casa del marit, ben adornada i tapada amb un vel, estava acompanyada per familiars i amics amb tam-tam de tabals i els crits de jui-juí que fan les mores recargolant la llengua. Es dansava, es cantava, es bevien grans quantitats de te i s'engolia cuscús, gallines i algun cabrit. Finalitzava la festa quan la mare del nuvi exhibia el llençol tacat, fet que provocava un allau d'udols i jui-juís d'alegria. Als homes se'ls permetia tenir fins a quatre dones, les més grans carretejaven arrels, aigua, palla, herbes, portaven les cabres a la pastura, cuidaven un xic la terra. La més jove, d'elles, tancada sempre a casa complint les funcions pròpies de la seva condició de dona, sabia que un dia alguna encara més jove la substituiria i així passaria ella a fer feines d'escarràs.

La vida, girava al voltant del soc o mercat, aquest era l'espai obert, on un dia a la setmana es reunien les persones per intercanviar els seus productes, veure parents i amics, assabentar-se del que passava a altres llocs, i per passar el que per ells era el dia de festa. El soc era tan important, que totes les cabiles anteposen el nom d'aquest dia al propi, així Tzelata de Beni-Ahamed, vol dir dimarts, dia de

mercat a Beni-Ahamed. L'esplanada estava rodejada d'unes modestes botiguetes o basars, però el veritable intercanvi es feia a l'aire lliure, divuit mil persones, es a dir, la quasi totalitat dels habitants de la cabila, havent caminat, sis, vuit o més hores, ja que algunes, les més allunyades, sortien de casa seva la vigília i caminaven tota la nit, portaven algun proveïment que intentaven vendre o baratar, uns quants ous, gallines, un cabrit o algun tomàquet, i no era infreqüent que retornessin amb el mateix objecte. El contacte continuat dels cossos suats, l'emanació que produïen aquests cossos, la pols, la circulació en mig dels humans d'una setantena de rucs i unes vint mules, que formaven el cens equí, i que t'apartaven amb un cop de cul o de cap si no et trepitjaven, la xerrameca de tothom i els crits del venedors de talismans, de versicles de l'Alcorà que protegien de tot mal, d'ungüents de serp i de corb, dels encantadors de serps verinoses, dels qui a l'entrada del soc, eren castigats per la justícia a proclamar públicament i a grans crits, les seves dolenteries, conformaven un panorama que et portava molts anys enrere i que et seduïa, però al mateix temps et mostrava com un poble de la mediterrània, que havia posseït una cultura i una societat d'avantguarda, retrogradava inexorablement cap als orígens de la història.

Els enterraments es feien en sots d'un metre de fondària, cara al sud-est, perquè el difunt tingués el cap en direcció a la Meca. El cos embolcallat en un gran drap, sense caixa, era transportat en una llitera construïda amb dos troncs, amb un entreteixit de cordes entre ells. En sortir de casa, el difunt amb la cara descoberta era interpel·lat per una munió de veïns i coneguts, que cridant i empentant-se per acostar-s'hi, li entregaven papers amb escrits, perquè no oblidés donar-los a parents que ja havien finit, demanat que aconseguís de Mohamed favors especials, i també li trametien insults per algun antecessor amb qui no havien congeniat. Així seguien durant tot el recorregut i en el moment de la inhumació, mentre queien sobre el cos grapats de terra i blocs de pissarra, per a no ser desenterrat per gossos i xacals, però encara era visible algun bocí del cadàver, el endarrerits i els obstinats aprofitaven aquests darrers moments per ficar-se dins del clot i fer les últimes peticions, sacsejant-lo si convenia perquè els hi fes més cas. Qualsevol difunt era enterrat sense cap comprovació o certificació, i hauria estat possible que algú s'hagués emportat juntament amb les sol·licituds una punyalada entre les costelles.

Carrer de la Costeta de Sant Pere de Ribes. Aquest carrer conservava la mateixa estructura als anys 50.

No hi havia diferències socials ja que si s'exceptuen el caid, el cadí i algun comerciant, tots els demés eren pobres de solemnitat, vestien una camisa de tela basta, i una xilaba amb caputxa que apedaçada i recosida, també servia de flassada; no portaven roba interior i per dessota la camisa vestien els saragüells, un pantalon ample de tela ajustat a mitja cama. Sempre caminant descalços per tota mena de camins, els pocs que posseïen babutxes se les treien, per a no fer-les malbé si el corriol era pedregós o enfangat. Alimentats frugalment amb pa de civada, un grapat de figues, quatre olives, farinetes dites cuscús, te verd xinès i de tant en tant alguna gallineta o un trosset de cabrit, tots eren magres i mai vaig observar un hipertens, un infart de miocardi o un accident vascular cerebral; l'únic diabètic era l'hebreu, gras i propietari de la botiga de comestibles.

La natalitat era elevada, però la mortalitat infantil era també molt alta, i tot i que no hi havia registre civil, i no es coneixien les xifres, la població no havia augmentat durant els últims cinquanta anys. Els petits morien, la majoria per falta de nodriment apropiat, sobretot durant el primer any de la seva vida, la mare amb l'infant sempre lligat a l'esquena, li allargava un pit esquilid per sobre l'espatlla o per sota l'aixella, i per complementar, l'alimentació, familiars, amics i coneguts mastegaven qualsevol menja que tinguessin a l'abast i ben ensalivada li feien engolir al minut, provocant-li trastorns digestius i transmetent-li infeccions intestinals i malalties com la sífilis, molt freqüent en aquella zona i que podia ser contagiada per mitjà de la vianda mastegada, si l'alimentador tenia úlceres de lues secundària a la gorja. Aquest mecanis-

me de transmissió es dona en comunitats amb un alt nombre de malalts i en condicions higièniques molt precàries, i veies nens petits amb xancres inicials a la gola i altres més grandets amb lesions de sífilis secundària que no havien pogut estat infectats per via venèria. Si la mare n'era la malalta ja li havia pogut transferir el mal durant l'embaràs, per la via placentària, i el nadó naixia amb sífilis congènita; alguns d'aquests, distròfics morien als pocs mesos, però altres malvivien i anaven desenvolupant lesions oculars, de la pell, amb ampolles, petèquies i condilomes, dels ossos, de les dents i acabaven amb alteracions nervioses, gomes o aortitis i aneurismes luètics, que els causaven la mort, com els de la sífilis terciària de l'adult

La medicina del país era rudimentària i matussera, els sanadors anomenats Maalem-hayyam o mestres sagnadors, es limitaven a fer escarificacions a la pell, sobre les que hi aplicaven ventoses formades per un pot de llauna amb un tub per xucar i fer el buit i així aconseguir una sangria que ho curava tot; també empraven les cauteritzacions amb ferro roent provocant infeccions, i en un cas, cremades que ocasionaren perforacions a la paret abdominal i la mort, d'un nen que patia trastorns intestinals; si calia, arrencaven dents i queixals; per a circumcidar empraven tisores rovellades i amb restes de sang d'intervencions anteriors, no era, per tant, un fet insòlit que sen seguissin complicacions i fins i tot la mort. El faquir, sanava amb el poder màgic d'algunes oracions que copiava en un paper anomenat «kitabà» que, a voltes era mastegat i ingerit, i altres vegades, introduït en un tub de canya i penjat del coll, era un poderós amulet protector especialment dels infants.

L'administració espanyola havia conservat la cabila com la unitat territorial equivalent a una comarca. El caid, era l'autoritat teòrica superior de la cabila, el cadi o jutge resolvia les qüestions sobre la propietat i confirmava les separacions matrimonials, però no existia ni Registre Civil, ni Registre de la Propietat.

Un Interventor, habitualment un capità de l'exèrcit amb una llarga estada al Marroc assessorava el caid; naturalment era qui manava. Un tinent era l'ajudant de l'interventor i un administrador civil amb un o dos auxiliars completaven la unitat que governava i administrava la cabila. Un mestre vivia en un pis a la mateixa escola. Hi havia també, una policia autòctona (mehasnis) comandada per un tinent espanyol i en algunes cabiles una companyia de tropes regulars indígenes (la mehala) sota les ordres, també, d'un oficial ibèric.

La cabila de Beni-Ahamed o Intervenció de B. Ahamet, com també s'anomenava, la completava un consultori mèdic i en algunes, en especial les frontereres amb el Protectorat francès, un de veterinària,

A uns sis-cents metres del soc i sobre una petita elevació del terreny s'alineaven les vivendes de l'ajudant de l'interventor, del veterinari, del metge, el consultori mèdic, i la casa de l'administrador. Els habitatges, d'uns seixanta metres quadrats, estaven construïts a l'europea amb maons, ciment i teules. Enfront, una sola vivenda més gran i més luxosa, amb escaletes i porxo, era la residència de l'Interventor. Al final, l'edifici de la Intervenció que contenia els despatxos de l'interventor i del seu ajudant, del personal d'administració, i la sala on s'atenia els musulmans. Els vuit funcionaris, més les set esposes dels qui estàvem casats, formaven la petita societat que parlava en una llengua assequible, el que no pressuposava que l'entesa hi fos sempre.

Al posar els peus al soc de Tzelata de Beni-Ahamed t'adonaves que et ficaves en un altre món,

completament ignorat. Tots teníem un assistent assignat, que s'escollia entre els pocs que coneixien la parla castellana i que amb els dos ajudants que tenia jo al consultori i algun comerciant important, eren els únics que parlaven aquesta llengua. Taahmi el meu assistent, em saludà a l'estil musulmà i s'inclinà per besar-me l'extrem de la màniga dreta tot dient: «benvenido siñó médico». Taahmi ben Amar era un moro que devia tenir uns cinquanta cinc anys, però desconeixia, com tots els cabilencs, la seva veritable edat i això feia que vells venerables diguessin seriosament, quan els preguntaves, que tenien trenta anys.

La vivenda, s'il·luminava amb quinqués de petroli, un fogonet amb el mateix combustible, es cuidava de coure qualche cosa que li posessis al damunt; l'aigua arribava al matí, transportada en una mula, en dues gerres d'uns trenta litres cadascuna i abocada dintre un bidó rovellat que hi havia a la cuina; els encarregats del trasllat eren els presos que la treien de l'únic pou potable, a dues hores llargues de camí; aquesta aigua servia per beure, cuinar, rentar, tirar al wàter i rentar-se els peus o el cap amb mitja palangana un cop a la setmana.

Aquell primer matí a dos quarts de nou, em vingué a cercar el sanitari per acompanyar-me a la consulta. El Hach Ahmet era un bereber d'uns vint-i-dos anys, alt, musculat i intel·ligent, que a Tetuan havia fet un curs a l'escola d'ajudants sanitaris, parlava el castellà i tenia ganes i inquietuds per aprendre i ajudar. El consultori mèdic tenia una ampla sala d'espera, un despatx, una sala de cures, un modest laboratori, un magatzem i una habitació amb tres llits. Construït com la majoria, a principis dels anys trenta, l'edifici estava relativament ben conservat, però el mobiliari, el material de cures, i el de laboratori no s'havien renovat, i els llits amb els somiers trencats, els matalassos espellifats i sense roba, no eren gaire acollidors.

A la porta, asseguda al terra recolzada a la paret, la barbeta sobre els genolls i fumant una cigarreta de picadura, molt ensalivada, esperava Rajhma

la infermera; d'una edat indefinida, apergamina-da, pell resseca color de coure, la cara plegada d'arrugues, parlava el castellà après dels soldats que ella havia anat seguint, a la reraguarda, des de l'any 1909, en que es dedicà a l'ofici de cantinera. El coneixement de llengua i de la naturalesa humana, foren els mèrits que li atorgaren el lloc de treball; així, a cop d'ull, recordava la Gagula dibuixada per Junceda a les Mines de Salomó, i com aquesta,

podia tenir tres-cents anys, però quan es posà dre-ta, (un metre cinquanta centímetres i encorbada) les ninetes dels seus ulls entremig de les arrugues evidenciaven la seva intel·ligència i la seva intuïció. Va ser d'una gran utilitat, sempre al meu costat era l'interpret ideal, traduïa i al mateix temps informa-va del caràcter, de la situació i de les intencions del visitant i, advertia, per a poder-les prevenir de las situacions compromeses.

*Digues-me conill:
què és el que ens demanaran?*

El metge del consultori rural de les Interven-cions, aïllat, amb un cavall com a mitjà de trans-port, sense telèfon ni cap altre tipus de comunica-ció, tan sols comptava amb la voluntat, el coratge i la convicció que el que ell no fes no ho faria ningú; sense cap control ni vigilància superior, impossible per la distància i la dificultat dels desplaçaments, només l'ètica i la moralitat de cadascun, controla-ven la seva activitat. Tenia la col·laboració d'un mu-sulmà que havia fet un curset accelerat a l'escola d'ajudants de Tetuan i que aprenia el que tu po-dies ensenyar-li. La feina era dura, els dies de soc atenia, centenars de persones en el dispensari, els altres jorns, amb menys malalts, corria a cavall pels camins trencats i salvatgins, vacunant contra la ve-rola, la febre tifoide o la diftèria, i polvoritzant amb DDT, per exterminar l'anòfel, i intentar eliminar polls i puces. A la cabila fronterera, de Beni Aha-med, i per controlar el pas del bestiar i les malalties que transportava, hi havia un veterinari, i això era una gran ajuda.

Els medicaments, que eren gratuïts, arribaven cada trimestre; comprimits pel paludisme, injecta-bles de neosalvarsan, un parell de quilos de sulfat de zinc, uns pots de mini, òxid groc de mercuri, as-pirina, bicarbonat de sosa, novocaïna per anestèsia local, morfina, clorur d'etil, àcid tànnic, adrenalina,

argirol, bromur potàssic, clorur potàssic, emetina, ergotina, làudanum, papaverina, permanganat po-tàssic, piretrines, sulfat de magnèsia, sèrum anti ofidi..., i una garrafa d'esperit de vi que era l'únic antisèptic de què disposàvem juntament amb les pastilles de sabó què aportàvem de casa nostra; no hi havia autoclau ni altre sistema d'esterilització que el pot d'alumini abonyegat posat al foc. Tam-bé algunes xeringues de vidre que bullíem o sub-mergíem en esperit de vi, i pel laboratori, alcohol metílic, blau de metil, fucsina bàsica, oli de cedre, i solucions de Giemsa i May-Grünwald.

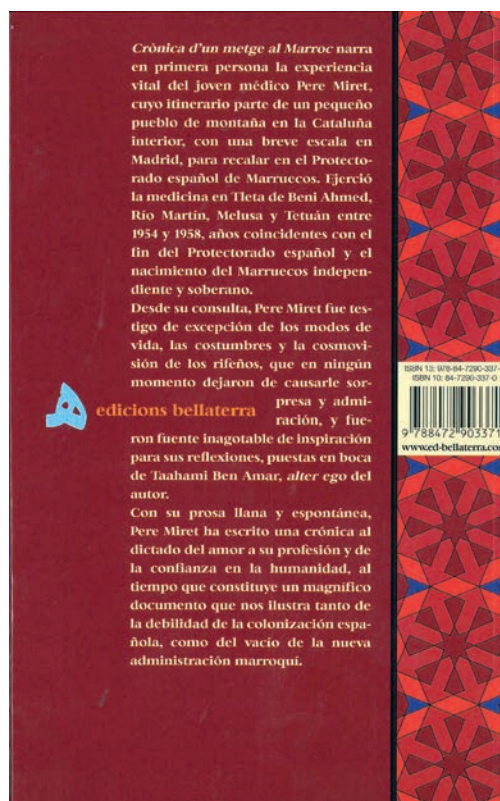
L'instrumental quirúrgic consistia en unes tiso-res desajustades, un bisturí, tres o quatre pinces, quatre o cinc agulles, uns trossos de catgut i de fil de seda sense envàs i para de comptar. Benes, guix amb un sac que s'humitejava i no enduria, sè-rum fisiològic i glucosat en ampolles autoinjecta-bles per via subcutània complementaven el mate-rial. Des de l'estiu de 1955 rebérem puntualment penicil·lina d'alliberació lenta, en solució oliosa, pel tractament de la lues, en vials de 9 cc, a una concentració de 300.000 u. per cc, total 2.700.000 u. Un injectable, curava teòricament, una infecció luètica. Hi havia un guant de goma deteriorat i que en alguna ocasió empràrem per protegir-nos una de les mans. Vist el pèssim estat dels llits i la falta

total de personal per atendre als que hi haguessin estat allitats, totes les reduccions de fractures, de luxacions i algunes extraccions de fetus sempre morts, es feren als domicilis dels afectats (les gallines, la cabra i el gos que surtin per favor!) i tot i que utilitzàvem la morfina i el clorur d'etil directament sobre el nas, per les anestèsies generals, i com a molt ens rentàvem les mans amb aigua i sabó i submergíem sempre les mateixes agulles, la tisora i el bisturí en alcohol, mai es va haver de lamentar una mort, ni una infecció severa. Sortosament queden molts factors desconeguts i la resistència, la immunitat i sobretot l'actitud mental enfront d'una situació greu, són molt diferents de la que pot tenir un europeu, condicionat sempre pel temor a la mort.

Encara que amb la manera de pensar d'avui, no és fàcil d'entendre, quasi tots els estadants de les Intervencions rurals hi érem amb les nostres esposes; és evident que per aquestes les condicions, en que es veieren obligades a viure, foren difícils i molt dures i segurament ningú els agraí mai el

seu sacrifici; l'allunyament sobtat de la família, la irrupció en un món desconegut, necessitat, tancat, aïllat, amb una cultura, unes tradicions i una llengua ignorades, la falta d'oportunitats i la limitació d'interessos a la modestíssima llar i al marit, la manca d'unes comoditats mínimes, que formaven part de l'entorn de l'individu i que es consideraven irrenunciabls, com l'electricitat, aigua corrent, telèfon, l'absència de vehicles, botigues, mercats, perruqueries, cinemes, teatres, esglésies, dies festius., reduïen el lleure, a les vetllades nocturnes amb l'escàs personal de la Intervenció, que a més no es podia escollir, ja que era el que era. No hi havia vacances a l'estiu. Algun any viatjàrem a Barcelona de Nadal a Reis. Alguna vegada havíem estat un any seguit sense sortir de la cabila, en cap ocasió vàrem visitar els companys més propers de Tamorod i Bab Taza.

Amb tot, aquesta situació crec que facilitava les relacions de parella i afavoria la comunicació afectiva i amistosa, que, enfortida per la soledat i les privacions, quedava limitada als cònjuges sense interferències de parents i amics.

Portada i contraportada del llibre "Crònica d'un metge al Marroc"

Els pacients acudien en gran nombre cada dia, però el dimarts dia de soc es presentaven a centenars que esperaven pacientment, al voltant del dispensari. Es tractava, en primer lloc, de descobrir entre ells, a cop d'ull, els qui podien patir malalties transmissibles endèmiques i molt freqüents com eren el paludisme, la sífilis, la tinya, les infeccions de la pell, la desnutrició i la deshidratació en els nens, conjuntivitis amb úlceres corneals, diarrees, tracoma, i altres menys habituals com la lepra, el Kala-Azar, i també úlceres, ferides accidentals o provocades, fractures.

Introduïts a la sala d'espera, seguint un ordre: primer els més afectats, es completava el diagnòstic, i es confirmava, si calia, extraient mostres de sang i de secrecions que examinava i tenyia a casa a la nit, amb un microscopi, com el de Cajal, que proporcionava unes imatges prou clares dels plasmòdiums, de les espiroquetes, de les bacteries gram positives i dels bacils de Koch. Amb la tècnica de la gota grossa, emprada encara avui dia, el diagnòstic del paludisme era ràpid i segur; per la sífilis usàvem tres sistemes de floculació, Mainich II, Kahn i Citocol que conjuntament, ens servien per refermar la clínica, i per descobrir casos, sense símptomes, que convivien amb la família. Quasi sempre, sense esperar el resultat de l'anàlisi, iniciàvem el tractament en la primera visita, doncs de no fer-ho probablement no tornarien; als palúdics els entregàvem atebrina i plasmoquina per vuit dies, després de fer-los ingerir la primera dosi davant nostre. En general no hi havia dificultat perquè completessin el tractament a casa seva, ja que les pastilles grogues que en pocs dies els deslliuraven de les febres malignes que els impedien deixar el jaç, havien assolit un gran prestigi; tant és així que quan més tard se'ns proporcionà cloroquina per substituir l'atebrina, pel fet de tenir els comprimits el color blanc, eren rebutjats i llençats a la porta del consultori, i no hi havia manera de convèncer-los. En alguns poblats s'havia aconseguit que un home assenyat, (sempre n'hi ha algun) ensinistrat per nosaltres, controlés la presa del medicament, avançant en molts anys els tractaments directa-

ment supervisats, patrocinats per l'Organització Mundial de la Salut. El paludisme recent curava amb certa facilitat, però les formes cròniques amb grans esplenomegàlies, reinoculacions repetides i en les que, en ocasions, coexistien diferents varietats de plasmòdiums, eren rebels i necessitaven repetir el tractament una i altra vegada, sense que mai assolissin una garantia de curació.

La sífilis estava molt estesa, més de la meitat de la població tenia la serologia positiva, el tractament era més laboriós, es feia amb neosalvarsan per via intravenosa augmentant gradualment la dosi fins arribar a la quantitat total; les complicacions no eren infreqüents, i calia introduir la solució medicamentosa amb molta cura i molt lentament. A alguns, i especialment els que vivien molt allunyats, era difícil persuadir-los de la necessitat d'acudir cada tres dies, al centre per administrar-los la medicació, però la sífilis florida és una malaltia aparatosa i invalidant i les grans úlceres a boca, amígdals i a la regió del perineu on s'acompanyen de vegetacions, dificulten enormement funcions fisiològiques fonamentals. Els efectes positius del tractament eren evidents, i espectaculars i la fe en la medicació intravenosa absoluta, per això acabaven acudint de molt lluny per completar-lo i reclamant, també, injectables que anomenaven elibra (agulla) o schuuca, (punxada) per tractar qualsevol malaltia. La penicil·lina en solució oliosa de la que calia injectar amb un trocar gruixut, una ampolla de 9 cc, amb un total de 2.700.000 unitats, deixava uns glutis llastimosos, i no sembla que milloressin l'eficàcia. Ells preferien el salvarsan.

Periòdicament apareixien epidèmies de conjuntivitis i es presentaven un dia de soc centenars d'individus amb els ulls vermells, infeccions sobreposades i algunes úlceres de còrnia secundàries; aleshores, en una galleda plena de l'aigua del pou diluïem un grapat de sulfat de cinc mesurat a bon ull i els rentàvem l'òrgan afectat; després els en posàvem un xic en un envàs perquè completessin el tractament. Segurament la Providència té una especial cura d'aquesta gent, i Déu n'hi do dels bons resultats que s'obtenien. Un altre dia acudien

amb malalties de la pell, la majoria infeccioses, però també n'hi havia de parasitàries com la sarna o fúngiques com les tines. L'òxid de plom, el mini, és un excel·lent germicida, els afectats retornaven al poblat vermells com una gamba, i potser intoxicats pel plom, en aquells anys nosaltres ho desconèixiem, però molt millorats de la infecció. També usàvem el sulfat de coure i l'òxid groc de mercuri, i pels que patien de sarna, el sofre oferia unes possibilitats de curació remarcables.

La meva experiència en traumatologia i cirurgia era nul·la. Durant la carrera havíem estudiat tres cursos de Patologia Quirúrgica, les malalties quirúrgiques i les reduccions i immobilitzacions de les fractures i luxacions, però no ens havien ensenyat, ni havia donat mai cap punt de sutura, i no havia posat, ni vist a posar, cap guix. Algunes vegades pujàvem a l'amfiteatre envitrallat d'algun quiròfan, per captar l'ambient, però això no t'ensenyava. Es suposava que les pràctiques de cirurgia eren només per aquells que volien dedicar-se a l'especialitat i que corrien pel seu compte. En les oposicions a metges generalistes i en les nostres, hi havia sempre un exercici de cirurgia, però no hi posaven gaire atenció, i no suspèien a ningú, com en el nostre cas.

Dos dies després de la meva arribada, es presentà un musulmà, que pel seu aspecte, xilaba sense pedaços, babutxes, i cavalcant una mula, aparentava ser un notable. L'animal l'havia desmuntat i al caure amb el braç flexionat sobre una superfície dura, patí una fractura comminuta intra articular del colze que no vaig atrevir-me a tocar per no provocar una anquilosi total de l'articulació. Tot i que ell insistia i volia que jo el curés, al tractar-se d'un dels pocs que tenia possibilitats per fer-ho, em semblà convenient enviar-lo a l'hospital. Després de la conversa semblava convençut i s'acomiadà per anar a curar-se. Temps després ens retrobàrem al soc, «Salama. Salama alikum. Entina l'abbàs. L'abbàs barakaloufic. Hamdul·lilaah. Somrient em digué que estava molt content i que el braç estava curat. Aixecant-se la màniga ensenyà una extremitat rígida sense mobilitat en un colze deformat i fix en una mala posició. Com és possible que t'hagin

fet això a l'hospital. No, no, va dir, la ciutat queda lluny i com que no em vares voler curar, un veí amb uns bastons i cordes m'ho ha arreglat. Des d'aquell moment vaig adonar-me que l'única possibilitat de ser útil, era observar atentament i procurar aprendre i treure el màxim rendiment dels meus escassos coneixements, ja que el que jo no fes no ho faria ningú, o ho faria pitjor, i actuar amb els mitjans migrats de que disposàvem i amb els coneixements que teníem.

Uns dies més tard es presentà un individu a qui havien fracturat els dos ossos de l'avantbraç en protegir-se el cap d'una garrotada, i portava l'extremitat doblada en angle recte per la meitat. Seguint les instruccions del primer volum del Manual del "Tratamiento de las Fracturas", del Dr. Piu-lachs, que acabava de ser publicat i que era l'únic text mèdic de que disposàvem, injectant novocaïna dintre el focus de fractura aquesta fou reduïda. Per immobilitzar-la, vaig compondre embenatges amb un guix que s'enduria tard i malament. El llibre deia que els focus de fractura dels dos ossos, podien soldar-se entre ells i anul·lar els moviments de pronació i supinació, aleshores vaig encastar, entre cúbit i radi, un petit cilindre sòlid, per separar els dos ossos. Quan ja s'havia endurit el guix, em vaig adonar de que no havia llegit que calia posar primer una fèrula de guix al llarg del braç, hi jo havia col·locat l'embenat de guix directament sobre la pell. La sorpresa va ser gran, quan setmanes després, els moviments de pronació i supinació eren perfectes.

Des d'aquest moment, ajudat pel Hach, tractàrem fractures de tota mena, luxacions, i ferides accidentals i provocades, algunes, amb anestèsia general. Mai m'havia fixat com es feia una anestèsia. Havia estudiat la història de l'òxid nítrics del cloroform i de l'èter, però mai fet una anestèsia general, ni observat una, amb detall, i no coneixia cap tècnica i ni tant sols l'aparell d'Ombredanne. En el Dispensari hi havia novocaïna, i clorur d'etil, pensats per l'anestèsia local, però la general, estava oblidada, ja que només hi havia alguna ampolla de cloroform, molt antiga. Crec recordar que el prospecte del clorur d'etil esmentava que aquest

producte es podia també usar, com anestèsic general, fent-lo gotejar sobre una tela posada sobre el nas, i advertia de la perillositat del producte que tenia un marge estret, entre l'efecte anestèsic i l'aturada cardíaca, i de la dificultat del seu maneig. Entre aquest i el cloroform, que també havia de fer gotejar sobre el nas, vaig decidir que usaria el clorur d'etil. Ben aviat es presentaren alguns casos en els que va ser necessària l'anestèsia general

Especialment difícil és la reducció d'una luxació total del maluc. Un home jove, no se com, es va entortolligar en unes corretges, va caure i encara que el vaig veure estirat a terra, a casa seva amb poca llum i rodejat de gallines i cabres era evident que patia una luxació de maluc. Per reduir-la era necessària una anestèsia general, i havies d'escollir, o el risc, o deixar-lo invàlid per tota la vida, i això en aquella societat equivalia a la mort. Vaig ensenyar el Hach, de manera intuïtiva, a manejar el clorur d'etil fent-lo gotejar sobre un mocador, col·locat sobre el nas i la boca del pacient. Amb el malalt anestesiàt, i el Manual de Traumatologia obert al davant, vigilant constantment si el lesionat encara respira vas passant les pàgines, i seguint les indicacions, entortolligues una manta en forma de vuit entre la cuixa flexionada i immobilitzada de l'accidentat, i la teva esquena flexionada, i després d'un gran esforç físic i també mental, per estendre i adreçar la teva columna, i de tenir la convicció de que et trencaràs la teva esquena, suat i congestionat, i sense alè, sents finalment el gran espetec sec i dur que fa el cap del fèmur, al introduir-se de nou, dintre la còtila. En girar full t'adones de les atencions, repòs i recuperació que cal fer perquè la càpsula recompongui l'estrip interior, i el lligament rodó, el seu arrencament del fons de la cavitat cotiloide, però no tens altre opció que deixar l'accidentat a la seva vivenda, sense cap control i ha d'espavilar-se, i caram si ho fa, a les poques setmanes el trobaves empaitant una cabra a cops de roc.

Un jorn va ser necessari un dels llits esventrellats; era el primer diumenge del mes de juliol de 1955, la calor mantenia quiets a homes i animals,

els pardals s'arraulien a una ombra i preferien ser agafats que fugir i asfixiar-se al bat del sol. Cap a les deu del matí sonaren uns cops a la porta. A l'entrada, tres àrabs somrients saludaren i inclinant-se tres o quatre vegades digueren: al nostre poblat hi ha un vailet amb totes les tripes fora. Aleshores explicaren que un toro, tot i que eren petitets, havia envestit el noi per la panxa, l'havia foradat i que per l'obertura havien anat sortint els budells. El poblat, Ulad-Sliman, estava a tres hores de camí, i si era veritat el que contaven, probablement l'accident havia ocorregut el dia anterior, hauria passat ja massa temps per intentar cap maniobra que permetés introduir de nou, el paquet intestinal i tampoc era possible intentar-ho a casa seva. Així que els vaig dir: torneu al poblat, i si el noi és viu porteu-lo al consultori. Passaren sis o set hores, i a primera hora de la tarda, pel camí que baixa del sud, s'observà un petit grup que carregava a les espatlles la llitera de troncs i cordatges que s'emprava per enterrar els morts. En arribar a la porta del consultori deixaren a terra un adolescent d'uns catorze o quinze anys, cara rodona, vermell del sol que li havia donat de ple durant tot el viatge i que en la mirada intensa dels seus ulls negres i profunds, no s'hi llegia cap mena de temor però si una lleugera preocupació que podia traduir-se per, a veure que se li ocorrerà fer-me ara a aquest ximple. Vaig treure-li del damunt la «xilaba» que li cobria el cos. Com una gran margarida, les nanses de l'intestí, eixint per un forat central de la panxa adoptaven una forma radial que cobria l'abdomen. Cap occidental, hauria sobreviscut amb les tripes fora durant deu o vint-i-quatre hores sense patir un greu xoc traumàtic, el noi, per contra, contestava tranquil·lament les meves preguntes. A l'exploració visual, es va veure com els budells que havien sortit a l'exterior per la tensió interior de l'abdomen, havien quedat estrangulats en el forat de sortida i en aquell moment no solament estaven congestionats i cianòtics sinó que també en el lloc on rebien la compressió de la paret, hi havia espais necrosats que s'esquinçaren al mobilitzar-los lleugerament abocant la massa líquida i espessa dita quim, per sobre les entranyes. Aleshores vaig demanar parlar

amb el pare, però sorprenentment ni el pare ni cap familiar l'havien acompanyat. A un que es presentà dient que era un parent, li comunicàrem que no teníem recursos per salvar la vida del jove, que posàrem les vísceres a l'interior, però les possibilitats de sobreviure eren nul·les i segurament moriria aviat. En sentir aquestes paraules tots es posaren a cridar: l'has de salvar, l'has de salvar, sabem que has curat a Mohamed ben Larbi d'una punyalada i a Abdel-lah ben Hamed quan li trencaren els braços i li obriren el cap, a ell també el salvaràs. La punyalada a la que feien referència causà una ferida molt extensa i aparatosa, però poc profunda, sense tocar cap vas, ni cap víscera important, i les fractures poden deixar un membre més o menys esguerrat però habitualment no maten. Em sentia impotent i desvalgut; sabia que no tenia ni coneixements, ni preparació, ni habilitat, ni mitjans, ni anestesista, ni possibilitat d'esterilitzar el material que tampoc no tenia, però en consciència no podia deixar morir un noi amb les tripes esquinçades. Després d'una lluita interior, i de pensar que dels quasi vint mil habitants que hi havia a la cabila, jo era el que tenia més formació, i l'únic que tenia una greu responsabilitat, vaig creure que tenia l'obligació d'intentar-ho.

Espereu i seieu enfront de la porta, vaig dir i entretant, alguns que vagin a buscar a Hach, el sanitari.

Col·locàrem al pacient sobre la taula de xapa metàl·lica de la sala de cures que servia per a tot i que es rentava tirant-li al damunt una galleda d'aigua. El Hach s'encarregaria exclusivament de l'anestèsia. Es va preferir el clorur d'etil per ser l'únic l'anestèsic amb el que teníem alguna experiència. Posant dintre una ronyonera amb un dit d'esperit de vi, les agulles, el portaagulles, la tisora, el bisturí i les pinces, amb les mans nues, amb el vestit i les sabates de carrer, sense casquet i sense mascareta, començà la intervenció. Sobre un vell mocador situat sobre el nas i la boca començà el Hach a gotejar el líquid anestèsic. Quan passada la inducció, el malalt es tranquil·litzà rentàrem la ventrada amb aigua del pou; tot seguit amb el bisturí s'eixamplà la ferida de la paret abdominal, però les superfícies

necrosades del budell, s'anaven estripant i abocant el seu contingut a la cavitat abdominal, contaminant-la encara més, per si encara no n'estava prou. La suor de l'operador augmentà la seva intensitat i començà a regalimar-me per tot el cos, no podent evitar que rajolins de gotes, escorrent-se des del front i la cara, caiguessin dintre la panxa del pacient; en aquest moment em vaig deixar guiar pel sentit comú, no tenia altre alternativa. De manera intuïtiva, cadascuna de les superfícies perforades, n'hi havia sis o set, s'introduïa dintre la llum de l'intestí, suturant la serosa per sobre de la zona necrosada, encara que quedés una angulació. El malalt amb poca dosi d'anestèsic per la por de les complicacions es bellugava contínuament, i si augmentava el degoteig la respiració es feia irregular, creixia la freqüència cardíaca, i la transpiració del cirurgia improvisat s'anava accentuant; el pacient deixà de respirar, se li retirà l'anestèsic i es pogué recuperar. En aquest moment d'angoixa, en un impuls no meditat i absurd, es decidí substituir el clorur d'etil pel cloroform. Procurava indicar-li la periodicitat en que havien de caure les gotes, quan el Hach que amb molt d'interès inclinat el cos, tenia el seu nas a un pam de la cara del malalt, es desplomà al terra fulminat pels vapors clorofòrmics emportant-se el flascó que es va fer miques. Poc a poc la situació s'anà estabilitzant, el Hach es recobrà per ell mateix, doncs jo no vaig deixar el malalt, i com va poder continuà la seva tasca, retornant al clorur d'etil. La cavitat abdominal es deixà oberta, amb draps es va improvisar un drenatge de Mikulicz i finalment amb una ampolla de 500 cc de sèrum fisiològic subcutani a la cuixa i 5 cc de la solució de penicil·lina amb oli de cedre, que teníem pel tractament de la sífilis, quedà instal·lat, en un dels llits, el noi de Ulad-Sliman. Fora, els acompanyants salmodiaven: Allah akbar, Allah akbar, Allah illa, ilahjla, Mohammed rasul Allah. De les meves sabates en caigué un raig de la suor que regalimant de tot el cos s'hi havia anat acumulant durant la intervenció, com si m'hagués ficat dintre un toll. Vist el bon resultat momentani, tots els acompanyants retornaren al poblat, sense que fos possible convèncer-los de que algun d'ells es quedés al seu

costat, el Hach tampoc podia, de manera que assegut arran del llit meditava com en són de diferents les relacions familiars segons el nivell de cultura que és la que condiciona l'emotivitat i les manifestacions d'afecte entre els humans. Passada la mitja nit la son va apoderar-se dels meus sentits i assegut amb el cap recolzat als peus del llit, no vaig despertar fins les set del matí; el noi amb els ulls oberts respirava tranquil·lament. Aquella tarda va admetre petites quantitats d'aigua, passà la segona nit i les successives sempre sol, ni pares ni parents ni amics anaren un sol cop a veure'l, al segon dia ja hi havien moviments intestinals i al dia setè amb la ferida encara oberta, marxà caminant, a casa seva. Les nombroses brides que es formaren en el seu peritoneu, quantes complicacions li ocasionaren? Quan temps ha viscut aquest noi?. Com ha estat la seva vida?. No ho sé, però va retornar, caminat sol, al seu poblat.

Havent sopat, assegut a la fosca cara al sud vaig preguntar al Taahmi. Com és Taahmi que els musulmans us preocupeu tan poc per la salut dels familiars més íntims inclosos els fills?. «A senyor medico, nosotros los moros saber que si Dios querer, poner bien, però si Dios dice morir, morir i safi, el padre no tene culpa si su hijo herido o muerto, Mulana araf, que vol dir: la Providència ja sap el que cal fer. Vosaltres, tots sabeu el que han de fer els altres, però ningú el que ha de fer ell mateix. Els cataclismes i els accidents són inherents a un món finit, i són propis de la transformació i evolució de la matèria, però la injustícia, la perversitat i la iniquitat han estat i són causats pels homes que han estat dotats d'una intel·ligència i d'una voluntat que els permetria foragitar-les del planeta, si aquestes no fossin emprades en benefici propi i en accions més lucratives.

*I els veureu famolencs, mentre els sàtrapes
gitaran el mannà*

El deslliurament era un fet que es resolía dintre la família, però en una ocasió la situació arribà a un punt en el que la parentela, després de discutir-ho i passant per sobre del consell de l'ancià, decidí acudir a la màgia de la medicina cristiana. Un migdia es presentaren al Consultori un grup d'homes carregant a l'espatlla una embarassada sortida de compte; en aquesta ocasió un d'ells acceptà ser el marit.

Havia iniciat el part i trencat aigües una setmana abans, però als dos dies les contraccions s'esgotaren i ni la ingestió de versets de l'Alcorà ni les pràctiques màgiques ni les maniobres matusse-res de les parentes i veïnes, ni exorcismes, ni amenaces aconseguiren que la criatura, sorgís a la llum. El no nat, feia tres o quatre dies que havia mort, el cap situat al canal superior no estava però comple-

tament encaixat; la partera conservava unes condicions acceptables.

L'allotjàrem en un dels llits del Consultori i demanàrem ajut al veterinari, com havíem fet en altres ocasions. El manescal, era un navarrès de Pamplona alt i generós, excel·lent company i que fou el meu millor amic durant l'estada al Marroc. La musculatura de l'úter de la partera, flàccida i sense to no estava en situació de prestar cap ajut, per una craniotripsia que no havia ni he vist fer mai, no tenia ni material ni ganes.

En un racó, juntament amb altres trastos, hi havia una capsa que contenia uns fòrceps i que algun optimista deixà allà quan s'inaugurà el Centre, creient que serien útils, però passats els anys no s'havien encara estrenat, ja era doncs hora de fer-ho. Com sempre al Hach se li confià l'anestèsia general amb

clorur d'etil; intentant recordar les explicacions del professor Cònill es procurà col·locar la cullera esquerra i després la dreta articulant-les sense massa brusquedat, com sempre, vestit de carrer, protegia una de les mans amb el guant, l'altra la custodiava la Providència; a mida que progressava, augmentava el perill de que el cap, que com tot el cos havia ja iniciat la putrefacció es separés de la resta però això per sort no va succeir.

Una barreja de líquid serosanguinolent procedent de la matriu, amb el verdós que regalimava de les escares i de la compressió sobre el crani del fetus, entremesclat tot amb orina i femta de la mare que ens impregnava la roba i les sabates, i que convertí l'aire en irrespirable, va fer que l'amic veterinari desaparegués com si un mag l'hagués evaporat. Tot i que va costar, la placenta acabà també per sortir, i un injectable d'ergotamina va posar fi a l'hemorràgia; a les poques hores la partera marxà a casa seva i als pocs dies obeïa al seu marit en tot i per tot. Felip el veterinari, esperava a l'exterior, encara pàl·lid després de perbocar.

Dies més tard ell demanà la meua cooperació. Cada dimarts dia de soc, en una explanada propera es sacrificaven dotzenes de cabres, no hi havia ni aigua ni ombra, cadascú matava la pròpia i la venia a trossos, allà mateix, directament als compradors. La fortor de la carn, la sang que xopava la terra, i la budellada repleta de matèria fecal, atreïen milions de mosques blaves, verdes, i peludes que cobrien mans, braços, ganivets, orelles de l'escorxador, i pell i despulles de l'animal; libèl·lules, puces i paparres esperaven la seva oportunitat.

Per els gossos salvatges de la cabila era un dia esperat i de gran festa, a centenars hi acudien de bon matí i aleshores començava una lluita ferotge entre el mastí que ajupit darrera del qui escorxava l'animal esperava el moment oportú per llançar-se damunt d'un tros de carn, i el propietari que es defensava engegant ganivetades mentre esquarterava el cabrit. Aquell matí d'un dia de soc, a ple sol, regalimant suor per tota la pell, bronzint tota classe d'insectes, el terra era cobert de sang i de despulles. Multitud de gossos rabiüts, molts d'ells

amb ferides rebudes en la batalla per aconseguir l'aliment i que a voltes, arrossegaven pel terra els propis intestins, intimidaven als carnisers i amenaçaven als compradors.

El veterinari empès pels precés dels escorxadors, intentà eliminar les feres administrant-los estricnina. Moments després l'esvalot era esfereïdor, infinitat de gossos espeternegaven panxa enlaire escumejant bromera sanguinolenta en les últimes convulsions d'una mort violenta. El malestar a la boca de l'estomac que venia notant anà en augment, l'aire es feu irrespirable, la sudoració més abundosa, vaig marxar corrent però ni tan sols hi havia un arbre per descansar el front. Curiós. El veterinari no va poder aguantar un acte mèdic, veritablement desagradable a la vista i a l'olfacte, però jo, que havia somrigut després de la seva fugida, no vaig suportar l'espectacle igualment ofensiu de l'escorxador.

En alguna rara ocasió, un peixater de Melilla, desesperat per la poca venda a la ciutat, aplegava unes caixes de sardina i verat i després de tres, quatre o més dies d'haver sortit de l'aigua, parant en tots els mercats del trajecte, recalava, amb les que no havia venut, al soc de Beni-Ahamed. El veterinari, havia d'autoritzar-ne la venda i habitualment acabava per cedir a contracor, pressionat tant pel venedor com pels compradors, però aquell dia la mercaderia estava tant corrompuda, que l'home tingué càrrec de consciència i demanà la meua opinió per recolzar el seu criteri de destruir el gènere. Davant el desconsol d'uns i altres, dos presos obriren una rasa de dos pams de fondària, mentre el venedor enfurismat no parava d'engegar impropis, i allà quedaren soterrades les restes de les sardines i verats. L'endemà la fossa havia estat violada, entre la terra remoguda s'hi trobava alguna escata i alguna espina, uns individus que ens trobarem somreien discretament. En els propers dies no s'observà cap augment en el nombre de trastorns digestius, ni en el d'infeccions alimentàries.

Un jorn, un musulmà vingué a contar-me que una de les seves dones havia deslliurat feia quatre dies, però amb les cames i el cos fora, el cap

del nadó encastat dintre la matriu no havia sortit a l'exterior, per més que haguessin estirat i practicat les maniobres i encanteris coneguts. Havia sentit parlar del metge cristià que feia prodigis, i demanava que si podia i quan em fos plaent anés a veure a la partera. El poblat, Zauía el Arab, estava situat a l'extrem oriental de la cabila, a sis o set hores de camí cap a l'Est. L'endemà, a trenc d'alba amb el Hach ensellàrem els rossins. Gaudint de l'aire fresquet de les primeres hores i de la satisfacció que dóna una cavalcada per paisatges desconeguts, durs, feréstecs, descobrint molt de tant en tant alguna cabana aïllada o un grupet d'aquestes reunides, on ens informaven de la direcció convenient, arribàrem a la Zauía el Arab a primera hora de la tarda. El poblat era el més bonic que havia vist mai; prop d'un rierol d'aigua cristal·lina, que en aquell dia de primers de maig encara no s'havia estroncat, s'hi recolzaven unes trenta casetes i al voltant d'elles un burret, alguna cabra i una munió de gallinetes, completaven l'estampa bucòlica de l'entorn, fins i tot els gossos lladraren sense gaire hostilitat i amb bona voluntat es podria dir que ens donaren la benvinguda. La Zauía és el lloc on hi ha enterrat un sant que és objecte de veneració popular i de peregrinacions. Bon gust demostrà qui escollí pel seu descans la riba d'aquest petit afluent de l'Uad Aulei.

Amb la remor dels cavalls i els lladrucs dels cans, sorgiren de les vivendes nens i adults que contemplaven l'espectacle insòlit de la visita d'un cristià. Només aquell que ens havia cridat se'ns apropà per conduir-nos a la seva llar. A l'habitaclle principal de la vivenda, l'aigua pel te estava al punt, i unes gallinetes preparades per a la seva cocció.

Davant la sol·licitació de veure la partera l'home no s'immutà, digué que més tard, abocà l'aigua bullent sobre el te verd i m'allargà el primer vas. Ingerits uns quants vasos de te i consumides les aus, el cap de casa accedí a portar-me on sojornava l'esposa. Separada de la vivenda uns cinc o sis metres hi havia una construcció, també de fang, de forma cilíndrica i allargada que podia mesu-

rar un metre vint centímetres d'alçada, altre tant d'amplada i quatre de fons, sense cap més obertura que el forat d'entrada; allà hi havia entaforat la consort per no sentir-ne els crits ni la pudor. Vaig entrar de genolls i tot i així havia de mantenir el cap inclinat per no tocar el sostre; amb un quinqué es comprovà que la dona completament esgotada havia tingut un part de natges, el cap en extensió estava retingut dintre la matriu i calia extreure'l manualment. Sortint reculant de la cova, amb el Hach preparàrem alguns estris i el clorur d'etil. Passant el Hach amb el quinqué més enllà del cap de la partera, uns a sobre dels altres, arrebossats de secrecions putrefactes des del cap fins els talons, introduint la mà nua pel canal vaginal, recordant la maniobra de Mauriceau, vaig arribar a la cara de l'infant mort i ficant-l'hi un dit a la boca i flexionant-li vigorosament el coll, abandonà l'únic estatge del que gaudí en la seva curta existència; la maniobra havia durat pocs minuts. Ja a l'exterior amb el fetus, s'aproximaren tots els veïns, el pare l'arravatà de les meves mans i el llençà a un cubell rovellat i foradat maleint-lo furiosament al mateix temps que em magnificava pel meu poder. Tot i que per els habitants de la cabila el cas estava resolt, la placenta restava encastada a l'interior, altre vegada entràrem a la cova procurant estimular les contraccions, però aquestes no compareixeran, intentàrem fer una extracció manual, però calia reprendre l'anestèsia en condicions pèssimes i el risc d'una hemorràgia fatal es presentà en el moment que es tocà la placenta. Més tard, adolorits i fatigats física i mentalment, veient que no sagnava, obligàrem al marit a traslladar l'esposa a la vivenda injectant-li nou centímetres cúbics de penicil·lina en solució oliosa i deixant la placenta a l'interior (acte reprovable, des del punt de vista mèdic) amb l'esperança que la pròpia naturalesa la reabsorbís o l'expulsés. A la tornada parlàrem poc, la meitat del camí el vàrem fer a les fosques guiats per l'instin dels animals. Ens quedà una intranquil·litat interior pel destí de la partera, que s'esvaí quan dies més tard la trobàrem passejant, pel soc.

Una nit de juliol amb la lluna en quart minvant, havent sopat, estàvem reunits en l'espai que hi havia enfront de les vivendes com acostumàvem fer en moltes ocasions aprofitant la fresca relativa de la nit. La tertúlia era sempre animada, l'Interventor comentava algunes notícies de la política del Protectorat, el tinent de la Mehasnía de les Palmas de Gran Canaria s'encarregava de portar la conversa per camins menys seriosos, i el veterinari i jo fèiem d'esmorteïdor si calia; les sis senyores servaven, quasi sempre, les converses dintre una moralitat.

Algun dia, un bocí de xoriço escadusser, una llaua de cloïsses i un porró, eren els instigadors de que els càntics emplenessin la nit pampalluguejant de Beni-Ahamed. En una d'aquestes vesprades, la conversa fluïa plàcida, quan l'ajudant de l'Interventor feu notar que en la llunyania sonava esmorteït i persistent el repicó d'uns tam-tam. Els més veterans recordaren que una secta, en aquell moment fora de la llei, temps enllà visitava periòdicament els poblats per representar un seguit de cerimònies màgiques, i un escamot d'aquest grup rondava per la cabila, però ningú no coneixia quines eren les seves intencions i cap dels contertulians no els havia vist mai.

Des d'aquest instant la conversa quedà circums-crita al tema i com passa sempre que una qüestió es desconeix, la imaginació suplantà la realitat i als seguidors de Jamdux que formaven la Jamduxia se'ls adjudicaren històries i fantasies que ningú podia confirmar. Passada ja la mitja nit, el veterinari i jo, que érem els més joves i per tant els més inconscients ens aixecàrem dient: anem-hi i així sabrem el que hi fan i el que hi succeeix.

L'interventor, l'adjunt, l'administrador i el cap dels mehasnis creient que la visita podria ser interpretada com una interferència políticament no aconsellable, preferiren abstenir-se, però nosaltres dos, guiant-nos per la remor dels tabals ens dirigírem cap a una petita elevació del terreny que hi havia a uns dos kilòmetres de distància. El camí, descendia lleugerament per una vall pedrego-

sa i després pujava suaument fins el turonet que coronava el cim. Un centenar de metres abans d'arribar-hi el resplendor d'una modesta foguera il·luminava, des de sota, les tres o quatre úniques palmeres existents a la cabila que movien amb pesera i suavitat les branques empeses pel ventijol intermitent de la nit; es percebia clarament el remoreig monòton i el cant estrident i sincopat de les dones era, al apropar-nos, cada vegada més vehement. L'últim revolt del camí donava sortida a una petita superfície lleugerament còncava que formava el cim del turó; allà uns centenars d'homes i dones componien una rotllana formada per cinc o sis files de persones assegudes al terra; en coneguí alguna i em conegueren, però ningú feu el més petit gest; cercant un lloc apropiat que permetés marxar amb pocs obstacles si es donava el cas, vaig col·locar-me a la primera fila sense mirar ni un sol cop al veterinari, que va ocupar també, un lloc davanter a la meva dreta.

A la clariana que quedava al centre hi havien construït una cabana de troncs i palla per a l'ocasió, en front quatre o cinc músics percuïen els tabals de pell de camell i les flautes artesanals de fusta; un foc sense gaires pretensions, proporcionava una llum esmorteïda que deformava les cares dels assistents en un contrast de claror i ombres i al mateix temps escalfava l'aigua pel te que es repartia entre el públic, i que, és de creure, contenia una alta proporció d'haixix; la lluna minvant deformada i rogenca, prop de l'horitzó, donava una lleugera resplendor, blanca i vaporosa, als ulls de les palmeres i a les carenes de les muntanyes de llevant.

El tam-tam no parava mai, i tot el conjunt configurava l'escenari adient per la representació que es celebrava. Permanentment algun dels jamduxis anava seguint el ritme dels tambors a petits saltets, amb els peus junts, i el cos rígid. De tant en tant, de dintre el públic tens i silenciós, sortien com catapultades per una ballesta, aquelles persones, sempre dones, que portaven un temps amb lleugeres contraccions d'espatlla i coll i moviments

giratoris d'ulls, i penetrant en l'espai central de la rodona iniciaven una dansa sincopada, inconscient i catalèptica que anava augmentant d'intensitat a mesura que ho feia el ritme i el cant invariable i gemegaire dels participants.

Un ballarí era un estímul perquè en sortís un altre i un altre, i la histèria col·lectiva s'accelerava cada vegada més; els dansaires gesticulaven i giravoltaven vertiginosament fins que el cansament els feia caure a terra on, amb el cos arquejat, recolzat només pel cap i els talons continuaven amb contraccions espasmòdiques i serrament de dents que ferien la llengua provocant una salivera escumosa i sangonosa que els empastifava la cara; el crits eren cada cop més estridents.

Quan l'esgotament era total i restaven immòbils a terra, en estat catalèptic, els arrossegaven d'un peu i els llençaven entre els espectadors. En un moment de màxima tensió i quan el clímax crèiem que havia assolit el grau més alt, dos dels jamduxis tragueren de la cabana dues destrals terrorífiques, molt llargues i que tenien la fulla com la de les alabardes en forma de lluna en quart creixent; amb elles començaren una dansa salvatge fent-les giravoltar per sobre el cap i costats del cos; tot seguit, en una pantomima, simularen que es ferien el propi cap, el que augmentà els xiscles de la multitud i el convenciment per la meua part, de que havien embogit, i la creença de que anaven a immolar-se; en un moment, un dels ballarins s'anà atansant tot fent salts i giragonses i parant-se uns passos davant nostre i voltejant la destrala amb frenesí, la feu passar a un pam del meu coll per obtenir, és de creure, mostres evidents del meu terror; no vaig ni parpellejar, no podia, havia quedat paralitzat per complet, però això, ves per on, em donà molt prestigi entre els musulmans.

Quan el paroxisme assolí el punt més alt d'intensitat, els dos protagonistes, en un gest aparatós, feriren, aquesta vegada verament, dues o tres vegades amb les destrals, el crani propi i amb la sang que brollava abundosa de les ferides es refregaren, amb grans escarafalls, cara, mans i cos, aleshores sí, la histèria col·lectiva aconseguí la màxima expressió, tots els que volien obtenir la salut o assegurar algun favor d'Al·lah, empentant-se i passant els uns sobre dels altres intentaven copsar, estirant les mans, una mica de la sang miraculosa que rajava de les ferides i amb la que es fregaven la cara i la pell del cos o ingerien golosament, xopant-la en una molla de pa de civada.

Els dos cristians restàrem asseguts al terra com dues estàtues de sal. El cercle il·luminat de la petita foguera retallava els cossos d'una multitud emboïdada; fora del cercle, només ombres entre la negror, molt amunt una volta negra brillant, esquitxada de punts lluminosos. La sang, el martelleig constant del tam-tam, els xiscles, el contrast del lleuger ventjol que gronxava amb suavitat les branques de les dues palmeres, la lluna minvant que no s'atrevia a acabar de treure el cap per l'horitzó, portaren

l'ànima a vagar pel cosmos, des d'on observava l'espectacle irreal, com en un somni.

En aquest moment amb molt d'esforç, naturalment perquè les cames se'ns havien adormit, ens aixecàrem del terra i entrepussant i fen tentines, naturalment perquè el terreny era irregular, ens allunyàrem mig de quatre grapes, camí enllà. Després d'una bona estona de caminar en silenci, Felipe el veterinari digué: Hauríem d'haver marxat abans. Calla home, calla, vaig contestar. És que tu podies moure't?. No, respongué després d'una pausa. Apa doncs, anem cap a casa. No tornàrem a parlar en la resta del camí.

Un dia em demanaren si era possible fer callar un avi que instal·lat en un jaç al ras, no podia orinar i es queixava durant la nit, no deixant dormir els de l'interior. Es repetí el fet, unes hores a cavall, el te, la gallineta i després a veure l'avi. La bufeta dilatada ocupava la major part de l'abdomen i l'orina retinguda, sortia en un degotall continu; la sonda donà sortida a dos litres de pixums, l'home amb la boca desdentegada oberta de bat a bat somrigué agraït, els parents respiraren alleugerits però l'endemà tornaria a tenir la bufeta plena i no era possible anar a sondar-lo cada dia. Li vaig facilitar una sonda, explicant-li la manera de servir-se'n ell mateix, i recomanant de bullir-la i lubricar-la amb oli d'oliva. Uns dies més tard un dels fills, a qui vaig interrogar, em contà que tots estaven contents, el pare molt bé, ja no cridava, usava la sonda cada matí, sense bullir-la i sense oli, per a no gastar, però com que ja s'hi havia acostumat, seguia a l'aire lliure, en un racó del pati, sobre un jaç d'herba seca. El caid, Sid Mohamed, era l'únic musulmà gras, i residia al poblat més gran de la cabila. Per solemnitzar l'Aid el Kebir, la Pasqua gran, ens invità a un festí. Rebutts per la part masculina de la família i amb música tradicional de percussió i corda, ens asseguérem sobre coixins, al voltant de tauletes rodones de deu centímetres d'alçada. El dinar transcorregué plàcidament, el marroquí, era

un bon conversador; es coneixien mil històries de santons enterrats en «morabits», com un de gran prestigi que curava d'infecunditat i era visitat per esposes de tot el regne, ja que com és sabut una consort estèril està absolutament desprestigiada. Després de molts anys de solucionar la infertilitat d'una bona part de les que acudiren a la medicina miraculosa, es descobrí que el mètode emprat pel solitari, era l'usat ja pels nostres pares Adan i Eva des del principi de la humanitat.

Vaig adonar-me que les safates retirades de la nostra taula amb les sobres de les viandes passaven al compartiment proper, on les esposes, mares i nens continuaven el festí, amb les restes. Consumits els pastissos de mel, sortírem al carrer, i allà els veïns del poblat amb gran plaer devoraven, en tercera ronda, alguns residus que havien passat desapercebuts i rosegaven dels ossos els petits fragments, i els tendons que hi havien quedat adherits. Més enllà encara, una filera de gossos famolencs és barallaven ferotgement quan de tant en tant els queia un os brillant i polit, ratat fins a la medul·la. La cabra i la vaca, des dels llims particulars se'n sentiren satisfetes, havien alimentat des del caid fins a l'últim gos sarnós, però naturalment, seguint un ordre.

Algun capvespre d'un dia de mercat, quan la vall fosqueja i el sol ponent il·lumina els núvols de plom, per tenyir-los de rosa or, i a la resta del cel els colora d'un vermell polit, assegut a l'escaleta davant la porta de casa veia passar aquells que retornaven seguint la via de l'oest. La majoria dels qui transitaven, saludava amb un gest al passar, de tant en tant algú es parava: salama tebib, salama alikum, i seguia el seu camí. Una tarda vaig deturar un conegut: com està la vostra dona i el seu embaràs, molt bé, tot ha acabat, contestà amb un ample somriure, abans d'ahir va infantar, eren dos bessons, els dos moriren, la mare també, ja són enterrats, Hamdulil-Allah.

Periòdicament trametiïem a la Direcció General de Sanitat a Tetuan dades estadístiques de les malalties infeccioses diagnosticades i a final d'any una Memòria de l'evolució del paludisme, amb la distribució per aduars, classificació de les diferents varietats, diferenciació dels casos de nova aparició, dels recidivats i dels crònics, consum de medicació, jornals abonats a deu pessetes i dedicats a la desinsectació de les vivendes, petroli consumit per destruir les larves de l'anòfel i acabant amb la proposta de projectes de futur per intentar controlar la malària. Tant les obligacions, com la dedicació a la feina, i la fiabilitat i bondat de les dades, depenien exclusivament de la pròpia consciència i de l'ètica de cadascú; la llunyania, l'aïllament de la cabila, la manca de control i la soledat, facilitaven en alguns, la deixadesa i és per això que quan vàrem presentar la nostra primera Memòria corresponent a l'any 1954 ens fou retornada amb la indicació de que totes les dades eren errònies, que no compaginaven amb les de les memòries anteriors i recomanant-nos més atenció en l'elaboració de les fitxes. Al consultori no hi havia cap registre dels darrers anys, i les Memòries anteriors s'havien confeccionat rebaixant, una part proporcional dels malalts de l'any precedent. No hi havia manera de que el Director de Sanitat entengués que les dades

que l'hi proporcionàrem eren les reals. Vaig haver de recordar-li, que si ho volia podia enviar-li els llibres de registre.

La prostitució estava reglamentada. Las tres "lailas misianas" (nenes maques) exercien la seva professió en una petita caseta, on cabien justes tres màrfegues, separades per una modesta mampara. Els dies de soc, era obligatòria una visita i els que esperaven torn, feien llarga cua sorollosa, enfront de la cabana, protestaven de la llarga espera i cap el tard, es barallaven quan les noies esgotades, no donaven l'abast, volien tancar i quedaven parroquians per atendre. Elles tenien l'obligació d'acudir al Consultori una vegada al mes. Es recollia moc dels fons de sac vaginal que s'examinava al microscopi. Totes estaven infectades per una gonocòccia crònica resistent als antibiòtics, i tenien les proves de floculació positives a la sífilis. La legislació les obligava a deixar la seva activitat, fins a la comprovació de la curació, però aquesta no era possible, tampoc no era factible substituir-les, i el servei seguia funcionant, regularment. També els clients estaven, la majoria, ja infectats.

Els nens patien les conseqüències d'aquesta alta morbiditat, en forma de sífilis congènita, y de oftalmia purulenta gonocòccica, que conduïa a la ceguera.

Vàrem ensenyar a algunes dones dels poblats a aplicar gotes de nitrat de plata als ulls dels nadons i alguns conservaren la visió, però la lues congènita, la contagiada per mitjà d'aliment mastegat per persones amb lesions secundaries a la gorja, i la ceguera continuaven existint, a les zones rurals al final del Protectorat. Les mares esgotades, mal alimentades amb el nen lligat a l'esquena, allargant-li per sota l'aixel·la o per sobre de l'espatlla, un pit escanyolit, que proporcionava una llet escassa o inexistent, veien com el nen s'esllanguia, la diarrea era permanent, i quedaven només uns ulls grans i fixos que miraven sorpresos, i finalment s'apagaven per obrir-se a l'eternitat.

Excepcionalment abandonàvem la cabila, l'augment del paludisme a l'estiu ens privava de les vacances i amb sort podies viatjar deu dies per les festes de Nadal. El camí fins a Tetuan era tota una aventura, al matí d'un dimarts de soc quan arribava la Valenciana adverties el conductor que reservés el seient contigu al seu; més tard, quan el sol s'apropava a les crestes de ponent, el xofer s'esgargamellava cridant tots aquells que pensaven utilitzar el vehicle; poc a poc els que residien en poblats situats prop del trajecte hi pujaven carregats amb tota mena d'estris inclosos animals.

La primera vegada, em sorprengué que les dones portessin a les mans un rovellat pot de llauna, d'alguna antiga conserva de sardines, o de llet condensada. Quan el cotxe estava a vessar i els passatgers ben estibats, pel camí descendent amb corbes que s'esllavissaven i sots que els presos omplien amb pissarra matxucada, començava la travesia; la calor i la transpiració dels cossos descalços, coberts en les dones, fins a les orelles, atapeïen l'atmosfera d'una fortor asfixiant, el bamboleig de l'autobús i les corbes ajudaven, ben aviat, a que entressin en funcionament les velles llaunes de conserves que recollien, els suc's gàstrics gitats per les fembres, avergonyides de la necessitat de retirar el vel, no pas del perbocament. Ocasionalment un sotrac inoportú llançava a l'aire el recipient, i el contingut aspergia als presents que el rebien, quasi sempre, amb estoïcisme eixugant-se, sense escarafalls, la cara amb la màniga de la xilaba.

Post el sol, quan l'ombra envaïa la vall i la claror daurava encara el cel, i l'ull humà no diferenciava un pèl negre d'un de blanc, el cotxe es deturava i els viatgers descendien empentant-se, per l'oració del capvespre, les dones aprofitaven per buidar les llaunes, el conductor fumava una cigarreta assegut sota un arbre raquític, els homes agenollats sobre la terra seca cara al sud en direcció a la Meca i doblegant-se fins a tocar, tres vegades, amb el front el terra proclamaven: Al·lah akbar, Al·lah akbar..., jo un xic més enllà, fixa la vista en les darreres clarors de ponent, també orava: Ad te, Domine clamabo: Deus meus ne sileas a me. Ja fosc, la Valenciana parava mitja hora a Xauen i dues hores més tard arribava a Tetuan.

En començar l'any 1956 la situació va canviar, el partit nacionalista Istiqlal que dirigia Sidi Allal el Fasi reclamava el retorn del soldà Mohamed V, desterrat a Madagascar, des que reclamà la independència del seu país, en un discurs a Tànger l'any 1947, i exigia l'expulsió de Ben Arafa imposat pel Govern francès. Periòdicament apareixien pels socs membres del partit que procuraven revoltar la població i formar unitats de l'exèrcit d'alliberació, i en aquestes circumstàncies, se m'acudí demanar el trasllat a la cabila de Ketama, regió del Rif.

La carretera Ceuta Melilla, quan després del pas de Bab Berret (la porta del fred) entra a la Regió del Rif creua la gran plana, anomenada Issaguen pels naturals i «Llano amarillo» pels espanyols, a mil cinc-cents metres d'altitud. Hem arribat a Ketama.

Un camí terror d'uns dotze kilòmetres, que baixa resseguint els canals del vessant de la muntanya, fins els mil tres-cents metres, desemboca en una estreta vall. Allà, al redós del soc, s'hi construïren les quatre cases dels funcionaris, i l'edifici de la Intervenció. Més enllà del soc en un petit turonet s'aixecava, aïllat, l'habitable del metge i el consultori. Els boscos de roures, alzines i diverses varietats de pins ocupen extenses zones del territori, i cedres centenaris gegantins i majestuosos que arriben al cel, cobreixen des de les parets de la Intervenció, l'esplanada que enclou el soc, i l'elevació on s'assenta el consultori. El sòl, és favorable al cultiu del kifi, que abasteix tot Europa amb el nom de grifa, haixix o marihuana. Els grans fumadors pateixen el que anomenàrem, síndrome del camaleó, lentitud de moviments i de reflexos, parla monòtona, afebliment de l'agressivitat i retard en la comprensió de raonaments.

Aquell 1956, rondaven pels camins homes armats amb uniformes improvisats que s'autoanomenaven exèrcit d'alliberament, cada cop més musulmans canviaren l'actitud submisa que sempre havien mostrat, per una altra d'orgullosa i desafiant davant sobretot dels que representaven el poder, com eren l'Interventor i el seu ajudant.

Un dia de soc, estàvem tots tancats a l'oficina de la Intervenció i aquesta rodejada i protegida per mehasnis armats; l'ambient era tens, recelós, l'ansietat gotejava per les parets, l'Interventor desassossegat no es podia estar quiet, seia i s'aixecava transitant, amb les mans al darrera, ençà i allà. Els mehasnis, que eren policies autòctons al servei dels colonitzadors, però comandats, en aquells moments, per un sergent musulmà, al meu parer, no oferien cap garantia de protecció, però l'Interventor que creia fermament en la disciplina militar, no dubtava que obeirien les seves ordres.

A primera hora de la tarda es veieren algunes persones que des del soc i a grans gambades es dirigien entre els cedres a una clariana del bosc; gradualment augmentà el nombre dels que es desplaçaven, fins que la totalitat de la multitud que havia acudit aquell dia al soc, feu cap al punt de reunió. El pànic d'alguns va fer que aquesta actitud s'interpretés a l'Oficina de la Intervenció, on estàvem tancats, observant per les finestres, com una preparació a l'atac immediat.

L'interventor i l'ajudant perderen el cap, exhibiren les armes que tenien dissimulades dessota els vestits, es col·locaren amb mans tremoloses als costats del tòrax uns tirants amb bombes de mà; tot seguit ordenaren als mehasnis mantenir un cartutx a la recàmera i estar preparats per disparar. En la cara d'aquests, que es miraven els uns als altres, s'hi podia observar que sortosament, no dispararien contra els seus i per altre part en el gest dels que endarrerits passaven prop de l'oficina no hi apareixia, tampoc, una ànsia assassina, sinó

un esguard de curiositat; aleshores, en un impuls, saltant al defora i passant entre els guardians vaig afegir-me a la multitud.

Veient que em contemplaven sorpresos però sense hostilitat, obrint-me pas, vaig plantar-me a primera fila i a dos metres de l'orador, que els havia convocat per mitjà d'uns acòlits, escoltant-lo respectuosament. Tot i que parlava xelja, la variant de l'àrab pròpia del Rif, vaig entendre que el predicador enaltia els grans avantatges que comportava pertànyer a l'organització independentista Istiqlal i oferia el carnet de membre del partit i uns grans avantatges, per una modesta quota d'entrada. Ben aviat vaig adonar-me que es tractava d'un pobre estafador forà que abusant de la ingenuïtat i de la ignorància del poble, intentava obtenir algun benefici personal; ell també conegué que jo havia descobert el seu engany, el desconcertà la meua actitud, i desconeixent la meua identitat, esguardant-me amb un mig somriure, començà a dir que eren molts els afiliats al partit, que de moment ja en tenia prou i que procuraria tornar un altre dia. Era mitja tarda i els cabilencs iniciaren tranquil·lament el retorn en direcció als quatre punts cardinals.

Havent sopat, asseguts enfront la llar de foc em deia el Taahmi: «señó médico, sueerte mulana, hoy podia ser haber muertos, el capitán estar muy mucho nirvioso» i en aquesta situació va veure gegants allà on només hi havia ratolins, és clar que els gegants podien amagar-se en algun lloc, però avui al soc no hi eren; vos, em digué, amb por o amb sense, sempre conserveu el cap clar, mai us deixeu arrossegar pel pànic, viviu la realitat del moment i observeu la gent, la seva mirada i l'actitud que presenten, per copsar-ne les intencions. Jo, continuà, tenia la certesa de que ningú us agrediria; els vostres companys de la Intervenció quedaren bocabadats i alguns moros enaltiren el vostre valor. I és que la por a morir és pitjor que la pròpia mort, i cada vegada que un creu morir ho passa molt més malament que en el dia de la veritable mort.

Dies després, cap a mitjanit ens avisaren que s'havia sentit una gran explosió seguida d'una imensa foguera més enllà d'Issaguen en direcció al yebel Tidiguin i al mar. Algú havia sentit roncar un avió, molt ran del terra, uns minuts abans. La nit era freda i tempestuosa amb núvols baixos, vent i una pluja tenaç i persistent que t'amarava fins el moll de l'os. L'Interventor preparà el petit jeep, sense portes, amb la coberta de lona deteriorada, i a dins ens hi enquibírem, amb el Practicant i l'Ajudant. De l'escàs material del que disposava vaig escollir morfina, fèrules, benes, gasses, i lliniment oli calcari, per si podia haver-hi algun ferit. Ja a mitja costa una gran resplendor il·luminava el cel des del nord i en arribar a la plana groga, en direcció est, més ençà de Bab-Berret, la porta del fred, retallant la línia de la carena l'incendi de més enllà, apareixien i desapareixien les crestes esfilagarsades de grans flames que llançaven a l'espai petites guspies que es mantenien dintre els núvols de tempesta uns moments, amb la pretensió de substituir les estrelles invisibles. No era possible aproximar-se a menys de tres-cents metres de la foguera, per el que ens quedàrem arraulits dintre el cotxe sota un aiguanau gelat, sols, mullats i impotents. Al matí, consumit el combustible, les flames poc a poc s'esmoreïren i com que la pluja continuava constant i intensa, ben aviat el terreny es refredà i poguérem acudir al lloc de l'accident. L'avió havia xocat de front contra el talús, que forma, en aquella zona, cent metres abans de la carena, la cadena costera del Rif en la vessant nord-est. Les restes de l'aparell estaven concentrades en un espai reduït, els quatre grans motors perforant el terra quedaren semisoterrats, corpulents arbres apareixien segats per les ales de l'avió, a la mateixa alçada, com per una gran falç, en el trajecte de l'avió immediat a la topada; rierols de metall recentment fos per les altes temperatures i altra volta solidificats, tenien la brillantor de serps monstruoses, sota la pluja. Per sort, per l'aigua molt abundant i perquè el xoc havia estat ran del cim, el foc s'apagà sense cremar pràcticament res del bosc circumdant. Vaig ficar-me entre la ferralla, tot i que no hi havia cap possi-

bilitat de trobar supervivents, per buscar els cossos dels passatgers; aquests no estaven mutilats, però carbonitzats i ennegrits, la retracció dels teixits, diferent segons les qualitats de cadascun d'ells, deformava els membres, retorçava mans i peus, esborrava i igualava els semblants i els presentava a tots amb el mateix esguard davant l'eternitat; era impossible diferenciar el comandant de la nau de l'últim dels servidors. Vaig trobar un full de paper incombustible amb algunes dades, es tractava d'un quadrimotor militar nord-americà, l'avió més gran d'aquells anys anomenat fortalesa volant i que havent sortit de les Açores projectava aterrar a El Caire; no sé que opinaren els tècnics americans que recolliren els cadàvers i algunes, poques, peces de l'avió dos dies més tard, però possiblement aquells xicots creien viatjar per sobre del mar distant uns cinquanta quilòmetres en línia recta i un excés de confiança els feu descuidar la vigilància del vol i la nau, desviada lleugerament per la tempesta, de la ruta, topà de front amb la muntanya a una alçada de mil cinc-cents metres i en pocs segons passaren de joves admirats, envejats i amb un gran futur, a restes socarrades i abandonades, dos dies, sota la pluja.

Després de sopar el Taahmi em deia: señó me-díco, l'evidència de la mort sempre ens sorprèn, recordi com un home de món, Francesc de Borja, duc de Gandia, marquès de Llombai i Virrei de Catalunya, es transformà, va renunciar als bens materials, a la noblesa, a la fama, i a les comoditats que la seva intel·ligència i el seu naixement, l'hi havien donat, i dedicà la seva existència a la introspecció, a ajudar el pròxim, i a preparar la seva vida futura, pel sol fet de contemplar al peu del panteó, el cadàver descompost, d'Isabel de Portugal, que morí als trenta-sis anys, esposa de l'Emperador Carles, que ell havia admirat i estimat en la seva joventut, i que acompanyà a Granada, a llom de cavalleria, pel seu enterrament.

I es que, continuà el Taahmi, si no hi ha vida després de la mort, que és l'existència?, ni tan sols un breu instant que es fon en un no res dintre l'Univers infinit.

La independència era reclamada amb obstinació, i el «Diario de Africa», únic al Protectorat, publicà en grans titulars a primera plana que Espanya concedia la interdependència a la zona nord de Marroc, cosa que ningú sabia que significava. França, aquell mes de març de 1956 concedí la independència a la seva part de Marroc i això empitjorà molt la situació. Aleshores ordenaren que les dones i els nens abandonessin les cabiles. La falta d'informació, la ignorància del que passava més enllà del terreny trepitjat, el desconeixement de les intencions que podia tenir l'administració, concernents al nostre futur, crearen una situació conflictiva i modificaren el nostre comportament. La consulta mèdica era atesa pel practicant i la infermera i jo hi acudia només ocasionalment per si calia alguna activitat fora del seu abast; la soledat, la monotonia dels dies, sempre iguals, la sensació d'impotència absoluta, que teníem, per modificar la nostra situació, i la inseguretat permanent, feien que qualsevol fotesa originés discussions hostils, malhumors i reptes absurds.

Per acabar-ho d'adobar, en aquells dies del mes de febrer caigué una nevada que mai havia vist i que no he tornat a veure mai més. Quan ens llevàrem, el terra era recobert per dos dits de neu; avançat el matí, ja assolí quaranta centímetres, a primera hora de la tarda hi havia vuitanta centímetres i la borruçada persistia; al declinar el dia, l'alçada de la neu sobrepassava el metre, en aquest moment vaig sentir-me enterrat en vida, i amb el convenciment de que d'allà no en sortiríem mai més. L'endemà al matí el paisatge era polar, amb la neu cobrint les cases per sobre l'alçada de les finestres i donant als cedres l'aparença de vells gegants enjogassats disfressats de fantasmes. El dia següent es rebé una nota en el telègraf militar instal·lat a l'edifici de la Intervenció; l'esposa de l'encarregat del Parador patia una severa hemorràgia ginecològica que els mantenia molt intranquils. Un grup de persones intentava obrir un camí amb pales i venien a buscar-me, però no ho aconseguiren; els missatges revelaven una angoixa creixent, una tanqueta militar que es desplaçava sobre erugues

ho intentà, però perdé el camí i quedà encastada entre dos grans arbres durant moltes setmanes. Com és habitual en aquestes situacions, la família, creia que el problema quedava resolt amb la meua presència; aleshores ensellàrem els cavalls, però les bèsties que no tocaven el terra amb les potes, no podien donar un pas. Coneixia i apreciava aquest matrimoni amb una sola filla esguerrada per la poliomielitis, ell d'uns seixanta anys baixet i de veu monòtona, tenia la mirada del gos que coneix que sempre que un s'ajup és per llançar-li un cop de roc; els imaginava tots tres solets, contemplant l'hemorràgia pre o postmenopàusica i com la sang anava xopant tovalloles i gotejant al terra, i lamentant la calamitosa nevada que impedia la vinguda de la persona que creien, resoldria el mal amb la seva presència. Cap a migdia, tot i la cara de sorpresa, el practicant Dris Dukali, acceptà acompanyar-me per fer, a peu, els dotze o tretze kilòmetres fins el Parador. Mal calçats i mal vestits, iniciàrem la travessia tirant pel dret; el camí que ascendia serpentejant havia desaparegut, el gruix de la neu als replers de la muntanya i a les fondalades era de quatre i cinc metres, alguns arbres baixos coberts de neu formaven trampes que cedien al passar-hi per damunt, en una d'aquests paranys el Dris s'hi ensorrà fins les aixelles i no n'hauria pas sortit ell sol. Quan portàvem tres hores de camí i l'esgotament es feia cada cop més intens, sorgí en el vessant de la muntanya una barraca soterrada a la neu però que mantenien la teulada i l'entrada semivisible; d'una puntada de peu obrírem una porta, entrant a una petita vivenda, ocupada per gent miserable que s'escalfava al voltant d'un migrat foc al centre de l'habitacle; de la tetera que hi havia sobre les brases ingerírem te bullent que ens reconfortà, aquelles persones no tenien res per menjar, però amb el descans, la beguda i la temperatura acceptable de l'interior, amb seguretat ens salvaren la vida. Després, emprenguérem de nou, el camí, costa amunt caient i aixecant-nos; poc a poc la consciència s'esvaí, es perdé la noció del temps i de l'espai, ja no es percep el fred, ni el dolor, ni la gana, ni la por, queda només la voluntat per seguir sempre endavant, sempre endavant,

always forward. Al fer-se de nit, semiinconscient i caminant com un autòmat, vaig veure la plana al meu voltant, i a cent metres el Parador, estava sol, el Dris havia desaparegut. Més tard de la mateixa fondalada sorgí el Dris caminant molt pausadament, la marxa com un embriac, en línia ondulada mostrava el seu defalliment.

Els del Parador ni s'adonaren del nostre estat, la malalta tot i que sagnava amb perseverança no presentava signes de xoc o hipovolèmia severa i somrigué lleument quan entràrem a la cambra; el marit suavitzà la contractura del front i es mostrà astorat de la nostra presència, a la noia se li escaparen unes llagrimetes, ja només calia aixecar la mà i l'hemorràgia es deturaria. Però la mà no s'alçà; en aquells anys els tractaments hormonal estaven en els inicis i no disposàvem d'ells, el tamponament vaginal insegur i perillós no era apropiat en aquesta ocasió, la compressió manual de l'aorta abdominal era una solució teòrica i momentània; a la butxaca on hi portava algun medicament que podia ser útil hi havia un injectable d'ergotamina, l'alcaloide del sègol parasitat per un fong, poderós constrictor de la fibra muscular llisa i que empràvem amb èxit en algunes hemorràgies uterines, però que tenia el seu risc i tot que no era la indicació ideal en aquell cas decidírem, en no tenir altres opcions, administrar-li la droga. Poc a poc el flux sanguini s'estroncà, el front de l'espòs es desarrugà del tot i la filla, encara amb els ulls humits, eixamplà la boca en una rialla.

Finalment el juny d'aquell 1956 es concedí la Independència que conduí a una situació política cada vegada més complicada; d'immediat abandonaren Marroc l'Alt Comissari, els Interventors Territorials i els de les cabiles, l'ajudant, i tots els militars espanyols, que foren substituïts per comandaments indígenes, i la legió abandonà el Protectorat i es traslladà a Ceuta, Melilla i les Illes Canàries. Dies més tard un caid musulmà procedent de la zona francesa, que ignorava completament el castellà, rellevà l'Interventor i es convertí en l'única autoritat. No demostrà mala voluntat envers nosaltres, però ens mirà amb desconfiança, ens ignorà i s'apoderà de qualsevol objecte o mo-

ble del seu gust. Quedàrem l'administrador, un escriptor i el mestre. La impressió de reclusió i la sensació d'isolament i desamparo anaven cada dia en augment. A les nits, ens reuníem en una de les vivendes i cadascun de nosaltres feia un torn de guàrdia amb una pistola i dos cartutxos recarregats que segurament haurien fet fallida, per sort, en cas de ser utilitzats. Unes setmanes més tard, l'administrador i el mestre foren traslladats i vaig quedar com a únic representant del país colonitzador en un regió muntanyenca del centre del Protectorat a moltes hores de camí de qualsevol altre lloc on s'hi trobés un cristià. Per facilitar-me la defensa, i es quedaren ben tranquils, els darrers oficials que marxaren m'entregaren, per ordre superior, un fusell màuser reglamentari de l'exèrcit i cent cartutxos; m'imaginava a mi mateix com els últims de Filipines sortint tot sol de la Intervenció després d'un setge de cent dies, desfilant amb el mosquetó a l'espatlla, entre dues fileres de musulmans admirats, presentant armes. No va ser així, aquella mateixa tarda l'arma va ser sostreta per un dels assistents que es passà a l'exèrcit d'alliberació. El govern espanyol acordà amb el marroquí que no retiraria els metges fins que aquest últim organitzés els propis serveis sanitaris i allà quedàrem.

Dies després havia anat a la vivenda que al costat del consultori, al cim del turonet, quedava apartada sis o set-cents metres dels altres habitatges. Era l'únic no musulmà que aquells dia restava a la cabila. A primera hora de la tarda estava llegint ajagut a terra, a la clariana que s'estenia enfront de la casa, quan uns cànctics llunyans m'impulsaren a posar-me dempeus. Encara que al Protectorat Espanyol no hi havia hagut enfrontaments armats importants, es comentava que en un soc, altercats entre bàndols, havien causat la mort d'un espanyol. L'ambient era tens, jo havia tingut, ja, discussions violentes amb membres de l'exèrcit d'alliberació, que voltaven per les cabiles apoderant-se del que podien. Pel camí zigzaguejant que descendia d'Isaguen, la Plana Grogà, un grup d'uns cinquanta musulmans eufòrics, giragonsant rítmicament al so de petits tam-tams, corejaven al mateix temps, melodies poc inspirades, que es referien al retorn del soldà

del seu exili o a lloar el líder de l'Istiqlal, el partit de la independència. La vall no solament estava deshabitada de cristians sinó que, al no ser dia de soc, també els indígenes n'eren absents. Assegut sobre una gran pedra, calculava quina seria l'actitud del grup i quines les accions dels seus components en arribar a la vall, i quin havia de ser el meu comportament per procurar conservar la salut. La Intervenció, era el seu destí final, i jo era l'únic representant dels colonitzadors. Ells coneixien amb tota seguretat la meua existència allà, era doncs evident que vindrien al meu encontre, però també era segur que no em deixaria atrapar. Quedar-se a l'interior de la casa era poc convenient, si els obries la porta entrarien tots i podia acabar la cosa malament; si no els obries, pitjor, rondarien pel voltant, picant la porta, i un cop de bastó donat per un forassenyat en un vidre, desfermaria l'agressivitat del conjunt. Podia marxar i anar a la muntanya, però la meua absència els irritaria i després, quan tornaria?, a més, fugir sempre m'ha semblat incòmode. Vaig decidir esperar-los llegint un llibre assegut sobre un roc a uns quinze metres de distància de l'entrada de la casa. M'havien deixat una escopeta de caça i cinc cartutxos de balins per a la persecució del senglar; la roca escollida per seient era a una distància de la vivenda, més curta que la que hi havia fins al lloc on el camí sortia del bosc per entrar a l'espai descobert, el que em permetria, en cas de necessitat, recuperar l'arma carregada col·locada darrera la porta, si no atenien el prec que pensava fer-los de deturar-se al límit on acabaven els arbres. La novel·la "Casa dels Morts", de F. M. Dostoievski, és interessant, però el meu cap barrinava pensant només en els propers esdeveniments. Si seguint la meua indicació es deturaven al lindar del bosc, la situació estava controlada, però si prenien una actitud provocativa i en especial si exhibien alguna arma, caldria prendre un determini immediat; una possibilitat era agafar l'escopeta de darrera la porta i fugir en direcció al petit riu que baixava des de la Plana Gropa per seguir direcció Xauen que estava a cent cinquanta kilòmetres; l'altra, era recollir l'arma i encarar-se amb els agressors, però si això els atemoriria de moment, i es retiraven, viuria sempre més amb la por d'un atac en qualsevol

lloc, i en el moment més inesperat; si aquell que dirigia l'estol els atia i els llençava en contra meu aleshores només quedaven dues opcions: o deixar-se sacrificar com un anyell, o disparar sobre el cap de colla, el que els aturaria un temps, i escapar pel rierol i les muntanyes, en direcció al mar, encaçat com un porc senglar.

Arribaren a l'esplanada del soc i, com havia previst, després d'un reagrupament, la colla dirigida pel seu cap, que gesticulava vanitosament, enfilà el camí del consultori. Poc a poc, per entre els cedres i repetint la cantilena «lahj-hià el Malik» o el càntic de lloa al líder de l'Istiqlal «dianna siasi, Sidi Al-lal el Fassi», arribaren al final de l'arbreda, aleshores posant-me dempeus i aixecant un braç, amb un gest teatral, vaig cridar, en la seva llengua: musulmans, detureu-vos, jo també estic content pel retorn del vostre soldà. Sorpresos, es pararen en sec; aquell que els dirigia dubtà uns moments i cridà amb ràbia: lahj-hià el Malik. En seguí un llarg silenci, finalment vaig respondre amb veu tranquil·la però ferma: lahj-hià. Va ser la concessió que vaig fer; després observant en el grup un cert desconcert, pujant d'un bot sobre la roca, vaig continuar dient: aneu, aneu arreu a notificar-ho als musulmans i alegreu-vos plegats.

Havent sopat el Taahmi em digué: «señò metico», mai sabrem que hauria passat si els moros no es deturen al lindar del bosc, però vos coneixíeu que en aquesta cabila no hi ha hagut actes violents contra els espanyols i que encara que aquella gent tenia ganes de gresca, era poc probable que provoquessin una tragèdia i més contra una persona que ha desenvolupat una tasca social allunyada de la política; el perill estava en que éreu l'únic representant de la raça dominadora i us podien haver pres per un boc expiatori i també és clar que una persona de vint-i-set anys, sola i abandonada en un terreny hostil i que disposa d'una arma carregada pot, en una situació de tensió, reaccionar violentament i sense preveure les conseqüències, i temo que això és el que hagués passat si no es paren i segueixen endavant, en arribar a la clariana; és millor i podem donar-ne gràcies, jo a Al·lah i vos a Déu de que les coses hagin anat com han anat.

Dies més tard tinguérem una conversa amb el caid. Era un home d'uns quaranta anys petit, prim, de cara fosca i cabell negre llis, recelós i insegur. Tenia un nivell cultural discret i un fet que indicava que la seva existència no havia estat fàcil era que els seus tres fills patien un raquitisme florit que es feia evident a l'observar-los jugant al carrer, cames tortes, tòrax en quilla, genu varum, rosari costal, panxa de granota i talla per sota de la que els corresponia; el raquitisme, tot i les deficiències alimentàries, era quasi inexistent entre els musulmans del camp que passaven el temps a l'aire lliure; segurament aquests nens havien viscut tancats en un tuguri fosc d'un barri miserable en una gran ciutat.

No recordo com va anar la conversa, però probablement vaig dir-li que desconeixia tant la geografia com la mentalitat del seu poble i ell possiblement va contestar-me que jo tampoc entenia l'ànima dels musulmans, el fet és que, en una espècie de rep-te, un va proposar a l'altre, una excursió en direcció sud-oest a la zona frontera amb el Protectorat francès, sense itinerari i sense temps programat, per la regió desconeguda i feréstega, que, creuant la serralada del Rif desemboca a la depressió de Taza abans d'arribar a l'Atlas. Dos dies més tard, a trenc d'alba, amb una manta enrotllada darrera la sella, unes llaunes de conserves, uns pans i un matxet, al més pur oest americà, sortírem al trot curt donant l'esquena al sol ixent. Tot el dia correguérem a l'atzar per muntanyes mai transitades, sense corriols ni viaranys, pujant i baixant entre boscos espessos, i no trobant res més que algun solitari i feristeles que s'esmunyien pel sotabosc.

Quan ja el sol enviava els seus raigs horitzontals i rogens sobre el paisatge, i dintre el bosc les ombres difuminaven cada vegada més les clapes de llum entre els pins, divisàrem en una clariana al cim d'una muntanya, una construcció amb dos o tres edificis de maons de fang i palla. Hi arribàrem quan fosquejava, i el cap de casa ens rebé, com feien sempre, sense mostrar ni cordialitat ni anti-

patia, és a dir amb una indiferència total. Habitava una vivenda ampla, amb deu o dotze cabres i tenia esposes i fills que romangueren en altres habitatges sense treure el nas ni un sol moment. Vivia dels animals, d'algun cabrit que anava a vendre a Taza, i d'un petit terreny del que recollia cereals. Ens oferí te i la conversa sobre la grandària del soc de Taza, les vegades que hi anava, les cries del bestiar o els prodigis del santó, transcorria sense massa entusiasme per cap de les parts. No havia sentit mai a parlar de la mar, i no mostrà cap interès per saber si la terra era rodona, o per si el sol era empès per cavalls de foc de llevant a ponent.

Ja era fosc i, vista la distribució de la casa, si volíem dormir sota teulat havíem de fer-ho compartint alcova amb les cabres, per el que em semblà més adient, donar les gràcies, i sortir a cercar un lloc per passar la nit. A cinc-cents metres de la casa lligàrem els cavalls a un arbre, i després d'escombrar els rocs estenguérem les flassades sobre el terra amb la sella per capçal; una foguera ens il·luminà les cares i un obrellaunes ens permeté fer un mos amb tonyina i un bocí de pa; poc més tard, cadascú s'embolcallà en el seu abrigo i la nit, la nit màgica, s'obrí sobre els nostres caps.

Lluny el son, ajagut cara al cel sense lluna, rodejat d'un silenci absolut, sumit en una fosca total, el firmament, cada cop més negre s'anà engrandint, i les estrelles, puntes vives, refulgents, pampalluguejant, creixien i ens submergien, cada vegada més, en la grandesa de l'eternitat; el silenci augmentà d'intensitat, els sentits tan corporals com anímics afinaren cada vegada més la seva percepció, atrapant els missatges de l'Univers; en aquells moments, aïllat i sol en el cosmos, rodejat d'una naturalesa primitiva, pura, com la del moment de la creació, ajagut sobre la dura terra, mal recolzat el cap a una sella de muntar i conscient d'estar a una distància infinita del món civilitzat quotidià, la benaurança era absoluta, la pau interior total, l'esperit es sentia lliure, cada cop més gran, més poderós, s'endinsava en el principi vital i participa-

va de l'hàlit creador i de la immortalitat, per arribar finalment, com expressà Plotí, a convertir-se en un jo omnipotent, i a la fusió amb l'ànima de l'Univers.

Quan, arribat el matí, retornàrem a la nostra realitat, comparegué el Taahmi i digué: no hi ha cap contradicció en creure que l'home és el centre de l'Univers i que aquest està destinat al seu servei. Ja sé que els savis actuals opinen que entre els milions d'estrelles i de sistemes planetaris n'hi ha d'haver moltíssims que poden tenir les condicions que fan possible la vida superior i que unes condicions especials del medi poden originar la vida, però que aquestes condicions s'hagin donat fora d'aquí és només una suposició o una hipòtesi i ningú no ho pot demostrar, per tant és igualment vàlid i correcte creure que l'única vida intel·ligent de l'Univers és la que hi ha al nostre planeta.

Cercant la manera de marxar de les zones rurals es presentà l'ocasió de substituir el cap del servei de pediatria de l'Hospital Civil de Tetuan. Com que no hi havia cap altre candidat, la Direcció de Sanitat acceptà nomenar-me per substituir-lo. Era el cap i també l'únic metge del servei, si bé aquest el completaven tres monges, tres infermeres i tres auxiliars. Aquesta Unitat, ubicada en el recinte de l'Hospital disposava de trenta llits i d'un pulmó d'acer, que en aquells anys es considerava una eina fonamental, en el tractament de les paràlisis respiratòries, ocasionades per la poliomielitis, però que no va ser útil, entre altres coses, perquè la paràlisi infantil va desaparèixer amb la vacuna. En les consultes externes s'atenien els nens, que acudien en tan gran nombre, que es destinaven cada dia dos mehasnis armats, per posar ordre a la cua que es feia al carrer. A les set del matí, una empresa lletera subministrava cent litres de llet fresca de vaca, que pasteuritzàvem i dels que en quallàvem setanta, per recollir-ne el sèrum. A les nou, s'obria la sala de consultes. Les mares a l'entrar despullaven completament el nen i esperaven arreglades i

en silenci. Una auxiliar els donava una llibreta amb la filiació, i la recomanació de que no l'extraviessin. Amb la cartilla a la mà, la mare es dirigia a la meua taula i dipositava el nen nu, sobre una tovallola que tenia al davant; un cop d'ull valorava les infeccions, úlceres i color de la pell; al mateix temps, les mans palpaven la tensió de la fontanel·la, possibles ganglis, hepato i esplenomegàlies, el grau de deshidratació de la pell i de la mucosa bucal; al mateix temps, l'auscultació orientava sobre possibles infeccions respiratòries i alteracions cardíques, i per tot això disposàvem de molt poc temps. A la cartilla que ens havia presentat la mare, s'anotava el diagnòstic suposat, el tractament indicat, que per ordre de freqüència era: hidratació amb sèrum fisiològic o glucosat per via endovenosa, o subcutània en els menys greus, ja que la gran quantitat d'afectats no permetia la intravenosa per a tothom, administració oral de sèrum de la llet, amb les indicacions de dosis i intervals als desnodruts, de llet diluïda o sencera, als més grandets, i de penicil·lina en les infeccions respiratòries, i en la lues. En casos greus hospitalització, en altres, analítica, serologia de la sífilis, de la febre tifoide, recerca de plasmodis palúdics, de leishmànies, espiroquetes i borrelies. En algun cas, exploració radioscòpica que es feia a l'acabar la consulta. Una de les dues infermeres que tenia a banda i banda recollia la informació, després la dirigia a una de les sales de cures on les altres infermeres i monges aplicaven els tractaments hidratants o la medicació indicada, facilitaven sèrum de llet o llet, que se'ls hi facilitava durant el temps necessari, extreien sang per les analítiques i intentaven inculcar alguna regla higiènica i fer-la entenedora per a la mare. En el document que signava a diari de les activitats del servei, mai baixaven de dues-centes cinquanta les visites personals fetes en les consultes externes. Després de revisar algun dels tractaments amb l'equip d'infermeria i del pas per radiologia, venia l'atenció a les sales d'hospitalització, on els infants, sempre amb malalties importants tampoc ploraven.

Digué el bou a l'elefanta, que avui cent anys ha complert, no importen els anys que facis, sinó el que aquests anys has fet

L'any 1954 el soldà Mohamed V havia estat desterrat, pel Govern de França, a Madagascar. Amb la independència retornà a Rabat, i renuncià a la dignitat de soldà i a les prerrogatives que comporta, adoptà el títol de rei i llicencià l'harem, amb grans protestes de les inquilines. A primers d'octubre de 1956 visità per primera vegada Tetuan, la capital de la Zona Nord.

L'endemà, es programà una visita a la Gran Mesquita on el soldà presidiria l'oració del capvespre. Des de bon matí bufava el llevant i grans núvols negres corrien d'orient a occident, la pluja queia intermitent i a intervals apareixia un breu raig de sol que s'entaforava en una esclatxa de la nuvolada i fugia ràpidament. A la tarda el vent continuava bufant fort, i el cel cada cop més encapotat, es cobrí totalment de cumulonimbes que s'emportaren la llum del dia i deixaren l'atmosfera amenaçadora i agitada pel retruny dels trons. A l'hora convinguda, en el punt en el que de la Plaça de Muley el Mehdi arrencava l'Avinguda del Generalíssim, la guàrdia personal del soldà formada per àscaris negres, atlètics i de metre noranta d'alçada mínima, estava estacionada al mig de la calçada.

Poca gent transitava pels carrers i els pocs que ho feien per necessitat, amb el cap cot, les solapes aixecades, subjectant el paraigua que capgirava les rebufades del vent, i el pas lleuger, es dirigien sense girar la cara, directament al seu destí. Com que en aquell indret la vorera està protegida per un pòrtic, vaig deturar-me i en aquest moment va aparèixer el soldà que vestia la xilaba alba i el casquet fendit propi de la seva dignitat i cavalcava un formidable cavall blanc que amb parsimònia i per la seva mà col·locà darrera la guàrdia i a quatre metres on jo, a l'empara de la galeria, estava situat. Era un home jove i ben plantat, de rostre angulós, barra inferior poderosa i boca recta sempre fermada, que en cap moment entreobrí per ensenyar les dents; la barba acuradament rasurada donava a la pell aquell color blau metàl·lic pavonat que adquireix en les persones de barba atapeïda i pèl molt negre.

En el mateix moment, la pluja augmentà d'intensitat i aparegué un cert desordre que s'intensificà ràpidament; alguns dignataris anaven amunt i avall com l'esquirol de la faula «tantas idas y venidas...», el negres de l'escorta començaren a inquietar-se, l'aiguat es desfermà, el carrer es convertí en un riu, els del seguici que tenien l'obligació de fer alguna cosa, corrien atabalats amb un diari al cap i xocant entre ells. Dues persones i un equí conservaren la serenitat, el soldà que es mantingué hieràtic sobre el cavall, per sobre dels elements, indiferent, amb la mirada a la llunyania, que ni una sola vegada s'eixugà l'aigua que li regalimava cara avall i que patentitzà l'auto domini i la personalitat d'una gran persona i d'un gran home d'Estat; el cavall com el seu amo, flemàtic i assossegat que sacsejava una orella de tant en tant, i jo, que arrecerat sota el porxo, vaig tenir l'oportunitat d'observar-lo atentament i la temptació de cridar: vingui al meu costat, home, que al menys no es mullarà. Però un soldà, tot i remullat, és un soldà i no vaig atrevir-me. L'aiguat no afluixava i aquesta situació, es mantenia passada mitja hora; aleshores aparegué un gran auto americà i el soldà sense una sola paraula descavalcà, amb un gest feu retirar la capota del vehicle, i dret, en el cotxe descobert precedit per la guàrdia negra, que s'havia reincorporat, marxà molt lentament, sota la intensa pluja, pel carrer desert en direcció a la Gran Mesquita.

A l'hora del sopar comentant aquest succés, l'amic Pepe Jimenez manifestà: em trobava enfront de la mesquita quan arribà el carruatge oficial, la plaça era buida, els notables, les autoritats i el seguici que havien d'esperar-lo a l'entrada s'havien refugiat a l'interior; quan finalment algú obrí la portella, caigué com una cascada l'aigua acumulada a l'interior del vehicle, tinc la certesa que Pepe Jimenez no va exagerar.

Mohamed o Mohamed V morí a Rabat l'any 1961 quan comptava 52 anys d'edat, patia una lleugera desviació de l'envà nassal i una hipertròfia de cornets que li dificultaven la respiració. Un otorrino de nacionalitat francesa li proposà la intervenció qui-

rúrgica i es decidí efectuar-la al mateix palau reial. Es muntà un quiròfan i un equip d'especialistes hi acudí des de França, però malauradament a l'iniciar l'anestèsia es presentà una aturada cardíaca de la que no es recobrà, tot i que, seguint els criteris del moment, li obriren la cavitat toràctica per fer-li un massatge manual directe sobre el cor. Probablement l'accident era imprevisible, però també es veritat que si hagués consultat un tebib del seu país, els bafs calents d'herbes aromàtiques i la inhalació d'aigua de mar l'haurien millorat poc i transitòriament, però segur que hauria viscut més temps.

Pel mes de febrer el govern marroquí decidí construir una via que unís les dues zones en que havia estat dividit el Marroc, durant el temps que va ser Protectorat. En els cinc-cents kilòmetres que van des del Yebel Musa a la desembocadura del

Muluya, tant sols una carretera que seguia la costa, unia Ceuta i Melilla passant per Tetuan, Xauen, Bab Taza, Ketama, Targuist, Alhucemas i Nador, però no existia una sola comunicació entre el nord i el sud. Com un símbol de la unitat del país es construiria al centre del territori, una calçada, d'uns dos cents kilòmetres de llargada, que uniria Fez i Ketama on empalmaria amb la carretera Tetuan - Melilla. El Dr. Ben Aomar em comunicà que tenia el compromís de proporcionar una atenció sanitària als treballadors de la carretera de la unitat, com l'anomenaven, i que, al figurar jo encara com el facultatiu responsable de la cabila de Ketama, quedava nomenat cap dels serveis mèdics de l'obra. Prou vaig protestar i argumentar que Ketama estava en un extrem i que tres quartes parts del recorregut estaven fora del nostre territori, però es tractava d'una decisió política i això em va obligar a retornar a Ketama.

*Un dia, visiteu els pobres,
però la resta de l'any estan sols.*

A primers de juny, el ministre de sanitat del govern de Rabat anuncià una visita a la cabila de Ketama per observar i valorar l'extensió del cultiu de kifi o grifa. El dia indicat, aposentats al Parador a peu de carretera, esperàrem la vinguda del ministre; el tinent d'un escamot de mehasnis, situà els homes de la tropa a uns cinquanta metres del Parador, en direcció a Melilla. Passà el matí, el migdia i part de la tarda; ja a posta de sol, els mehasnis cansats i avorrits, asseguts o ajaguts a la cuneta, veieren venir a gran velocitat un luxós automòbil negre, que aixecava una gran polseguera i que tocava la botzina amb insistència; d'un bot es posaren dempeus i procuraren alinear-se a la vorera, però el vehicle se'ls tirà al damunt i només un gran salt enrere els salvà d'una catàstrofe; el cotxe parà en sec davant la porta del Parador i en baixà un home d'uns cinquanta cinc anys, robust i enèrgic

que em cridà, ja que jo, era l'únic que l'esperava: qui són aquests bojos que es posen al mig de la carretera per què els atropellis?. Aquells bojos, venien corrent desesperadament, el tinent en primer lloc amb el sabre enlaire, i intentaren, esbufegant intensament i tossint, situar-se en fila al seu costat, l'un amb el puny de l'espasa a l'alçada dels ulls i els altres procurant col·locar el matxet i presentar armes. Crec que per uns moments va creure que volíem segrestar-lo; llavors li vaig dir: la guàrdia que té cura de l'ordre de la cabila, li dóna la benvinguda i es posa a les seves ordres; no els va fer cap cas i jo els vaig indicar que marxessin.

Vàrem entrar al Parador, ell anava acompanyat només pel conductor de l'automòbil; asseguts en uns seients al voltant d'una taula, el doctor Farach, ministre de Sanitat del primer govern marroquí que havia viscut a França on estudià a París la ca-

rrera de medicina, exposà el gran interès que tenia per tot allò que es relacionés amb el kifi. Era un home inestable i xerraire amb una cultura francòfona i que parlava i escrivia el francès millor que l'àrab; pertanyia al moviment independentista Istiklal i tenia la pretensió d'eliminar el cultiu de la grifa i introduir altres conreus. Es retirà aviat a la seva cambra.

L'endemà al matí es llevà ja anguniós per anar a examinar les plantacions de kifi que creixien a uns dos-cents metres per dessota de l'altitud de la Plana Grogia prop de la vall on si troba el soc. Contra el meu consell va voler viatjar amb el seu gran cotxe americà i al primer revolt tancat amb profunds reguerons de les pluges, la panxa del vehicle s'arrossegà per terra i allà quedaren el càrter, el tub d'escapament i altres estris; com que jo desconeixia el vocabulari impúdic francès vaig esperar tranquil·lament a que acabés les seves imprecacions. Abandonat el vehicle, visitàrem durant tot el matí els camps de grifa. A la tarda l'home estava eufòric, havia trobat la solució, demà, quan hagi marxat digué, faci cremar tot el kifi, que no en quedi ni una sola planta, i després ja buscarem la manera d'adaptar nous cultius. Entre els habitants de la cabila, tothom disposava gratuïtament del que consumia; la planta es comercialitzava a baix preu i en modestes quantitats, a individus de les cabiles properes, a legionaris de Targuist i a comerciants dels ports de Melilla, Ceuta, Tànger, des d'on aleshores començaven a introduir-lo a Europa. Els modestos ingressos per la seva venda, vaig dir, són els únics que tenen els qui habiten aquesta comarca, jo no la cremaré pas la grifa, si vostè vol fer-ho, faci-ho i fugirem tot seguit, sinó també ens escalivaran a nosaltres, però abans li faré una proposta, doni'm només dos milions de pessetes (encara corria la pesseta) i compraré tota la marihuana que es cultiva al territori i comprometré als cabilencs perquè cada any vinguin tota la producció al majzen. Quedà sorprès i callat, l'herba no es cremà però tampoc vingué cap dels milions demanats, i el kifi, procedent de Ketama envaï poc a poc tot Europa i molts individus hi fan grans negocis, però la

majoria de ketamis segueixen pobres, i ara ni tant sols disposen de kifi gratuït pel seu propi consum.

La segona nit passada al Parador fou més tranquil·la; mentre sopàvem em proposà anar amb ell, a Rabat i em nomenaria agregat al ministeri o director de l'Hospital de Casablanca, el que jo volgués; li havien agradat els meus coneixements de la regió i de la psicologia del marroquí, els conceptes mèdics i la pronúncia dels vocables berebers; com es pot veure era una persona de resolucions ràpides. Hi pensaré i li contestaré alguna cosa, senyor ministre, però en aquell mateix moment recordava el meu avi Ciril·lo que em deia: no et fiïs de la gent arrauxada, sempre en sortiràs escaldat.

El Dr. Farach morí sent Ministre de Sanitat l'any 1971 en un atemptat contra el Rei Hassàn II. Mentre celebraven, en un sopar, l'aniversari del sobirà, entraren al palau una dotzena d'homes que dispararen amb armes automàtiques sobre el monarca i els seus convidats; tot i que ocasionaren prop d'un centenar de morts Hassan II en resultà il·lès. Sembla que al veure entrar als regicides, uns comensals es col·locaren davant del seu rei per protegir-lo i un d'aquests va ser el Dr. Farach. Un bel morire tutta una vita onora.

La permanència en el camp marroquí s'havia convertit en una desventura per nosaltres, l'aïllament, la inseguretat, la falta d'informació a l'espera d'un futur inconcret, es va fer eterna i insuportable. La fuga sobtada de tota l'administració militar i civil espanyola, havia deixat un buit d'autoritat, el govern marroquí no tenia tampoc personal i per les cabiles de l'interior apareixien individus que ells mateixos s'autoproclamaven caids i cadis.

Encara que jo ja li deia al Dr. Ben Aomar que qualsevol dia desapareixeria, ell no ho creia i insistia que tingués paciència, que quan acabés la carretera de la unitat, que més endavant ja veuríem... Jo des de feia temps tenia el genoll adolorit i amb dificultats cada cop més acusades per a caminar El cap de cirurgia de l'Hospital civil de Tetuan en no tenir un diagnòstic concret, m'aconsellà una visita a un cirurgià de Barcelona i això, i tenint en compte el descontrol absolut que hi havia a la Zona

Nord del Marroc, em decidiren a primers de juliol a abandonar el país i viatjar a Barcelona.

Disposant d'unes hores a Madrid, vaig decidir visitar la Direcció General de Sanitat que en aquells moments estava encarregada de tramitar el pas a la Península dels que pertanyíem al cos dels Serveis Sanitaris del Marroc. Veterà ja a les sales d'espera d'altres personalitats, vaig demanar una entrevista amb el director general Dr. Palanca. Era aquest un home que vista la seva trajectòria, havia de posseir moltes particularitats; ingressà a la Sanitat Militar i participà a la guerra d'Àfrica, s'especialitzà en Higiene a Baltimore, l'any 1920 ocupà la càtedra de Microbiologia i Higiene a la Universitat de Sevilla va fundar la revista «Archivos Españoles de Higiene Pública» ocupà la Direcció General de Sanitat durant la Dictadura de Primo de Rivera. Caigué Primo de Rivera i ell continuà, vingué la República i seguí, durant la guerra civil mantingué el càrrec a la zona republicana, i acabada aquesta prosseguí de Director de Sanitat en el nou govern franquista, i persistia en el mateix càrrec en el temps de la meua visita i quan ja tenia més de setanta anys d'edat.

Les secretàries, digueren que no rebia sense cita prèvia, però després d'exposar que havia vingut del Marroc en representació dels metges del cos (no era pas, veritat) i d'advertir-les que no marxaria sense una conversa amb el Director General, acceptà l'entrevista. Em passaren a la sala immediata al seu despatx juntament amb dues persones més; poc després obriren la porta i ens feren entrar a tots tres conjuntament, vam quedar perplexos, però ell des de darrera d'una gran tarima ens invità a seure en tres cadires que col·locaren al seu davant i amb la mà feu un gest invitant-nos a parlar. Tots ens miràrem i cadascun de nosaltres empenya als altres perquè parlessin primer; la situació era absurda. Demanat la paraula en primer lloc, vaig dir-li, que en nom de tots el metges del cos de Sanitat del Marroc li comunicava el nostre profund malestar per l'actitud del govern espanyol que ens havia abandonat sense protecció ni garantia en mans d'una administració estrangera que no tenia cap interès personal, per nosaltres ni per la nostra tasca, ni per la nostra seguretat, i molt menys pel

nostre futur, i li vaig demanar que amb l'autoritat que tenia posés fi a aquest fet. Abans que contés aixecant-me, el vaig saludar, desitjant als meus companys bona sort.

L'endemà, a Barcelona, vaig visitar al Dr. Piulachs que em rebé al seu quiròfan del l'Hospital Clínic, entre dues intervencions. L'endemà m'operà d'un quist al menisc que es formà sobre una antiga fractura descuidada que havia patit dotze anys enrere jugant a futbol. La intervenció amb anestèsia total i obertura exterior de l'articulació, requerí vuit dies d'hospitalització i quinze dies més per començar a recolzar el peu a terra.

Quan portava un mes a Barcelona arribà el primer telegrama procedent de la Delegació de Sanitat. En ell s'exigia el retorn immediat, cinc dies més tard un segon telegrama comunicava que tenia vint-i-quatre hores per presentar-me a la Delegació de Tetuan; un tercer telegrama comunicava que el meu expedient havia estat enviat al Ministeri a Rabat per procedir a l'expulsió del cos de Sanitat per abandonó del servei. Recuperada, més o menys, la funció de la cama, vaig creure que havia de retornar al Marroc. Explicant la realitat, vaig demanar al Dr. Piulachs una certificació de la lesió que patia i de la urgència de l'operació, ell em deixà redactar a mi el text i el signà sense llegir-lo.

A primers de setembre vaig marxar al Marroc un xic preocupat, coneixia bé el desgavell que hi havia en aquells moments, en els que l'administració espanyola havia abandonat la zona i havíem quedat alguns funcionaris retinguts a un govern marroquí que intentava organitzar-se, i en aquestes situacions és difícil que es prenguin mesures sancionadores greus, entre altres coses perquè ningú no sap qui les ha de prendre, i creia que havia de lluitar per a no perdre la meua condició de funcionari. L'endemà, amb una tàctica preconcebuda que acostuma a donar bons resultats, entrant a la Delegació de Sanitat amb cara de profundament dolgut vaig interpel·lar el delegat, Dr. Ben Aomar: On s'és vist això d'amenaçar un honest funcionari que quasi perd una cama, com es pot comprovar en la certificació del Dr. Piulachs, i que ha pogut salvar

gràcies a una operació d'urgència a Barcelona. És que vostè ha marxat sense permís, contestà. Què diu ara, ho vaig dir al caid de la cabila (mentida) quan de l'hospital, per falta de mitjans m'enviaren a Barcelona. Bé, no s'obriria cap expedient, però el Dr. Ben Aomar estava molt enfadat, i havia comunicat a la territorial del Rif que retinguessin el meu sou i que jo, fos enviat, desterrat a Tabarrant.

Era delegat territorial del Rif, a Alhucemas, el Dr. Ahumada, que esperava també marxar a la Península; de seguida desbloquejà el meu sou de dos mesos, amb gran alleujament per la meva part, però la destinació figurava a Tabarrant i ell no ho podia modificar. Tabarrant es una cabila al mig de la cadena muntanyosa del Rif, a la frontera francesa, que portava més de deu anys abandonada

pel personal espanyol i amb el consultori mèdic tancat, i a la que s'hi podia accedir des de Targuist en direcció a Tazza, en unes quinze hores, si es disposava d'un bon cavall i un guia que conegués el camí. El Dr. Ahumada no sabia com fer-ho per procurar-me una cavalcadura adient i un guia, però la solució era fàcil, no t'hi trenquis el cap, vaig dir i gràcies pel teu interès. A Tabarrant no pensava anar-hi, instal·lat a la Pensió la "Esperanza" a Tetuan, només em calia vigilar, per no trobar-me de cara el Dr. Ben Aomar.

Havent sopat el Taahmi em deia: Tampoc la modestia, señó médico, és el vostre fort, però entenc que aquestes anècdotes, només vos les coneixeu i només vos les podeu explicar.

No em fa por la mort. M'espanta el mal ús que he fet de la vida.

Per l'octubre de 1957, va marxar a la Península el metge de Rio Martin, aleshores va ser fàcil convèncer al Dr. Ben Aomar perquè perdonés el càstig, que no havia complert, i em permetés ocupar aquesta vacant. Rio Martin era una petita població a set kilòmetres de Tetuan, prop de desembocadura del riu que proporcionava aigua per regar algunes sínies i donava nom a la població. Hi residien uns cinc-cents habitants europeus, entre militars, botiguers, cultivadors d'hortalisses, i algun prohom que passava els caps de setmana i l'estiu, vora la mar. Allà ens establirem prop d'una platja immensa recorreguda només per nosaltres.

Segons un acord entre les administracions, la marroquina escolliria entre els cent vint metges del cos de Sanitat aquells que desitjava que es quedessin al territori i a qui oferiria un contracte, però si aquest era rebutjat, es podia retenir l'interessat, si els seus serveis es consideraven necessaris, men-

tre els demás abandonarien obligatòriament l'antic Protectorat, el 31 de desembre d'aquell any. No tenia cap dubte de que estava inclòs en la relació dels que abandonaríem el Marroc a l'acabar l'any, però la situació canvià quan un dia vaig ser avisat d'urgència per atendre al Dr. Ben Skyres, un metge marroquí que vivia a l'antic Protectorat i que, posseïa una residència a la població de Rio Martin. El vaig trobar angoixat, congestionat, suat, amb la mà oberta i els dits engrapats sobre el pit en un intent d'arrencar-ne el dolor punyent que patia; en atansar-me, mirant-me amb uns ulls que traslluïen un pànic incontrolat a la mort, se m'arrapà al dors i repetint: no em deixis morir, no em deixis morir..., va ser molt laboriós tranquil·litzar-lo; el diagnòstic d'infart de miocardi era evident, només disposava de nitrit d'amil que no li va fer cap efecte. Una veïna va ser enviada a Tetuan a buscar morfina, però entretant el dolor no cedia i buscant algun medicament, entre els pocs que tenia a la farmaciola que

pogués ser útil em vaig decidir després de molts dubtes, «*primum non nocere*», per l'eufilina, ja que aquest medicament podia tenir una acció vasodilatadora.

El patiment poc a poc va anar minvant i per sort no es presentaren trastorns del ritme, ni signes de xoc, però la seva mirada continuava dient: no em deixis morir, no em deixis..., el matí em trobà assegut, sol, al costat del seu llit, no va morir; passats tres o quatre dies enviaren d'un hospital militar francès, un afeccionat a la cardiologia amb un dels primers aparells portàtils d'electrocardiografia que treia espurnes, xiulava, escopia, fonia els ploms i menys un traçat acceptable, ho feia tot, Ben Skyles el despatxà i no volgué cap més facultatiu, més tard, em deia: no entenc que després de fer-te anar a la carretera de la Unitat i del càstig de desterrament que has patit, m'hagis tractat a mi, amb la generositat que ho has fet. Em sap greu Dr. Skyles, però mentre no entengui això, no hauria d'exercir la medicina. I el que són les coses, un cas en el que em vaig limitar a seure i ventar el terror a la mort amb una gran ventall, com el que espanta les mosques al costat d'un nen malalt de xarampió, em proporcionà un gran prestigi entre els musulmans i vaig passar a ser el primer a la llista dels desitjats pel govern marroquí per a quedar-me en el país.

El 31 de desembre havia rebutjat la firma del contracte amb el Govern Marroquí. Uns dies abans, m'havien traslladat al Jemis d'Anyera a meitat de camí entre Tànger i Tetuan. En aquestes últimes Intervencions properes a les ciutats, i en uns moments de descontrol polític i administratiu, l'activitat mèdica quedava reduïda a la consulta al dispensari assessorant al tècnic sanitari musulmà, i les altres ocupacions, anaven dirigides a sol·licitar a tots els organismes, consolat, ministeri de sanitat marroquí..., el trasllat a Barcelona per ocupar la vacant convocada al Dispensari Central del «Patronato Nacional Antituberculoso» que havia elegit per fer medicina assistencial, en comptes del lloc de treball que m'oferiren a la Direcció Provincial de Sanitat on es feia, medicina preventiva.

El Jemis d'Anyera era una Intervenció molt diferent de Telata de Beni-Ahamed i Ketama; propera a Tetuan rebia a temporades la visita de l'últim Alt Comissari que hi acudia per caçar ànecs i altres palmípedes als aiguamolls que formava el Uad el Gelu prop del seu naixement. Un edifici albergava el consultori als baixos, i les vivendes del facultatiu i de l'ajudant sanitari al pis superior, aquestes eren espaioses i dotades d'aigua corrent i de gas butà, en aquella època desconegut a la península, i que ens donaven una comoditat de la que no havíem fruit anteriorment. Els exteriors, amb alguns arbres, jardins, vaques i paons reials, eren entretinguts i agradosos quan la quietud del capvespre t'empenyia a vagarejar.

Al mes de febrer retiraren la pesseta i la substituïren pel franc marroquí. Aleshores em doblaren el sou, però ni així vaig signar el contracte.

A mitjans del mes de març a la zona muntanyosa que hi ha a l'est de Tànger un noi de catorze a quinze anys es suïcidà. Com ja ha estat dit, al Marroc no existia registre civil, però en aquells moments, estrenada la independència i perquè el cas mogué un cert enrenou per les relacions amb homosexuals de Tànger, la direcció de sanitat de la Zona Nord es veié obligada per la justícia a presentar una informació de les causes de la mort del xicot. El poblat on residia el difunt, pertanyia a la cabila de Melusa, veïna del Jemis d'Anyera, però el metge, havia marxat i els facultatius propers de Tànger es negaren a desplaçar-se per examinar el cadàver. En una de les meves freqüents visites, vaig trobar al Dr. Ben Aomar molt afligit, i l'home em demanà fervorosament que el tragués d'aquesta mala situació. Bé, ho faré, a canvi de la baixa a l'administració marroquí per traslladar-me a Barcelona; ell sabia que només podria retenir-me un temps limitat pel que, finalment, va admetre el canvi. El trajecte per uns entorns accidentats i un paisatge abrupte, acabava al cim d'una elevació que s'aixecava quasi vertical sobre el mar, a mig camí entre Ceuta i Tànger, amb la diminuta població de Al Ksar el Seguer, (la fortalesa petita) quatre-cents metres per sota dels nostres peus. La mar lliscava pacíficament de l'Atlàntic

a la Mediterrània i viles blanques es divisaven a l'altra banda de l'estret.

El cadàver del xicot, en bon estat de conservació pel clima sec i fresc de la muntanya, estava disposat sobre la terra nua en una estança desproveïda de qualsevol moble; els familiars es negaren a despullar-lo per el que vaig tenir necessitat de llevar-li la xilaba i la poca roba que el cobria; la pell pàl·lida, el rostre afable, els ulls closos i la boca ferma pertanyien a un adolescent que descansava. A banda i banda del coll una línia marcada sobre la pell, llisa, lleugerament retreta i de color fosc que respectava la cara anterior i la nuca juntament amb l'hemorràgia conjuntival, suggeria que la mort havia estat ocasionada pel penjament de la persona viva, a una corda gruixuda que, més que una asfíxia havia ocasionat una congestió cerebral per compressió de les caròtides; el cos no presentava cap altre ferida. Els pares, que no volgueren assistir a l'examen, es negaren a mostrar la corda emprada pel suïcidi i també a proporcionar qualsevol dada que facilités la solució del cas. Ben Aomar, però, quedà satisfet de l'informe i signà la meua baixa a l'administració marroquí el dia 31 de març de 1958.

Dies abans de la marxa, al creuar una sala de l'Hospital Civil, una veu clamà des d'un dels llits: *señó médico, señó médico...*, era el Taahmi que havia estat ingressat, per uns familiars, quan es conscienciaren de la gravetat de la seva malaltia, i que no el tornaren a visitar un cop internat. En veure'm, l'home es posà a plorar i deia: Com si veiés al meu pare, *baeba dianna*. Patia una aortitis luètica amb insuficiència aòrtica o malaltia de Hodgson, probable aneurisma i tenia dolors anginosos freqüents. Les diferències de pressió entre la sístole i la diàstole li provocaven un moviment oscil·latori del cap anomenat síndrome d'Alfred de

Musset perquè el va sofrir aquest escriptor. Algunes tardes, assegut prop del seu llit, escoltava el Taahmi, que no havia tingut fills i sempre estava sol; mig incorporat i recolzat en uns coixins per alleugerar la seva dispnea, divagava sobre el futur i recordava la seva infància. Una de les tardes digué: és bo que anoti algunes de les coses que li he contat, juntament amb les que vostè ha viscut, perquè la història, encara que modesta, es conserva durant molt més temps que la hisenda, i no genera mai cap conflicte entre els descendents, i encara que alguns, sospito, que preferirien la hisenda a la història i tot i que aquesta és oblidada per molts, només que un d'ells algun dia la contempli, ja ha valgut la pena haver-la escrit. *Señó médico*, vostè se'n va, de moment, a una altra cultura i jo vaig a una altra coordenada. L'home, que ha trobat recursos per enfrontar-se a tot, no en té cap per encarar-se amb la mort, però això no em causa neguit perquè conec que a l'altra banda del mur s'hi troba la ciutat de Déu; la porta que separa la matèria de l'èter és virtual i quan esperes, amb temor, sacsejar el picaporta, ja l'has traspassada; jo no sé llegir i sempre he estat molt pobre i desposseït de béns, tan materials com intel·lectuals, culturals i de l'esperit, com ho han estat, i ho sabeu prou bé, tota la gent del meu entorn, i no seria just ni raonable que havent tingut l'oportunitat d'admirar-los i envejar-los en altres éssers més afortunats, no se'ns donés una oportunitat per posseir-los, per això al posar el peu a la llinda de l'eternitat, sento créixer el meu afany de viure i conec que el meu esperit deixarà el cos, per integrar-se a una societat justa que ocuparà per sempre l'Univers infinit.

El Taahmi ja no tornà a la seva cabila, el seu cos abandonà l'hospital per a ser conduït a la fosa comuna del cementiri musulmà de Tetuan.

El dia primer d'abril de 1958, l'Estret moltes vegades furiós, aquell dia era un llac tranquil i sedant; recolzats a la barana a un metre per sobre de la mar, bandades de dofins entremaliats saltaven fora de l'aigua, quasi a l'abast de la mà, per donar-nos un darrer adéu; allà quedaven uns anys, pocs realment, però viscuts intensament i recordats vivament per sempre més, que ens ensenyaren a donar valor i a aprendre de realitats, fets, persones i situacions que passen desapercebudes en la societat superba en la que vivim.

Quatre anys, és un temps curt de la vida d'una persona, però si aquests pocs anys han estat viscuts amb una intensitat extremada, treballant constantment, adquirint contínuament experiències noves, enfrontant-te a situacions professionals desconegudes, en conflicte amb les teves deficiències, i obligat a treballar posant en risc la vida dels altres, que confien en tu, sense un mínim de condicions, i exprimint el cervell contínuament, per arrencar-li algunes solucions intuïtives, i aconseguir finalment superar almenys alguns d'aquests obstacles, en aquest quatre anys, adquireixes més formació, i més coneixement de la naturalesa humana, i de la capacitat que té, per sobreposar-se a les dificultats amb les que t'enfrontes cada dia, que la que hagis pogut rebre durant la resta de la teva vida. Aquests anys, no han estat una petita part de la teva vida, han estat la part més important de la mateixa. Allà vaig fer la medicina que no sols complia, sinó que sobrepassava, amb escriure, el meu ideal, tot i deplorar la meua poca preparació. És per això que em crec molt afortunat per haver tingut l'oportunitat, d'haver pogut viure en aquesta societat i responsabilitzar-me de la salut d'aquestes persones primitives, pobres, i autèntiques, que m'obligaven a estimular la intel·ligència, la voluntat i la consciència, al màxim, per compensar la meua falta d'habilitat i de coneixements. Tota la vida recordaré amb agraïment a tots els habitants de les cabiles, i els nens i mares del Servei de Pediatria de l'Hospital Civil de Tetuan, pel que m'ensenyaren i pel que em donaren, que ha

estat molt útil i profitós per la meua vida humana i professional, i molt més valuós del que jo vaig poder oferir-los a ells.

Una història de la nostra activitat al Marroc, ha estat publicada al llibre: Crònica d'un metge al Marroc. (1954–1958) Editorial Bellaterra. Col·lecció Alboran. Any 2006.

I ha "Apuntes Históricos. La Medicina en el Norte de Africa". Revista Aldaba 39, 2014, pàg. 207 - 270

En acabar el Protectorat, el cos de Serveis Sanitaris de Marroc va passar a la situació de a "extingir". Jo que volia fer medicina assistencial, vaig poder ingressar al Patronat Nacional Antituberculós, que tenia a Catalunya, el Dispensari Central de Barcelona, i la Ciutat Sanatorial de Terrassa. Vaig sol·licitar la vacant que hi havia al Dispensari al carrer de Torres Amat 8, aquesta va ser la meua destinació oficial al retornar del Marroc l'any 1958.

El Dispensari s'havia guanyat un bon prestigi. Hereu del primer dispensari contra la tuberculosi inaugurat per la Mancomunitat els anys vint, al carrer Radas, hi visitaven deu metges, disposava d'una biblioteca, ben proveïda, d'un bon equip de radiologia, d'un laboratori general, i una secció de bacteriologia.

Era director el Dr. Tomàs Seix, que havia col·laborat amb el Dr. Sayé, en la instal·lació de la primera sala per malalts tuberculosos al terrat de l'Hospital Clínic, l'any 1912, i va ser el Cap Clínic del Dispensari de Radas, des de la seva fundació, l'any 1917, fins el trasllat al Dispensari de Torres Amat a la tardor de l'any 1936, recent començada la guerra civil.

El Dr. Seix que era un home ja gran, director al mateix temps de la «Quinta de Salut la Alianza», em rebé correctament, però els altres metges, interns i nomenats a dit, ho feren amb més o menys recel.

Qui pitjor em va rebre fou el Cap Provincial de Sanitat que tenia jurisdicció sobre tota la província i que no vull arribar a pensar el que hauria passat,

si jo hagués escollit l'equip central de la Direcció de Sanitat, organisme que dirigia ell directament, en lloc del Patronat Antituberculos. Un dia ens vàrem barallar a grans crits, ell va dir que l'Estat ens havia d'haver deixat al carrer en acabar-se el Protectorat, jo vaig contestar-li que a qui havien de deixar al carrer, eren els incompetents com ell. Va haver d'entrar al despatx el seu secretari, que va sentir el rebombori des de fora, i va posar pau, renyant-nos a tots dos. En el Dispensari, que era gratuït per a tothom, es diagnosticaven més de mil malalts nous de tuberculosi, cada any, més o menys la meitat dels que es descobrien a la ciutat de Barcelona i rodalies, i se'n controlaven més de tres mil. El treball era agradable, la tuberculosi era encara en aquells anys una malaltia important i preocupant, i el tractament, molt llarg creava una forta relació, que feia que una mare, a la que tractava el seu fill, es traslladés a viure a Madrid i no acceptés el control de la malaltia al Dispensari de la capital, a qui traspassàrem el seu historial, i viatgés, a Barcelona cada mes, pel seu seguiment.

El Dispensari tenia una funció preventiva, tant o més important que la assistencial. Es visitaven i es controlaven els familiars, parents i amics, que vivien amb el malalt, o que hi tenien una relació estreta, laboral o lúdica. Es vacunaven amb BCG els nadons i els que tenien un alt risc d'infecció. També es feien prospeccions tuberculíniques a les escoles, per controlar els índex de incidència a l'edat de cinc anys, de 14 anys, i a les empreses, per controlar la incidència del joves i dels adults. La recerca d'aquests índex es va començar al Dispensari del carrer Radas, i es continuà al Dispensari de Torres Amat fins el final; a més de proporcionar unes dades úniques a tot l'Estat, han permès una informació molt valuosa de l'evolució de la tuberculosi a Catalunya entre els anys 1920 i 1996. Des de l'any 1964 quan s'inicià la Campanya d'Eradicació de la Tuberculosi, fins el seu final els anys vuitanta, equips d'infermeres visitadores, vacunaven tots els nascuts a les Maternitats i Hospitals de Barcelona, i a les escoles els nens i adolescents joves, reactors negatius.

A Barcelona, en els anys vint del passat segle amb una població de vuit-cents mil habitants, es declaraven dues mil defuncions cada any per tuberculosi, i uns vint mil tuberculosos actius, vivien a la ciutat. Les famílies amagaven la malaltia considerada vergonyosa, afavorida pels vicis, la pobresa i la misèria, a més, les ordenances municipal obligaven a unes pràctiques de desinfecció costoses, a càrrec de la família, i a dipositar-lo en un nínxol de propietat, quan moria. Això facilitava el contagi. Els malalts no es declaraven i es desconeixien les veritables taxes de prevalença.

La tuberculosi, la malaltia que havia causat més morts i la ruïna de més famílies al segle dinou i primer terç del segle XX, tenia, ja, en aquell moment, un tractament eficaç, però tant llarg, (divuit mesos) i tant molest (es prenia vint-i-quatre pastilles de 500 mg de PAS al dia, sis d'isoniazida, més un injectable diari d'estreptomicina els sis primers mesos) que molts malalts el deixaven, requeien, creaven resistències al tractament, no es curaven, i anaven propagant l'endèmia.

Apareixien complicacions importants quan la malaltia envaïa, a més dels pulmons, altres òrgans. La meningitis, la forma més greu i aparatosa, s'emportava la víctima en poques setmanes en mig de greus sofriments. La tuberculosi òssia que afectava la columna vertebral, i deixava el malalt, quan no el matava, impossibilitat al llit per sempre, o l'articulació del maluc, o del genoll, que acabaven, amb una coixesa invalidant o amb la pèrdua de l'extremitat. S'apoderava també dels intestins amb diarrees incontrolables que acabaven amb la poca resistència del malalt, o del peritoneu, causant gruixudes brides que obstruïen els budells, o destruïa els ronyons, i especialment s'acarnissava amb la laringe, causant úlceres i abscessos que corroïen les cordes bucals amb úlceres, dolors intensos, afonia i impossibilitat d'ingerir aliments i que la convertien en una de les formes més greus, més dramàtiques i més contagioses.

La majoria de tuberculosos, no perdien fàcilment l'esperança. Les facultats intel·lectuals es conservaven fins el final; quan aquest arribava, al-

guns cansats de la llarga lluita acceptaven calladament el seu desenllaç, uns altres fins a l'últim moment, elaboraven projectes a llarg termini, estudis, casaments, viatges, negocis, i d'aquesta manera, dir-nos que la mort no havia pogut matar també les seves il·lusions.

A finals de l'any mil nou-cents seixanta-quatre, es jubilà el Dr. Seix, i ocupà la direcció el Dr. Pursell, cap del servei de Tisiologia de l'Hospital de Sant Pau.

L'any 1958, en retornar del Marroc, amb un sou, era impossible mantenir una família, i encara que avui és difícil d'entendre, els metges tot, i la manca d'ètica professional que això suposa, teníem la necessitat de cercar altres treballs, moltes vegades en hores coincidents, amb les dificultats conseqüents, i anant sempre corrent, inquiets, i angoixats, procuràvem complir el nostre deure. Buscant sempre oportunitats, aquell estiu s'havien convocat quatre vacants de metge de guàrdia per oficials de complement a l'Hospital Militar de Barcelona. Em vaig incorporar l'any 1959, i vaig demanar la baixa l'any 1963. Aquest quatre anys, el Dr. Seix, va acceptar, rondinant sempre, la meua presència parcial, al Dispensari.

El coronel director de l'Hospital em notificà, que el meu deure era fer una guàrdia de 24 hores cada quatre dies, i incorporar-me de metge ajudant al servei de medicina interna. Ens ascendien a la categoria de tinent.

El cap de Medicina Interna el Dr. Solsona Conillera era un home molt especial; molt preparat, intel·ligent, educat i sempre correctament vestit.

El Dr. Pursell, propera la seva jubilació va patir una malaltia que minvà la seva capacitat, i la Secretaria General del Patronat Nacional Antituberculós, li comunicà que nomenarien un Subdirector per ajudar-lo en les tasques de direcció, i substituir-lo en el moment de la jubilació. Em cridaren a Madrid, i després d'un intercanvi de punts de vista, entre el Secretari General del Patronat i el Consell d'Administració, aquell signà, el meu nomenament, el dia 9 de març de 1973, de Subdirector del Dispensari Central Antituberculós de Barcelona, amb dret a succeir el Director.

*Digué la granota:
els he vist en calçotets, i no podria dir
qui era el general i qui el cabo furriel.
El senglar seguí furgant.*

Poques persones recorden avui el Dr. Solsona. Jo he estat l'últim ajudant que va tenir a l'hospital i per això i pel que m'ensenyà, crec que he d'exposar alguns dels seus trets, encara que no tots li són favorables.

Era molt organitzat i s'exigia i donava molt de si mateix, però exigia i demanava més a tots els que estàvem al seu servei, i és per això que no tenia cap amic entre les persones còmodes, que parlen molt i fan poc, i que creuen ser sempre poc valorades. Visitàvem els hospitalitzats tots els dies de l'any, encara que, en els festius, jo hi anava a les deu, i ell arribava a la una.

Les anècdotes que es poden explicar, formarien un gros volum. Amb vastos coneixements que posava al dia estudiant constantment, tenia una gran inclinació per la cardiologia. L'exploració clínica i física de cada malalt era escrupolosa i hi dedicava tot el temps que calgués. També tenia vocació docent i et tenia amb l'orella sobre el pit del malalt fins que identificaves un clic presistòlic, un arrossegament, un buf diastòlic ascendent o un de sistòlic o amb la mà sobre la panxa t'ensenyava a identificar i a valo-

rar els punts dolorosos de Murphy i Mac Burney, la presència de líquid peritoneal i els relleus hepàtics i esplènics. En veritat és la persona que m'ha ensenyat més medicina clínica.

Si el Dr. Solsona em rebé amb desconfiança, aquell primer dia, no ho sé, però almenys no ho va demostrar. En aquella primera guàrdia va ingressar un malalt circulatori amb risc de trombosi, a qui vaig heparinitzar. Això vaig veure que li va agradar molt, i des d'aleshores i poc a poc em tingué una gran confiança. Juntament amb sor Purificación, una monja jove, de pell molt fina que envermellia contínuament, que no podia anar mai al refectori ni a la capella a les hores reglamentàries, i que anotava cuidadosament en una llibreta apropiada totes les indicacions i peticions que es feien a cada malalt, jo passava visita cada matí, a tots els internats sense graduació, soldats, guàrdies civils, carabiners, mutilats de guerra, suboficials i familiars de tots ells. El Dr. Solsona, visitava els oficials, "jefes", i familiars, allotjats en un Pavelló separat. A migdia ens reuníem, i jo li feia un resum de tots els malalts que havia vist, i discutíem tots els casos. Tres dies a la setmana hi havia consulta externa, que examinava jo, en primer lloc, i repassava després ell.

Tenia veritable interès en ensenyar-me, no és que fos molt expressiu, però lloava, en ocasions les meves actuacions, em feia veure els meus errors, i no volgué, que ningú més, veiés els malalts del seu servei. Abans, quan ell marxava, un dels oficials de la plantilla de l'hospital el substituïa, ja que els "jefes" i especialment les seves dones, haurien vist malament que un tinent de complement els visités. Després de la meua arribada, quan marxava de vacances de Nadal a Reis, per Setmana Santa, i a l'estiu de primer d'agost al quinze de Setembre, m'agafava pel braç i em deia: anem, que m'haig d'acomiar del coronel. Entrava al despatx i em veu forta i segura deia: «a tus órdenes mi coronel, como estás?. Ya sé que tu hijo ha tenido muy buenas notas en la academia, o bé alguna cosa similar. Continuava: «como ya sabes me marcho de vacaciones mañana, i vengo a comunicártelo oficialmente. Aquí el Dr. Miret que queda en mi lugar, tiene

toda mi confianza y nadie mas que él verá a los enfermos de mi clínica, tengan la graduación que tengan. (Deia les últimes paraules aixecant la veu) Como ya sabes yo volveré a mediados de Septiembre, hasta entonces pues, y que tengas un buen verano».

Ja es pot suposar, l'important que jo em sentia, i que feia que no li tingués en compte les exigències que amb mi tenia. Com que era l'home amb més caràcter de l'hospital, mai ningú no se li enfrontava i la seva actitud feia que una part de la seva personalitat me la passés a mi, i tant el coronel com els altres oficials, quan ell era fora, em tractaven amb una cordialitat extremada.

Per les vacances d'estiu, les úniques que jo tenia en tot l'any, em deixava marxar quinze dies de Juliol i encara rondinava i em deia: a veure si pots tornar d'aquí a deu dies. Exigent en tot i per tot, ja s'han explicat, en altres llibres, històries que el retraten.

La mort de persones, que han posat l'esperança de la seva curació a les nostres mans, en especial si són joves, deixa un regust amarg que perdura tota la vida. Jo crec que els recordo a tots. Actualment la major part dels metges rarament es responsabilitzen d'un malalt fins el seu final, i en els hospitals el compromís quasi sempre és compartit per un equip, però en aquells anys tu eres el seu metge i ell era el teu malalt i vivies amb ell i amb seva família les angoixes, els dubtes, la por, el dolor i la mort.

Un matí en arribar a l'hospital ja m'advertiren que un mutilat de guerra conegut, malalt de cirrosi, havia reingressat en molt mal estat. Traient contínues glopades de sang que sor Purificación procurava recollir en unes palanganes, amb els ulls molt oberts, em mirà amb una petita esperança. Com que no hi havia intoxicació amoníaca ni encefalopatia, el seu intel·lecte era, en aquells moments, clarivident. Per intentar alguna maniobra útil, vaig agafar una sonda de Sengstaken, amb la pretensió d'introduir-la a l'esòfag, encastar-la en el càrdies i després omplir d'aire la part final, per comprimir les varius sagnants. En una persona que vomita sang sense parar, la tentativa de col·locar un tub a

l'esòfag no va fer més que augmentar l'hemorràgia; hi havia sang per tot arreu, als llençols, als hàbits de la monja, a les mans, a la meua cara, i als meus vestits; ens vàrem mirar als ulls, ell amb temor i una barreja d'interrogació i afirmació va dir, entre glopades de sang, aquesta vegada sí, aquesta vegada em moro. Jo, que el mirava fixament, vaig contestar: sí, aquesta vegada sí; es quedà tranquil i intentà somriure, poc després tancà els ulls i va morir. No sé si vaig fer bé, la meua resposta va ser espontània, no meditada. Tots aquells que tenen el cap clar, s'adonen de la seva mort però, a vegades, la por que tenen d'enfrontar-se a una nova situació no prou coneguda, fa que dubtin, que la vulguin rebutjar i en veure que no es possible s'intranquil·litzen, en canvi la confirmació de que ja hi han arribat, els obliga a acceptar-la i els retorna la pau.

Les nits de guàrdia eren molt dures, hi havia tres-cents cinquanta malalts hospitalitzats, els post operats de cirurgia, d'urologia, trauma i els d'otorrino que sempre sagnaven, i els ingressos urgents. D'una d'aquestes nits, en tinc un record molt negre, va ser, jo crec, la pitjor nit de la meua vida, la meua nit trista; ja abans de les dotze em cridà la monja de guàrdia a la planta d'oficials, per un cirròtic que tenia una hemorràgia massiva i que va morir als pocs minuts. Mitja hora més tard, un soldat que estava en coma profund expirà. Era un atleta, fill únic d'una vídua, que estant exempt, per llei, del servei militar, demanà fer-lo voluntari. Aquell dia, davant les autoritats militars i civils de la regió, havien fet una exhibició gimnàstica i el xicot havia volgut pujar a pols, per una corda a la façana d'un edifici públic de sis plantes. Poc abans d'agafar-se a la cornisa, les mans s'afluixaren, lliscà avall cada cop amb més velocitat, s'estavellà contra el terra i esmicolà la base del crani que ocasionà una hemorràgia cerebral mortal de necessitat. La mare, sola, estava amb ell, i tot i les reflexions, encara creia que es podia recuperar. Qui la podia consolar?. Poc després un altre avís. Vingui a la quarta planta, aquell noi de Lleida està molt malament. Era d'un poblet dels Pirineus. Cinc dies abans l'havien portat de l'hospital de Girona, perquè tenia una

persistent hemorràgia nassal i ells, ho deien un xic avergonyits excusant-se, no la podien parar. Li vàrem descobrir una leucèmia aguda mieloblàstica mortal a curt termini. S'havia intentat avisar els pares, per mitjà de la guàrdia civil de Sant Llorenç de Morunys, (no hi havia telèfon al seu poble) però no havien arribat. Estava totalment conscient, acabava de sortir el capellà, els seu cos era ple de petèquies i hematomes, no tenia dolor, sentia clarament la mort, però tímid com era i emocionat com estava, volia però no podia expressar res, li vaig dir que explicaria als seus pares i germans com ell els recordava i els recordaria sempre fins a un retrobament definitiu, la monja li netejà la cara i li tancà els ulls. Cap a les dues, quan feia poc minuts que havia retornat a la cambra i procurava relaxar-me, una trucada interior em somogué: vingui al tercer pavelló. Un suboficial patia una severa insuficiència respiratòria crònica aguditzada; tot i l'oxigen amb sonda nassal, i a la hidratació contínua, estava obnubilat, cianòtic i la respiració era dificultosa amb un borboleig produït per secrecions adherents de tràquea, semblant al que fa un líquid espès quan bull. Intentàrem aspirar la mucositat de l'arbre bronquial i practicar maniobres de drenatge, però el malalt no es recuperà, vaig notar, quasi vaig veure l'esperit quan aixecà el vol abandonant el cos, la musculatura es relaxà crepitant suaument i es pogué escoltar materialment, el pessigolleig de l'alè quan s'esmunyia cap a l'èter, el cor ja no batejava, i per les pupiles dilatades i fixes ja no hi entrava la llum. Encara cap a les quatre em tornaren a avisar, un operat de càncer de pròstata patia una metastasi vertebral amb compressió medul·lar i paràlisi de la meitat inferior del cos, amb sonda permanent i ulcerat, sofria dolors intensos. Em mirà amb escepticisme, va fer un petit moviment negatiu amb el cap, un sospir sorollós i s'esfumà, deixant només un cos pàl·lid que es refredava poc a poc.

A la matinada m'havia mig endormiscat quan cap a les vuit va entrar el sanitari: corri, ha arribat un cotxe oficial amb un general que demana per vostè. A la porta del cos de guàrdia, el capità general de Catalunya, de Lamo Peris, amb el conductor, sense escorta, estava recolzat al seient de darrera

del seu vehicle oficial. Les altes autoritats militars eren respectades i algunes temudes, però quan entraven a l'hospital eren, tant si ho feien de visitants com de pacients, atents, amables i temorosos com tothom, i és que com dèiem és impossible diferenciar un general d'un caporal furriel, quan estan malalts, ajaguts al llit amb una bata hospitalària, oberta per darrera.

El general de Lamo Peris em preguntà pel soldat que ell havia vist caure a l'exhibició gimnàstica a la façana de Capitanía; en dir-li que havia mort, va abaixar el cap i restà callat uns moments, després em demanà si volia acompanyar-lo a veure el cadàver. Els hospitals no tenien sales de vetlla i no existien els tanatoris, els difunts que no eren traslladats al seu domicili, esperaven el sepeli en la que en dèiem sala d'autòpsies, i els elegants, la morgue.

La llum del dia era escassa i l'estança, sense obertures, baixa, grisa i humida, estava pobrament il·luminada per una petita bombeta davant d'una imatge del Sagrat Cor que hi havia al fons. Les cinc taules de marbre fred, que hi havia, amb canelons de desguàs i un forat de sortida al peu, ja que s'usaven també per autòpsies, estaven ocupades cadascuna amb un cadàver dels cinc que hi havia hagut aquella nit, si hi havia un altre defunció, el difunt s'hauria de col·locar en terra. S'acostà al cos del noi accidentat, es persignà, murmurà unes paraules i li acaricià lleugerament la galta amb el dors de la mà; després em digué: vindran algunes autoritats i segurament el voldran veure. No hi hauria un lloc més adient, vaja ja m'entén, on col·locar-lo. Vaig pensar..., si..., clar, recordant que al costat, hi havia una petita cambra endreçada, per a difunts distingits, (entre difunts també hi ha classes) amb una taula de fusta recoberta amb un drap negre, una capçalera amb un modest retaule barroc, un Crist, i un parell de canelobres. Vingui, vaig dir. En obrir la porta, paràrem en sec i restàrem muts, sobre la taula hi havia un altre cadàver, amb el rostre afilat, blanc i fi com la cera, vestit de negre, amb corbata i sabates lluentes i amb les mans tant blanques i fines com la cara, creuades sobre el pit. Després d'uns instants de silenci, ell, el general, de

sobte cridà: "Este quien es?". La càrrega emocional que havia acumulat durant aquella nit, va espetar en aquell moment. «Y yo que se, quien c.... es este". "Ya estoy de muertos..., finalment vaig parar, es va imposar la sensatesa. "Perdone, perdone", vaig dir. "No se preocupe, no se preocupe, lo entiendo perfectamente", contestà.

Un dia de la tardor de l'any 1961, a primera hora de la tarda, el metge de guàrdia rebé una trucada urgent de capitanía general de la Regió ordenant-li anar amb una ambulància a l'hotel Colon. Encara que abandonar la guàrdia d'un hospital, com és fàcil d'entendre, està rigorosament prohibit, ell, davant l'ordre de la màxima autoritat de la regió, marxà, amb una ambulància, a l'hotel Colon. En una habitació de l'establiment, el vicepresident del govern, capità general Agustin Muñoz Grandes, estava ajagut al llit quiet, amb la cara pàl·lida, pell freda i humida, i respiració superficial. Rondant per la cambra, el capità general de Catalunya, tinent general Don Pablo Martin Alonso, intranquil, discutia amb un metge militar de servei a capitanía. Muñoz Grandes era un home d'uns seixantacinc anys, prim, cabell gris blanc esbullat, i carregat d'espallles. Poc després de dinar, un dolor sobtat, intens com una punyalada a l'epigastri, l'havia trasbalsat i espantat. Tot i que deia que havia patit una angina de pit un any enrere, el metge militar, lleugerament cohibit, mantenia però, la possibilitat d'altres diagnòstic. Martin Alonso, ja havia donat l'ordre de que el millor metge i el millor cirurgià de Barcelona es presentessin immediatament a l'hotel Colon. En pocs moments hi arribaren el Dr. Piulachs, (el millor cirurgià) i el Dr. Ramis Pichardo un cardiòleg amb un aparell d'electrocardiografia portàtil, enviat per davant pel Dr. Agustí Pedro Pons (el millor internista) que amb picardia, volia tenir l'informe d'un cardiòleg, abans d'arribar-hi, i el Dr. Solsona que algú havia també avisat. Tots ells, feren amb facilitat el diagnòstic d'abdomen agut, però la responsabilitat política i el temor feien que no prenguessin cap determinació.

El Dr. Solsona era el més prim, el més baix, no era catedràtic com els altres i portava un bigoti, estil Charlot, però era el més decidit, i fet el diagnòs-

tic i vista la necessitat d'una intervenció immediata, prengué la iniciativa i digué a Muñoz Grandes: «mi general se le ha perforado el estómago i se le debe practicar una operación de urgencia que será mas complicada cuanto mas tiempo pase.» El capità general de Catalunya Martin Alonso, volgué ficar cullerada i digué: «si hay que operarle lo hará el mejor cirujano y en la mejor clínica». El Dr. Solsona, contestà: «como militar que és, será operado en el Hospital Militar, por el Dr. Diez Cascón, jefe de los servicios de cirugía. Ya pueden subir la camilla de la ambulancia y trasladarle, yo cojo un taxi y llegaré antes que vosotros..., procuraré que todo esté dispuesto.

No se preocupe mi general, todo saldrá bien.»

El capità general de Catalunya, amb veu autoritària replicava: «Pero Dr. Solsona...»

«Es mejor que nos demos prisa,» contestà, i marxà.

La intervenció sense contratemps, pogué suturar la perforació d'una úlcera duodenal antiga, que ja havia provocat una petita perforació encoberta, que va ser la causa del diagnòstic erroni que, s'havia fet a Madrid, d'angina de pit.

L'endemà, va arribar de la capital, un comandant metge «del Hospital del Aire», dient que es venia a fer càrrec del tractament del vicepresident del govern, que prepararia per traslladar-lo a Madrid. Era aquest un home pintoresc, baixet, grasset i amb el cap exageradament gros, que llegia molt i publicava també molt en les revistes mèdiques, però crec jo, i altres, que no païa bé tot allò que estudiava, ni assimilava tot allò que observava, però com que tenia una verborrea fina, parlava amb gran seguretat, anava molt mudat i besava la mà a les senyores, era el metge de l'alta societat madrilenya i dels alts comandaments militars i va ser el metge personal del president argentí Perón i de la senyora Isabelita Martinez de Perón futura presidenta, durant els anys del seu exili a Espanya. Va ser també ell qui havia diagnosticat una angina de pit al capità general.

Vaig avisar el Dr Solsona que el saludà cordialment. «Hola, me alegro mucho de verte, que tal por Madrid? el viaje bien supongo. No te preocupes, el general está bien, saldrá adelante, te acompañaré para que puedas saludarle, no está para conversaciones». L'acompanyà i li dona temps per saludar-lo i preguntar-li com es trobava. Després l'agafà pel braç i el conduí cap a la sortida fins el seu cotxe; mentrestant li deia: «no hace falta que te molestes, nosotros informamos a la Presidencia del Gobierno de la enfermedad del general, y notificaremos cualquier novedad que se produjera en el curso de la misma». Li obrí la portella, l'empenyé cap dins i no vaig veure que li donés cap copet a l'esquena, però jo que el coneixia puc assegurar, que mentalment, li dona una puntada de peu al cul, i l'altre segur que la va notar físicament.

El Dr. Solsona va morir, el dia 18 de desembre de 1978, als setanta-dos any d'edat. Un mes més tard vaig rebre una carta seva manuscrita, (coneixia prou bé la seva lletra) amb el consegüent ensurt. Era possible que...? No...Hi havia una felicitació de Nadal amb el desig d'unes bones festes. Ordenat i previsor, havia preparat ja les targes amb antelació, i la seva germana les trobà més tard i les posà al correu. Amb molt de respecte podríem dir: felicitar després de morir.

En no ser metge de Sanitat Militar, vaig demanar la baixa a mitjans de l'any 1963. El Dr. Solsona, l'únic mestre que he tingut, m'ensenyà la major part de la medicina clínica que he sabut i sempre més l'hi he estat agraït. Allà vaig acabar de veure que la meva vocació, eren els malalts d'hospital. Encara que el Dr. Solsona tenia com és natural, l'última paraula, sempre respectava la meva opinió, i deixava al meu arbitri, el seu Servei, quan ell faltava.

Vaig continuar amb la meva tasca de Medicina General, a la Seguretat Social, a l'Hospitalet de Llobregat, amb horari de tarda, que em permetia dedicar els matins al Dispensari Antituberculos. Les visites en la S. S. eren poc satisfactòries, copiar receptes, altes i sobretot baixes laborals, bastants poc justificades, visites domiciliàries per carrers mal numerats, barraques sense domicili correcte,

famílies nombroses, encabides en una habitació, d'una vivenda aliena...

Veient el poc plaent que era la consulta de medicina general a la S. S., vaig decidir presentar-me a unes oposicions a especialista de pulmó i cor, que es convocaren a Madrid, amb vint-i-set vacants a l'Estat Espanyol, quatre d'elles a Catalunya. Les oposicions van ser molt dures. Érem uns quatre cents inscrits. La meitat, quan veieren els exàmens ja no es presentaren, de l'altra meitat que s'assegueren davant del tribunal, alguns no acabaren l'exposició dels temes i abandonaren, i trenta-cinc superàrem els deu punts mínims per aprovar. Pel segon exercici clínic, ens citaven de cinc en cinc, un per cada membre del tribunal, a les nou del matí a l'Institut Nacional de Previsió. Des d'allà en un cotxe ens traslladaven a un hospital ignorat, perquè no haguéssim tingut l'oportunitat de visitar el centre anteriorment, i descobrir quins malalts estaven destinats als opositors. Acompanyat d'un membre del tribunal, visitaves un malat, interrogatori, exploració clínica, estudi de tècniques complementàries.... Després, davant del tribunal reunit, exposaves l'història, diagnòstic, diagnòstic diferencial, pronòstic i tractament.

La consulta de l'especialitat era molt més gratificant. Malalts aguts de diagnòstic diferencial no fàcil, i altres amb malalties cròniques, pulmonars i cardíques, que controlaves amb mitjans apropiats, i si els dedicaves el temps i l'atenció suficient, compareixien amb menys freqüència, que quan els tractaven amb presses. Els perdies quan necessitaven un ingrés hospitalari, però quasi sempre els recuperaves més tard. D'aquesta consulta, també vaig treure molt profit, tractant i estudiant, malalties que no vèiem en altres llocs. Era una consulta a la que anaves content i sorties satisfet.

Quan faltava poc temps per la jubilació del director del Dispensari, vaig rebre una citació per acudir a una reunió a la Direcció General de Sanitat a Madrid, per tractar de la situació de l'Hospital de Malalties del Tòrax de Terrassa que era com s'anomenava, aleshores, l'antiga Ciutat Sanatorial. Puntualment, a les nou del matí, aparegué a la sala

de juntes el Director General de Sanitat. Era un home enèrgic, actiu, que havia estat Cap Provincial de Sanitat de Barcelona, que coneixia prou bé la problemàtica de l'Hospital del Tòrax, que havia cessat, un any enrere, el director i l'administrador i pel que es va veure, tenia poca sintonia amb el gerent, que havia nomenat. Va dir que el sanatori era un centre desastrós, que havia arribat a un grau de deteriorament humà, científic i social intolerable, i que havia de ser clausurat, però vist, que encara hi havien més de vuit cents malalts ingressats i que el governador civil de Barcelona creia que el tancament sobtat i total era impracticable, ens demanà o millor ens exigí, buscar una solució. Es va aixecar, manifestant que quan haguéssim trobat un camí acceptable l'aviséssim, però que mentre no el tinguéssim restaríem tancats a la sala de juntes. Jo que era el més jove i el de menys categoria acadèmica, i a la reunió hi assistia el Dr. Pursell, encara director del Dispensari, callava i escoltava. Allà es descobriren moltes coses de l'hospital que jo ignorava. Passava el temps i un proposava cercar l'ajut d'altres centres hospitalaris, altre, traslladar malalts a sanatoris de l'estat en comunitats properes, o reduir el sanatori a una mínima expressió, i augmentar la funció del dispensari tractant els malalts de manera ambulatoria, però s'anava imposant l'idea que el sanatori era inviable i caldria tancar-lo, almenys durant un temps, per transformar-lo, buscant, entre tant, altre centres per hospitalitzar els tuberculosos. Jo, al final, vaig dir que a Catalunya, el darrer any 1972, havien estat diagnosticats més de tres mil casos de tuberculosi i que mil d'ells havien ingressat, del dispensari, al sanatori de Terrassa. Es podia reduir el nombre d'ingressos i sobretot el temps d'internament, que en aquells moments era, de mitjana, superior a l'any, però hi havia malalts amb tuberculosi extrapulmonar, formes greus amb l'estat general molt deteriorat, complicacions com hemoptisi, perforacions pleuro pulmonars, empiemes amb necessitat de drenatges i altres intervencions quirúrgiques específiques, o amb tractaments anteriors incorrectes que havien originat resistències als fàrmacs i requerien tractaments individualitzats, o malalties

associades, especialment cirrosi, diabetis i insuficiència renal, alcoholisme, i malalties respiratòries de diagnòstic diferencial complicat, que necessitaven un ingrés a un hospital, i que no era possible controlar la tuberculosi sense disposar d'un centre hospitalari col·laborador, i que jo no em podia comprometre a dirigir amb eficàcia el Dispensari, si no tenia la possibilitat d'internar alguns malalts.

A Barcelona en aquells anys no hi havia cap sanatori; Torrebónica i l'Esperit Sant de Santa Coloma havien tancat, Nostra Senyora de la Mercè, creat després de la guerra civil pel místic Pere Tarrés i el doctor Manresa, tenia molt pocs llits que dedicava als tractaments quirúrgics, i l'Hospital Clínic i el de Sant Pau no volien ni podien atendre aquests malalts. Calia fer un esforç per conservar el Sanatori, però també era necessari transformar-lo totalment. La majoria dels assistents, ja cansats, em donaren la raó i es prengué l'acord de proposar al Director de Sanitat tretze punts. Proposen reduir els llits ocupats a tres-cents, contractar infermeres per substituir les monges, (quaranta-sis, més la superiora) que havien abandonat per incompatibilitat amb la direcció, el sanatori, exigir als metges el compliment de l'horari?, etcètera..., Aquestes conclusions em varen semblar acceptables, si realment es complien, des del meu punt de vista de proper director del Dispensari.

Pocs dies després, el Cap Provincial de Sanitat em digué: he parlat amb el Director General i m'ha dit que només veu una manera de no tancar el Sanatori. Tu, que l'has defensat fes-te càrrec de la direcció. La proposició m'agafà completament de sorpresa. El meu projecte es conformava amb la millora i la funció del dispensari central del carrer Torres Amat, que tenia un bon prestigi entre la població i la classe mèdica de Barcelona, i de cop i volta em proposen la direcció d'un hospital desacreditat, farcit de problemes i de situacions personals enutjoses. Davant els meus dubtes i el meu desconcert, per acabar-ho d'arreglar continuà:

la veritat és que no creiem que es pugui arreglar, però si fracasses i hem de clausurar l'hospital, ningú, ningú no t'ho tindrà en compte, perquè sabem que és pràcticament impossible posar ordre en aquest centre, però sàpigues que si aconsegueixes evitar-ne el tancament i convertir-lo en un centre eficaç i útil a la societat, encara que no facis res més durant la teva vida, amb això hauràs complert i justificat la teva existència en aquest món.

Carai!. Jo, que estava completament decidit a rebutjar la proposta, vaig notar a dintre meu que tot i no voler-ho, acabaria cedint. Mai a la vida he pogut resistir a un repte. Encara que tota la vida havia desitjat treballar en un hospital, aquell no era pas un hospital normal. Era un centre antiquat, amb defectes greus d'organització, amb el personal mèdic desmotivats, sense personal d'infermeria, després de la fugida de les monges, i del que tenien una mala opinió els metges i la població general, i tan gran, que era ingovernable. En aquell moment però, ingressaven, a més dels tuberculosos, insuficiències respiratòries, càncer broncopulmonar, malalties associades i malalts cardíacs. El cap de cirurgia, el Dr. Caralps Massó, a més de la cirurgia pleuro pulmonar, operava estenosis valvulars cardíques, i havia organitzat un equip de cirurgia experimental, que trasplantava cors en animals.

Li vaig dir que podia demanar a la Direcció General de Sanitat el meu nomenament, si acceptaven les condicions següents: donar-me autoritat absoluta per fer i desfer, acomiadar, contractar, modificar, estructurar, reformar i millorar, tenint en compte, naturalment els límits que imposen l'economia i el sentit comú. També vaig demanar que, encara que em feia càrrec completament de l'organització de l'hospital, la meua vocació eren la medicina i els malalts i que per tant assumiria, juntament amb les de director, les de cap de servei, atenent i tractant malalts, i amb autoritat sobre tots els ingressats. Va ser acceptat el conveni en tots els seus apartats.

*Digué una garsa a un xacal:
tafur, borratxo i sensual,
aniràs a la presó, o pitjor,
acabaràs tòxic, morint en un hospital.*

L'Hospital de Malalties del Tòrax, amb més de mil llits, era el centre hospitalari més gran de l'Estat, on ingressaven malalts procedents de tot Catalunya i d'altres comunitats. Nosaltres hi enviàvem, des del Dispensari, aquells que no podien ser tractats a l'ambulatori, per la seva gravetat, per la seva contagiositat, per l'associació amb malalties acompanyants, o per la seva desestructuració social. Tot i que ja es coneixien els nous quimioteràpics, que curaven la tuberculosi, encara els metges grans del sanatori, conservadors, escarmentats per haver viscut nombrosos fracassos de medicaments anteriors, desconfiaven de la nova medicació i defensaven i mantenien l'estada al sanatori, durant tot el tractament, que en la majoria de casos sobrepassava l'any.

Potser fent un xic d'història serà més fàcil entendre les condicions en les que estava l'Hospital del Tòrax en aquell moment. Va ser inaugurat amb gran magnificència pel Cap de l'Estat l'estiu de l'any 1952, amb el nom de «Ciudad Sanatorial de Tarra-sa». Aquest mateix any aparegué la isoniazida, el quimioteràpic que va completar el tractament i que va convertir la tuberculosi, en una malaltia curable que no necessitava una llarga hospitalització, i menys un hospital dedicat només a aquesta malaltia. Era el darrer que es va construir a l'Estat Espanyol i segurament també a Europa.

Comptava amb un cos central de sis plantes, que allotjava en la inferior, la porteria, recepció, administració, direcció, arxius, sala d'actes i tots els serveis propis d'aquests centres, i en les superiors, consultes externes, radiologia, laboratori, quiròfans, sales de recuperació i de cures postoperatòries i biblioteca, a més de menjadors del personal, barberia, central telefònica, emissora de ràdio, assistència social, oficina de correus, economat, habitacions pel personal intern i un teatre - cinema amb cinc centes butaques, que projectava pel·lícules els dissabtes a la tarda, els diumenges i alguna obra de teatre.

Vuit plantes de setanta-cinc llits a cadascuna de les ales, a banda i banda del cos central, podien allotjar mil cent malalts, i dos soterranis, un d'ells amb les cuines, magatzems i sales d'esterilització, impremta que composava tota mena de papers i documents per a l'hospital, sala de bugaderia i assecat i rober, i l'altre amb un departament de cirurgia experimental. Una novena planta, acollia la clausura amb capacitat per seixanta monges, amb un menjador i una capella pròpia. La part posterior de l'edifici, assolellada, orientada al sud-est, la tancava un mur de dos pisos amb galeries interiors, d'uns cent metres de costat, que limitaven un jardí central, i en la part oposada, tancant el circuit, una gran església on cabien mil persones.

El director havia estat acomiadat un any abans, juntament amb l'administrador, després de que les monges abandonessin l'hospital. La fugida de les religioses que controlaven tota la infermeria, el rober i la cuina, havia augmentat les greus deficiències tant en el control del centre, com en l'atenció els malalts.

Com que fins aquell moment, el tractament de la tuberculosi calia mantenir-lo durant divuit mesos, una persona internada un any i mig, que no feia llit, es convertia en un ser ingovernable i ja es pot suposar què passa, quan aquests éssers són centenars i de sexes diferents. Alguns malalts a la nit, marxaven i freqüentaven bars de Matadepera i Terrassa amb baralles i escàndols de tota mena i protestes dels veïns. Alguns malalts vells i deteriorats, després de curats, la família, si en tenien, els abandonava i allà quedaven contribuint a la desorganització i en el mal nom que adquirí el centre. Els metges, segurament no tots, dedicaven poc temps i poca atenció, als malalts, i el personal manipulat pels sindicats, aleshores clandestins, i en especial les auxiliars de clínica, contractades amb pressa, sense cap acreditació, i que amb la marxa de les monges, havien de responsabilitzar-se de funcions que no els corresponien, i per les que no estaven,

en absolut, preparades, reclamaven amb raó, els seus drets. Era evident que s'havia arribat a aquesta situació, per un conjunt de factors, però principalment per una despreocupació i negligència dels dirigents, i per no saber veure que el tractament de la tuberculosi anava canviant i que un centre amb aquelles característiques no podia subsistir, si no es feien canvis fonamentals.

El dia de la presa de possessió, acompanyat de les autoritats sanitàries de la província, vaig fer un discurs molt curt, demanant l'ajuda de tothom i anunciant que hi haurien molts canvis.

Veritablement aquell matí vaig adonar-me, que les coses estaven molt pitjor del que em pensava, els malalts, vuit cents i escaig, campaven per on volien, marxaven de permís i tornaven quan els donava la gana, sortien a les nits, alguns residien al centre tres, quatre o més anys, i la família i els amics els aprovisionaven de vi, licors, tabac, i més coses o bé, als més grans, els visitaven, un moment, per fer-los signar una autorització que els permetés apropiarse de la pensió que cobraven i els deixaven abandonats a l'hospital. Uns quaranta, feia anys que vivien a l'hospital, ignorats per les seves famílies.

Reunit amb els metges, la veritat és que entenqueren que no es podia atendre els malalts venint unes, poques hores i amb algunes dificultats arribarem a un acord. Tres caps clínics i vuit ajudants i assistents, foren empesos a rescindir el contracte amb l'hospital.

L'endemà, el dia que m'estrenava com a director, vaig arribar a l'hospital a les vuit del matí. Totes les auxiliars, més de seixanta, amb bata blanca m'esperaven assegudes a les escales de l'entrada i a l'esplanada del davant. Amb la marxa de les monges i l'escassetat d'infermeres, elles feien treballs que no els pertocaven segons la legislació del treball i el sentit comú, i exigien la solució, en aquell moment, d'aquesta qüestió.

Malament començava el primer dia. Vaig dir-los que era una situació que tenien des de feia temps, que calia resoldre, però que com podien compren-

dre, no era possible en aquell moment, i que em donessin un temps prudencial per buscar una solució, però que devien retornar a la feina, ja que el que no podia esperar era l'atenció dels malalts. Hi havia la consigna de no cedir, aparegueren males maneres, un metge que estava al meu costat, va ser empès amb violència contra la paret, aleshores tallant les discussions i entrant al despatx, vaig demanar el llistat d'auxiliars i vàrem cridar la que figurava en primer lloc. Senyoreta en aquest moment no podem polemitzar, procurarem arreglar aquest mal afer, però li demano que retorni a la planta ara mateix, ja que els malalts estan desatesos. Va contestar que no, que no tornava a la sala. Emiliano, era l'oficial administratiu, per favor escrigui: era l'any 1973, no tinc cap model al davant però devia ser semblant a aquest: «D. X X X, director del Hospital de Enfermedades del Tórax de Tarrasa, comunico a la Sta. YY, auxiliar de clínica de este centro, que por negarse a cumplir su trabajo, queda, desde este momento, despedida a todos los efectos y anulado el contrato que tenia con esta entidad.» Data i signat, el Director. Que l'acompanyi un ordenança, en tregui la bata i reculli les seves coses. Des d'aquest moment te prohibida l'entrada a Hospital».

Ja, ja, ja, li va fer molta gràcia i va sortir corrent i sufocada, la xerimola continuà a l'exterior. Passà la segona i sortí, també rient, amb el mateix paper canviat el nom, passaren la tercera i la quarta i la quinta i tot seguí igual. Defora hi havia bastant enrenou, ho prenién a broma, no ho creieu pas, deien, no ho pot pas fer això, està clar que no, només ens vol espantar. Passaren la tretzena, la catorzena i la vintena, la remor a l'exterior s'apaivagava i tornava a créixer a mesura que anaven entrant i sortint amb el document que els acomiadava, però el xivarri anava davallant i les rialles havien desaparegut. Jo, que estava molt dolgut i decebut, no havia modificat, ni el to de la meua veu, ni la meua actitud, ni la meua decisió. Darrera la porta, ja només es percebia un murmuri apagat. La que feia vint-i-quatre, en entrar, espantada i plorosa em comunicà que marxava a la planta a treballar. En sortir ella, les altres, demanaren tornar a la feina, però les acomiadades, quod scripsi, scripsi, quedaren excloses.

Aquesta mesura aguditzà la falta de personal, però s'adonaren que moltes coses canviaven i moltes més canviarien.

Després, aquell primer matí a l'hospital tot el personal s'esmerava i es dirigia a mi amb un respecte exagerat. Jo estava molt trasbalsat interiorment, vint-i-tres persones al carrer, el primer dia, pesen molt sobre l'ànima, però creia que era una mesura necessària i sense parlar-ne amb ningú, sol, vaig aguantar l'opressió que sentia i procurant conservar la calma exterior, dedicar la resta de la jornada al coneixement dels problemes del centre i a cercar solucions per obtenir una atenció correcte dels malalts. Més tard, sol a casa meva, em costà molt tranquil·litzar-me

Mica en mica i actuant en els diferents fronts vaig procurar resoldre o al menys millorar les nombroses dificultats que tenia el centre. Vaig comptar amb una autoritat absoluta per fer i desfer, com jo havia demanat, tant en l'economia, com en la organització o en el nomenament de personal, tant mèdic com de serveis, i administratiu, cosa impensable avui dia i que ara no té ningú, però necessària per acomplir la tasca prevista. Algú pot dir que aquests sistemes afavorien la corrupció i el nepotisme, o que no eren democràtics, però els lladres i els immorals som les persones, no els idearis polítics, i la democràcia no consisteix en fer veure que es fan coses, per satisfer la nostra vanitat, el nostre egocentrisme, i afavorir els del nostre partit, i sobretot a nosaltres mateixos, sinó en treballar pel benefici de tots.

Depeníem directament de la Secretaria del "Patronato Nacional Antituberculoso" a Madrid. Hi viatjava sovint, poc després, allà, tothom em coneixia i entrava a tots els despatxos sense haver demanat hora per la visita. En especial el cap d'administració i economia em temia; Era un home gros i de papada abundant. Quan em veia entrar al seu despatx, abans de que jo li digués res, començava a moure el cap, d'un costat a l'altre dient que no, i continuava: no, no, avui no em trauràs res. Jo li deia: no facis això, home, que quan dius no, amb tanta violència, sacseges la sotabarba i et

veus molt lleig. En el fons era un bon home, mai marxava de buit. Aquells dos primers anys aconseguírem un total de cent milions de pessetes per obres, que serviren per reformar i millorar la confortabilitat de l'hospital, i a més, uns trenta milions, per equipaments. Totes les pessetes tingueren la finalitat prevista, ni una sola es malgastà.

El Sanatori s'havia construït, encara, amb el concepte de que la puresa de l'aire, la naturalesa, l'alimentació, i el repòs curaven la malaltia. No hi havia calefacció, els sostres eren alts, els passadissos immensos, les galeries obertes a tots els vents, a l'hivern hi feia un fred polar, dintre les habitacions de ponent, la temperatura, alguna nit baixava per sota dels zero graus.

Reformarem el cos central de l'edifici, bastint una unitat central de trenta-cinc llits, contigua als quiròfans, dotada de respiradors i material apropiat, per hospitalitzar i controlar, a més dels post operats, els malalts de cures especials, i els ingressats de nou, per la seva valoració i posterior ubicació o alta.

Cada una de les plantes buides es reestructurà, amb habitacions de quatre, dos i un llit, totes elles amb cambra de bany, lavabos individuals, un per cada malalt, banyera, dutxa, wàter, bidet i armari; es rebaixaren els sostres i es recobrí el terra. Es col·locaren llits nous articulats, calefacció a tot l'edifici, i es conduí oxigen centralitzat a la capçalera dels llits. S'adquiriren rentadores, i màquines de planxar llençols; fins aleshores la roba es rentava a mà, en una dotzena de grans safareigs de pedra, i s'estenia penjada a cordes, sobre els matolls propers. Es conservà l'equip de cirurgia cardiopulmonar que dirigia el Dr. Caralps, s'adquirí nou material quirúrgic, taules d'operacions i aparells d'anestèsia.

Donàrem l'alta hospitalària als malalts que podien passar a les consultes externes i aquells que no necessitaven ser hospitalitzats. Quan acabaren les obres, s'acomodaren els malalts en els quatre-cents cinquanta llits de les vuit plantes de l'ala reformada i de la unitat central.

L'equip de radiologia estava antiquat i era insuficient i poc operatiu. Després de moltes visites, i de molt sacsejar la papada, dient que no, el Sr. Medrano, a contracor, va haver de cedir, i es va substituir tot l'aparellatge de radiologia, amplificador d'imatges, tomògrafs, taules basculants, ecocardiògraf, broncoscopis flexibles, aparells d'exploració funcional i gasometria, (l'ecocardiògraf i l'aparell d'exploració funcional que mesurava el volum residual, foren els primers instal·lats a la comarca del Vallès).

Una vegada tot preparat i a punt, un dia, amb gran emoció, per part de tots, anàrem a comprovar l'equip de radiologia. Piiiif, allò no funcionava. Ningú s'havia adonat que la instal·lació elèctrica original no tenia capacitat per fer rutllar tot aquell bé de déu d'aparells. El que en deien «la acometida» a l'edifici, no tenia prou capacitat i era necessari instal·lar-ne una de nova, construir una nova línia d'entrada des del seu origen a la xarxa principal, sol·licitar permisos, encarregar a enginyers estudis i planells i esperar que la companyia elèctrica fes la substitució pertinent. Anant molt de pressa, i recorrent a totes les influències conegudes n'hi havia, deien, per uns tres, quatre mesos. (es tardà més d'un any) Sense radiologia, no hi havia cap possibilitat de tenir el Sanatori obert. Havíem de trobar alguna solució. No es podia acabar d'aquesta manera una aventura com aquella. No es podia tancar un hospital per escassetat de corrent elèctrica.

El Sanatori de Terrassa, ple de tísics, que causaven rebuig a moltes persones que no volien treballar prop d'ells per por de contagi, i que pagava, en general, uns salaris més baixos que els grans hospitals, no tenia un gran atractiu per els treballadors que només hi acudien després de no trobar feina en altres llocs, o quan eren acomiadats per ineptes i ganduls. Per això el nivell tant humà com tècnic no era especialment elevat, però en el moment decisiu va aparèixer l'individu intel·ligent, competent, que estimava la institució i que prenia les dificultats com un repte.

Era un xicot dels que formaven l'equip de manteniment del centre. En un accident havia perdut

una cama, per sobre el genoll, no tenia estudis, però sí una intel·ligència natural molt viva. En fer-me càrrec de la direcció de l'hospital m'advertiren de que era un subjecte problemàtic, que encapçalava les protestes, era el líder dels descontents, i que calia acomiadar. Observant-lo el vaig veure, un guia que arrossegava els seus companys, però també un home treballador, inquiet, idealista i perfeccionista. El vaig cridar: Manolo, des d'aquest moment queda nomenat cap de l'equip de manteniment del centre. Ara mateix i aquí hem de trobar una solució per a no tancar l'hospital, per falta d'electricitat. Només n'hi ha una, contestà. A poc més de cent metres tenim un transformador de la línia general que porta el corrent elèctric a Terrassa. Caldria empalmar un cable al transformador i connectar-lo a la xarxa de l'hospital. Carai!, sí que és fàcil. Fer-ho, ja no ho era tant. Ell i jo vàrem anar a veure un enginyer de la FECSA a Terrassa, que ens escoltà atentament i després digué: Això que proposeu no sé si és il·legal perquè ningú no ha pensat mai que una cosa així es pogués fer, però és perillós, molt perillós, és una insensatesa i una temeritat, i a més és una estafa a la companyia, i ni jo ni ningú ho pot autoritzar, i si es descobrís aniríem tots a la presó. Ell i nosaltres callàrem. Mirant a la paret, murmurava que veritablement l'hospital no podia ser tancat. De sobte es girà, ens mirà fixament amb fúria, i digué: jo no ho faria, si algú ho denunciava, i no diguem si causés algun accident, aniríeu, com he dit, a parar a la presó i pagaríeu els danys i perjudicis ocasionats, en serieu vosaltres els responsables, jo no en sé res. Com heu dit aquest transformador està amagat entre pins que arriben fins a les parets del sanatori, i ni jo ni cap dels empleats no el visitem mentre funcioni normalment. I ara marxeu i no torneu, jo no us he vist, ni us conec.

Creu que ens ha autoritzat?, em digué, en sortir, el Manolo. I tant que sí, ja podem anar a comprar el cable. Aquest, de cent metres de llargada i d'un gruix de tres centímetres de diàmetre, ens costà cent mil pessetes. El Manolo es cuidà de tota la part tècnica. El cable empalmat, sortia per un foradet que vàrem fer a la teulada de la caseta del

transformador i es fixava al capdamunt d'un pi que hi havia a tocar, i saltant d'un pi a un altre arribava a una finestra que donava directament al servei de radiologia. Aquest enginy va funcionar durant un any llarg, i quan passava per sota el cable penjat dels pins, sentia una barreja de temor i d'orgull, però aquest darrer sentiment sempre acabava imposant-se.

Les dificultats materials i arquitectòniques, encara que enutjoses, eren més passadores que les que ocasionava la manca de personal en especial infermeres. Buscàrem per tots els mitjans personal titulat. Es presentaren, els no acceptats o expulsats en altres centres, però no podíem escollir, acceptàvem a tothom i ens trobàrem amb persones de tota mena, algunes eren vàlides, però n'hi havia de tarades, d'incompetents, sense el més mínim sentit ètic, i extremadament gandules.

És de justícia recordar, que en aquestes circumstàncies, segurament la naturalesa, per compensar i ajudar a les persones de bona fe, fa que entre ganduls, i desvergonyits, apareguin sempre, individus, auxiliars, infermeres, operaris, secretàries, que varen tenir conductes exemplars, carregant la feina seva, sempre ben feta, i la d'altres, sense tenir mai en compte si era de la seva competència, o si la jornada era acabada.

Vaig visitar l'escola d'infermeria de la facultat de Medicina, d'on sortien la quasi totalitat dels titulats de la província de Barcelona i vaig veure que en acabar, tots ells tenien ofertes millors que les nostres, per treballar als grans hospitals de la ciutat, però també que n'hi havia molts que no podien ser acceptats i no podien estudiar per manca de capacitat de l'escola. La solució era evident, havíem de crear la nostra escola d'infermeria.

A Madrid el Dr. Nájera, era director de docència de la Direcció de Sanitat. Em va escoltar, però no deixà que m'allargués i contestà taxatiu: impossible, la Direcció de Sanitat només té una escola d'infermeria aquí a Madrid i no en volem cap altre, només ens porta mal de caps i despeses, l'ensenyament pertany avui, al Ministeri d'Educació

i Ciència. Vaig tornar a la facultat de medicina de Barcelona per parlar amb el Dr. Obiols, catedràtic de psiquiatria, degà de la facultat i director, en aquell moment de l'escola d'infermeria. Moltes carpetes i pilots de papers sobre les taules i a terra, per tots els racons. Una secretària darrera una màquina d'escriure, em digué que no sabia on era, ni quan vindria i ni tant sols si hi tornaria aquell dia.

Vaig decidir marxar i provar-ho en un altra ocasió. Davant de la Facultat vaig veure venir pel carrer París el Dr. Obiols. No gaire alt, ample d'espatlles, atlètic, cabell molt arrissat, pràctic, resolva les dificultats que podia, sense presumir-ne i oblidava les que no tenien solució. Jo no el coneixia personalment. En passar pel meu costat vaig cridar-lo: Dr. Obiols, per favor, hauria de parlar amb vostè. Al mig del carrer discutírem el tema. Miri, vostè té una escola on no tenen cabuda tots els alumnes que hi volen estudiar. Nosaltres tenim una gran carestia de tècnics que no tenen la possibilitat de formar-se per manca d'escoles, però jo, si s'autoritza la seva creació, puc engegar-ne una per preparar aquest personal que necessitem.

Què diu ara. No sap la falta que fa i el que li agrairia que vostè tingués una escola a Terrassa, que arreplegués a tots els estudiants del Vallès. Vingui al meu despatx i en parlarem. Ja sap que les escoles d'infermeria, avui dia són universitàries i exigeixen unes instal·lacions apropiades, un professorat adequat, i la participació en l'equip directiu d'un professor titular de la Facultat de Medicina. Amb tot això, s'ha de sol·licitar al Ministeri d'Educació i Ciència que ha d'autoritzar el seu funcionament. Va agafar una quartilla de sobre la taula, i va escriure més o menys: «D. Juan Obiols Vié, decano de la facultad de Medicina de Barcelona declaro: que cada año quedan alumnos que no pueden ingresar en la escuela de enfermeria por exceder la capacidad de la misma. Este Decanato no ve ningún inconveniente en que se autorice la creación de una nueva escuela universitaria, en el Hospital del Tòrax de Tarrasa». No la va dirigir a ningú. Ara vostè. espavilis. Vaig quedar un xic decebut, m'esperava un escrit més càlid.

Pocs dies després, vaig marxar cap a Madrid. Anava sol, no podia tampoc demanar ajut o col·laboració a la Direcció de Sanitat. En arribar vaig preguntar a un guàrdia municipal on era el Ministeri d'Educació i Ciència. Davant de la porta vaig dubtar, no tenia cap pla. Al vestíbul un ordenança uniformat, amb la panxa pròpia d'un bon bidell, estava assegut amb les cames estirades i recolzat el braç al taulell. «Buenos días. Mire acabo de llegar de Barcelona i no conozco a nadie però usted, es quien mejor podrá ayudarme. Tome por favor este puro». «Yo venia, sabe usted, es que ya verà, estoy en un hospital de tuberculosos y no encontramos enfermeras para trabajar en estos centros y hemos pensado en la posibilidad de tener una escuela de enfermería para solucionar este problema. Como vd conoce a todo el mundo, le agradecería mucho que me dijera a quien puedo dirigirme, alguna de estas personas que siempre que pueden dicen sí, y no estas otras que por comodidad, pereza y falta de imaginación siempre dicen no» Va meditar uns moments, amb els ulls semiclcus i va dir: «Suba a la segunda planta y busque la manera de hablar con don Enrique, vd insista, don Enrique Fernandez i Fernandez del Pino, pienso que es la persona adecuada»

Cap el segon pis. Allà hi havia, darrera una taula, un d'aquests individus, que posen cara d'importants, però que són persones que no han sabut fer mai res, i que passen a l'administració pel parentiu o per la recomanació d'algun «mandamàs».

«Buenos días. Vengo a ver a don Enrique Fernandez i Fernandez del Pino.

Está vd citado?.

No señor.

Entonces puede Vd hablar conmigo i exponerme su caso». «Mira chico, ve a decirle a don Enrique que, siento no haber solicitado hora de visita, pero que necesito hablar con el. Soy el director del Hospital del Tòrax de Tarrasa i llevo, para entregarsela personalmente, una carta del decano de la Facultad de Medicina de Barcelona». Carai! El xicot atabalat,

s'aixecà i es dirigí a una de les portes que donaven a la sala. Sortí als pocs moments i digué: «don Enrique que dice que pase Vd». Un cop dins tot va ser fàcil.

Era realment un home amable i molt comprensiu. Cap de Servei de Centres Universitaris del Ministeri d'Educació i Ciència, quan va comprendre la realitat de la situació ho va prendre com una cosa pròpia. Va anar a parlar amb el subsecretari del ministeri i a migdia ens acomiadàvem amigablement, portant jo a la mà la concessió d'una escola universitària d'infermeria, annexa a la facultat de Medicina de Barcelona i ubicada a l'Hospital del Tòrax de Terrassa Va deixar clar que no podia oferir cap ajuda econòmica ni cap subvenció, no saltres haviem de trobar la manera de finançar-la. En el BOE. nº 155 de data 30 .6. 77, surt l'ordre ministerial de la creació d'una escola universitària d'infermeria a l'Hospital del Tòrax de Terrassa, assignada a la direcció del centre. Va ser delegat per la Facultat de Medicina el Dr. Ruano, catedràtic d'anatomia. Jo vaig assumir-ne la direcció. Al Sanatori teníem espai més que suficient, l'equip de manteniment arranjà la planta baixa de l'ala que havia quedat buida i enllestiren en poc temps una escola amb aules magnífiques, sales de pràctiques, biblioteca, serveis, pista de basquet..., cometérem alguna irregularitat menor, emprant material que comptabilitzàvem com si fos per l'hospital, però realment ho era, ja que l'escola va ser clau pel seu bon funcionament i un benefici per a la comunitat i pels malalts. Quedaren nomenats professors de l'escola, deu dels metges de la plantilla de l'hospital. Amb els alumnes en pràctiques, ràpidament millorà el servei d'infermeria i en sortir la primera promoció, es va arreglar del tot. El nivell dels titulats va ser bo i alguns d'ells ocuparen i ocupen llocs de màxima responsabilitat en els hospitals de primer nivell de Catalunya. Poc després, vàrem sol·licitar la catalogació del nostre centre com hospital docent, presentant les acreditacions i condicions que exigia la llei i se'ns va concedir aquesta categoria, adjudicant-nos tres metges residents (MIR) en l'especialitat d'aparell respiratori.

Va ser el temps més brillant i profitós de l'hospital, que es va convertir en un centre de re-

ferència per a la recerca i la investigació dels nous tractaments de la tuberculosi.

Estava sorprès, quan vas pel món, amb un càrrec de Director d'un centre que ingressa quasi mil malalts anuals, d'una malaltia que preocupa a molta part de la humanitat, i que té vint-i-cinc mil històries clíniques controlades, els col·legues et respecten i et suposen més qualitats de les que tens. Els qui et coneixen, i coneixen el Centre, mostren un cert recel, però els demés estan esperant i confiant en que aportis novetats, i que ajudin a resoldre les dificultats i dubtes que tota la patologia presenta.

Vaig començar a anar a congressos i reunions de l'especialitat. Hi havia dues classes de congressistes. Uns que estàvem sempre a la sala, escoltant atentament, i altres, que quasi sempre eren els mateixos, que estaven a l'escenari, perorant. Se'm va ocórrer que potser era millor, ser dels que estan a dalt de l'escenari.

L'any 1977 vàrem reunir al Sanatori, en un Simposium Internacional, els millors especialistes europeus, la Dra. Annik Rouillon presidenta de la Unió Mundial contra la tuberculosi, el Dr. Karl Styblo, l'epidemiòleg que dirigia amb el Dr. Wallace Fox el primer i el segon estudi mundial a l'Àfrica est i a Hong Kong, que van posar les bases dels tractaments actuals encara vigents avui, el Dr. Grosset director de l'Institut Pasteur de París, el Dr. Larbaoui catedràtic de la Facultat de Medicina d'Argel, el Dr. V. Farga catedràtic de la universitat de San Francisco de Califòrnia, els principals tisiòlegs nacionals, el Dr. Blanco Rodriguez director del programa nacional contra la tuberculosi, el Dr. Guerra Sanz, Dr. Manresa, Dr. Coll Colomer, Dr. Cornudella, Dr. Navarro en representació de la Direcció de Sanitat i molts altres. En aquesta reunió nosaltres aportàrem els primers resultats del tractament escurçat en incorporar la Pirazinamida (Pz) que va canviar el curs de la malaltia.

Inauguració del Simposium. Presideix la taula, la Dra. Annik Rouillon, Directora General de la Unió Mundial contra la Tuberculosi. Fa la presentació el president de la reunió i Director de l'Hospital

Poc temps després ens nomenaren membre del Comitè de Profilaxi de la Unió Mundial Contra la Tuberculosi i posteriorment, membre del Comitè de Tractament de la mateixa Unió.

Els resultats definitius els presentàrem l'any següent (1978) a Brussel·les en el XIV Congrés Internacional contra la Tuberculosi, davant de tres mil delegats de tot el món. Els professors Jacques Grosset, i Wallace Fox, qualificaren l'estudi de de-

finitiu, ja que demostrava, en la pràctica clínica, l'eficàcia i la baixa toxicitat d'aquests tractaments de sis mesos, amb tres drogues, si s'inclouïa la Pz, un medicament que va escurçar, i va garantir la curació de la malaltia, en malalts tractats per primera vegada.

Haviem participat en el congrés de Londres, després assistírem als congressos mundials de Mèxic, Estambul, París, Argel, on presentàrem una ponèn-

cia, amb el seguiment de quasi mil casos, que deixà, pel nombre, admirats els assistents, tractats amb una combinació en la que participava sempre la Pirazinamida.

A Buenos Aires, ens atrevírem a presentar un treball sobre les concentracions de tuberculos-tàtics en el líquid cefaloraquidi, que val la pena comentar. En ocasions ens comprometem, de manera irreflexiva, a activitats molt allunyades del nostre abast, i en manifestar-les ens obliguem a complir-les, i aleshores només ens queda o el ridícul i quedar com un il·luminat i un presumptuós, o superar-nos per tirar endavant un projecte pel qual no tenim coneixements, ni mitjans, ni cap planificació per dur-lo a terme. Només li veig un aspecte favorable i és que, aquestes atzagaiades ens poden ensenyar que el propòsit ferm, encara que imprudent, i un gran esforç, poden aconseguir resultats que ningú, ni nosaltres mateixos, creïem possible fer.

A Praga, l'any 1979, la Dra. Rouillon es queixava de la manca total d'estudis per conèixer les concentracions dels quimioteràpics en el líquid cefaloraquidi, (LCR) i de si tots ells eren capaços de traspasar la barrera que suposen les meninges, i especialment les meninges inflamades, dada essencial per a conèixer les dosis efectives, dels medicaments estudiats.

En un gest impulsiu, que es podria considerar absurd, ja que es tractava d'un treball pur d'investigació, vaig dir que en el proper Congrés de Buenos Aires de l'any 1982, nosaltres hi portaríem un estudi que aclariria tots aquests dubtes. La Dra. Rouillon una dona molt intel·ligent, que havia dedicat la seva vida a lluitar contra la tuberculosi i després a dirigir la Unió Mundial contra la Tuberculosi, tenia també el seu cantó innocent, i va dir seriosament: magnífic, hi compto, sé que ho fareu i serà una gran ajuda per tots els malalts.

Ja a Barcelona, hi donava voltes, i no veia la manera ni de començar; em deia: deixa-ho, ningú espera que ho facis i la Dra. Rouillon ja no ho recorda, però per altre part, una veu interior no callava, ho has promès, intenta-ho. Vaig parlar-ne amb el Dr. Josep Valero, un metge del nostre Laboratori. Aquest cregué que la cromatografia líquida, una tècnica nova, podia ser un mètode apropiat per investigar les concentracions dels quimioteràpics en un mitjà determinat.

M'acompanyà a la catedràtica de Bromatologia de la facultat de Farmàcia, que posseïa l'únic aparell d'aquest tipus existent a Catalunya i que escoltà atentament, la meva proposició.

Necessitàvem mostres de sèrum i LCR de malalts en tractament, per meningitis tuberculosa. En aquells anys la meningitis tuberculosa havia disminuït molt a Catalunya. Vàrem visitar tots els hos-

Sala d'actes del Hospital del Tórax de Terrassa durant la sessió

pitals de Barcelona, i en especial el de Sant Joan de Déu, ja que la malaltia és més freqüent en nens, i ens posàrem en contacte amb els hospitals de la resta de l'Estat, que, tot i les dificultats que es presentaven, ja que les mostres havien de ser transportades congelades, hospitals de Galícia, d'Astúries i de Madrid ens en enviaren. Passàrem moltes hores estudiant tècniques, però el material per filtrar el sèrum i el LCR, que necessitàvem nets de qualsevol altre element que no fos els quimioteràpics, era car i anava a compte de la càtedra. Aleshores va aparèixer en tot l'Estat la intoxicació per l'oli de colza, que causà moltes víctimes. El cromatògraf va ser necessari per detectar la colza en mostres d'oli, i el nostre treball, que ja no anava gaire bé, s'encallà del tot.

Havia passat un any i en quedava un altre fins el proper congrés de Buenos Aires. Vaig cercar, ajuda per tot arreu. La casa Hewlett Placard, concessionària a Espanya dels aparells, oferí deixar-nos-en un, tot el temps necessari, però jo necessitava més que un aparell. Finalment, el catedràtic de Fisiologia de la Facultat de Medicina d'Alcalà d'Henares, que dominava totes les possibilitats de la cromatografia líquida, tenia un laboratori ben dotat i disposava dels millors cromatògrafs per líquids, s'oferí a col·laborar.

Cada dissabte agafavaa les vuit del matí, el primer vol, cap a Madrid, ell m'esperava a l'aeroport i em portava a la Universitat, allà treballàvem tot el dia. Aquest peregrinatge durà més de sis mesos. El congrés es celebrà dels dies 10 al 15 de desembre de 1982.

En aquells anys, els metges de l'especialitat europeus i sud americans, rebien els nostres treballs, i havien visitat el nostre Sanatori professors anglesos, txecoslovacs, mexicans, uruguaians, argentins, veneçolans, equatorians, etc. No podien entendre que presentéssim un treball d'investigació pura. En acabar l'exposició, es produí un silenci total. Finalment es posà dempeus el professor Acoccella, un conegut investigador d'un important laboratori de recerca farmacològica de Milan, i que estava treballant en el mateix tema. Va ser invitat a pujar a

la tarima al meu costat i en un diàleg interessant per la concurrència, em va demanar detalls sobre la tècnica emprada, el material, la metòdica del treball... Va finalitzar dient que havíem de continuar en comunicació constant i oferint-me el seu laboratori.

En aquest moment, l'hospital tenia un bon nivell científic i docent. Es presentaren comunicacions i ponències en tots els congressos de "La Societat Española de Patologia Respiratòria", es presidiren reunions científiques a Catalunya i en la resta de l'Estat, s'ocupà la presidència de la secció de Tisiologia de la SEPAR, es presidí la Societat Catalana de Pneumologia, es formà part del comitè de profilaxi i del de tractament, de la Unió Internacional Contra la Tuberculosi, es publicaren nombrosos treballs en les revistes de l'especialitat, nacionals i estrangeres com "Tubercle and Lung Disease", "Bulletin of the International Union Against Tuberculosis", "The International Journal of Tuberculosis and Lung Disease" i "American Review Respiratory Disease" i es participà en congressos nacionals i internacionals.

En una ponència presentada a la reunió de la SEPAR a Santander l'any 1982, amb la col·laboració tècnica dels Drs. Jordi Setoain i Jaume Sedó, s'estudià en 85 tuberculosos curats, amb radiologia i proves funcionals finals, normals, la recuperació de la funció pulmonar en les zones afectades. Els resultats es varen obtenir, amb la gammagrafia pulmonar per perfusió, emprant microesferes de gelatina marcades, (99mTc). La dosi mitja és de 2 a 4 mCi del 99 mTc, i per la gammagrafia per ventilació, amb 133 Xe (10/15 mCi). En tots els casos es comprovà una disminució o anulació completa de la perfusió, localitzada en el lloc de les lesions curades. Aquestes experiències no s'han repetit més, però demostren amb claredat, que quan el bacil de la tuberculosi envaeix el teixit pulmonar, encara que la regressió radiològica sigui total, la funció d'aquella part de pulmó envaïda, no es recupera.

La Sida creixia i la tuberculosi era la malaltia associada més freqüent. L'augment de resistències per tractaments incorrectes, l'aparició de micobacteris genèticament resistents, (MAIS) les micobacterià-

cies disseminades en malalts de Sida i la necessitat d'escurçar els tractaments, estimulaven la recerca de nous medicaments. La Societat Portuguesa de Patologia Respiratòria sol·licità, al sanatori, un estudi que es presentà a Caldas de Rainha, conjuntament amb els de la facultat de Medicina d'Argel i el de la Universitat de Roma. Es tractà extensament dels nous derivats de la rifampicina, de les quinolones, de la clofazimina, dels aminoglucòsids (amikacina), dels inhibidors de les beta lactamases i de la immunoteràpia, (linfoquines, interferon gamma, indometacina levamisol...)

En aquests anys, la tuberculosi es curava, encara que necessitava un tractament llarg, sense errors, per el que eren bastant freqüents les incorreccions, i per tant les recaigudes. Per altre part una malaltia que podia alternar períodes d'estacionament, en els que l'individu podia creure que estava curat i portar una vida social i laboral normal, i altres en els que la malaltia reprenia la seva activitat i els podia portar a la mort, condicionava la mentalitat i la conducta dels afectats, i els donava una inseguretat permanent a ells, i a la família.

Una malaltia, que durant cent cinquanta anys havia estat considerada la més mortífera de les malalties infeccioses, que necessitava un tractament de llarga durada, de problemàtica curació, i que comportava, en els que l'aconseguien, el recel o el rebuig de la societat, encara que en aquest moment els resultats dels tractaments, fossin molt més favorables, el pes del pessimisme durant tants anys, alterava la seva personalitat, afavoria l'escepticisme i la desconfiança, i feia que en aquestes persones fos més difícil el tractament del sentiment d'inferioritat, que el de la seva tuberculosi.

A finals del anys setanta, el tractament de la tuberculosi havia fet un gran canvi, el perill de contagiar la tisi desapareixia poc després d'iniciar el tractament, i el període d'hospitalització, en la majoria dels casos, quedava reduït a dues o tres setmanes o fins a la desaparició de les complicacions, quan aquestes existien, però la mentalitat dels familiars i la d'algun metge al qui costava posar-se al dia, van fer difícil l'acceptació de les noves mesures.

L'hemoptisi era relativament freqüent en aquells tuberculosos que tenien cavitats, que eren la majoria dels internats. En ocasions era el primer símptoma de la malaltia, i sempre era una complicació seriosa que atemorïa i angoixava els afectats. Encara que acostumaven a ser poc copioses, podien arribar a dos, tres-cents cc de sang, però en general, es detenïa l'hemorràgia. En alguns, per sort poc freqüents, la ruptura d'una d'aquestes artèries de més gros calibre, provocava una hemorràgia massiva, una inundació de l'arbre bronquial i la mort instantània del malalt per asfíxia.

Un home, jove, afable, virtuós, pacífic amb una tuberculosi moderadament avançada, seguia el tractament correctament i no es preveïa cap complicació. Tenia un fill de vuit o nou anys, i encara que el risc de contagi era pràcticament inexistent, no el deixava pujar mai a la seva cambra, i com que aquesta estava al primer pis, ell a la finestra, i la mare i el noi a baix, mantenien llargues converses, Un dia, en el moment que ell reia, de cop i volta, expulsà una glopada de sang que esquitxà els peus del noi i ell, caigué enrere. Als pocs minuts era mort.

Una noia jove, molt jove, va ingressar un matí transportada per la guàrdia urbana de Barcelona que l'havia recollida en un pis del barri vell. Sembla que amb unes companyes compartien un pis del barri vell, on rebien visites que sojornaven unes hores o uns dies, organitzant unes bacanals comunitàries. Aquell matí, una col·lega s'adonà que li era impossible mantenir-se a peu dret. La noia presentava un estat de caquèxia intensa, marasme, atrofia muscular, fàcies tòxica, indiferència a tot el que l'envoltava, és a dir, els símptomes d'una tuberculosi terminal, que en els últims temps ja no vèiem. La radiografia de tòrax confirmava el diagnòstic amb unes imatges disseminades que envaïen tots els camps pulmonars, caverne múltiples, i destrucció del lòbul superior esquerre que demostraven l'avançat de la malaltia. La noia començà a millorar, a la setmana pogué posar-se dreta sense recolzar-se, i vàrem fer per primera i única vegada a una malalta la fotografia, molt il·lustrativa del dolor moral, de la misèria fisiològi-

ca, de la faç tòxica, que tenien els tuberculosos, en èpoques passades. Vuit o deu setmanes més tard, havia guanyat dotze quilos de pes, tenia un altre aparença, estava desintoxicada i el seu estat general molt millorat, però la malaltia naturalment, feia el seu curs. Aquell matí va dir que ja estava bé i que volia retornar al seu entorn. Cap raonament va poder aturar-la. Comunicàrem als Serveis Socials de l'ajuntament de Barcelona la seva fugida, insistint que investiguessin en la direcció que ens havia deixat. Tampoc feren cap gestió. Vaig enviar-hi la nostra assistent social però no aconseguí localitzar-la. Poc temps més tard, sabérem que havia entrat agonitzant als serveis d'urgències de l'Hospital Clínic morint a les poques hores. Vint-i-dos anys tenia la noia i en aquesta vida havia fet només de prostituta i de malalta, ja que a finals del segle XX, no hi va haver a Barcelona ningú que li ensenyés res més.

Aspecte de la malalta en un estadi molt avançat, el dia que es pogué aguantar dreta

*Una lloba famolenc
es queixava amb grans udols,
ja no puc robar gallines,
ni puc empaitar moltons.
Li contesta una granota
que passava pels voltants
el que tens amiga lloba
és que ja has viscut molts anys.*

En la dècada dels anys vuitanta, la perillositat de la malaltia i el tractament de la tuberculosi havien canviat molt, aquests hospitals monogràfics ja no eren necessaris, els malalts que necessitaven ésser ingressats, uns dies, podien fer-ho en hospitals generals. En acabar l'any 1986, el dia 31 de desembre, el Sanatori va donar l'alta a l'últim malalt.

En aquests tretze anys i escaig que vaig dirigir l'Hospital de Malalties del Tòrax, la meua activitat mèdica es va modificar. La direcció exigia un treball burocràtic, la modificació arquitectònica del Sanatori, obligava a viatges freqüents a Madrid, ja que depeníem directament de la secretaria general del Patronat, a reunions amb tècnics, arquitectes i contractistes. La posada en marxa de l'Escola Universitària d'Infermeria i en especial el reconeixement d'Hospital Docent, van necessitar diligències molt laborioses.

ment d'Hospital Docent, van necessitar diligències molt laborioses.

Per altra part, vàrem dedicar molts hores a la preparació d'estudis, ponències, conferències, publicacions... Aquests treballs als que no estava acostumat, em proporcionaren noves satisfaccions, perquè vaig veure que podia contribuir al millor coneixement de la tuberculosi, a millorar els tractaments i a facilitar als metges unes eines per reduir el temps, garantir la curació, i facilitar la integració dels malalts a la família i a la societat. També tinguérem l'oportunitat de relacionar-nos amb el món científic, la Unió Internacional contra la Tuberculosi, l'Institut Pasteur de Paris, i la major part de les càtedres de Tisiologia que tenen les Universitats de l'Amèrica del sud i Mèxic.

En cap moment deixàrem de tenir cura dels malalts hospitalitzats al Sanatori, visitava i controlava els malalts, dirigint les sessions clíniques dels dimecres, a les que van assistir i participar, invitats, els caps de servei de pneumologia i alguns caps de secció i ajudants, dels hospitals de Barcelona i Província, i algun de la resta de l'Estat.

La satisfacció més gran que em queda, és la que em donaren els malalts. Els controlava des del seu ingrés, quan canviaven la seva actitud negativa als pocs dies de començar el tractament, i fins el seu final quan marxaven curats, i s'acomiadaven amb un ample somriure i una mirada plena de gratitud. Recordes també alguns que vàrem poder ajudar a aguantar el pes de la seva fatalitat, mantenint-li les esperances, tot i coneixent el seu destí des d'un principi. Aquells altres que ingressaven amb el diagnòstic de tuberculosi pulmonar, amb l'esperança de retornar curats i descobries un càncer pulmonar que després de sofriments i angoixes els enviava al món dels esperits.

Un catedràtic de la Facultat de Medicina, ens envià un parent, amb el diagnòstic de tuberculosi pulmonar, i una carta en la que deia que ens el confia, perquè sap que nosaltres som qui millor coneixem l'especialitat. Diagnòstic definitiu, càncer broncopulmonar invasiu. Possibilitats quirúrgiques pràcticament nul·les. Els cirurgians insisteixen que la cirurgia és l'únic recurs. Es planteja a la família, que accepta la intervenció. En el quiròfan, quan es mobilitza l'ili, la vena pulmonar, infiltrada pel càncer, s'esquinça deu centímetres, i en pocs segons una hemorràgia massiva, acaba amb la vida del pacient. Em toca a mi sortir a la sala d'espera. L'esposa i tota la família s'acosten amb la mirada il·lusionada. Ja han acabat?. Ha anat bé. Ha anat bé?. Ha estat un dels pitjors moments de la meua vida.

En tancar el Sanatori, havia quedat vacant per jubilació, la direcció del dispensari antituberculos de Torres Amat, que jo coneixia prou bé. El conseller de Sanitat, Dr. Laporte, em designà a mi, director.

Quan anàrem de nou a la direcció del Dispensari de Torres Amat, la tuberculosi havia iniciat una

regressió important, però l'any 1986, encara emmalaltien unes mil dues-centes persones cada any, a Catalunya, unes vuit-centes diagnosticades al Dispensari. Només una dècima part, dels diagnosticats de nou, necessitaven ser ingressats, i l'estança quedava reduïda a dues – tres setmanes, exceptuant algun malalt, amb la malaltia molt avançada, o amb altres patologies associades. Aquests eren ingressats a Hospitals generals

Es continuaven investigant els índex d'infecció en les poblacions infantils, als cinc i als catorze anys a les escoles, i els adults, entre vint-i-cinc i seixanta anys en les empreses i institucions. Vist que els ambulatoris, no tenien interès pels tuberculosos, vaig proposar, centralitzar els malalts de Barcelona, pel seu diagnòstic, control i tractament al dispensari de Torres Amat, que tenia personal, estructura adequada, i un laboratori bacteriològic especialitzat en l'estudi i classificació dels micobacteris. La Seguretat Social hi va estar d'acord, però no altres organismes.

La tuberculosi, ja no tenia la importància social que havia tingut, havia perdut el seu protagonisme Podia i havia de ser diagnosticada i tractada en qualsevol dispensari o hospital.

L'any 1997, el dispensari de Torres Amat, va ser reformat per acollir un cap d'Assistència Primària. La seva funció la continuà un equip del Dispensari a l'Ambulatori de les Drassanes

Els malalts de sida i tuberculosi, responen favorablement, i la seva gravetat i perillositat és la de la sida, la tuberculosi se'ls cura. Els immigrants procedents d'aquests països asiàtics, africans i sud americans no desenvolupats, tenen una taxa d'infecció superior a la nostra i podrien ocasionar alguna dificultat si augmentant el seu nombre, continua el descontrol absolut, i no és pren cap mesura per procurar descobrir-los i tractar-los quan entren al país, però fins el moment present, no han modificat la corba de descens continuat de la tuberculosi en la nostra societat.

Quan l'any 1986 va marxar l'últim malalt de l'Hospital del Tòrax un grup de metges, havíem decidit crear un Programa de Prevenció i Control de

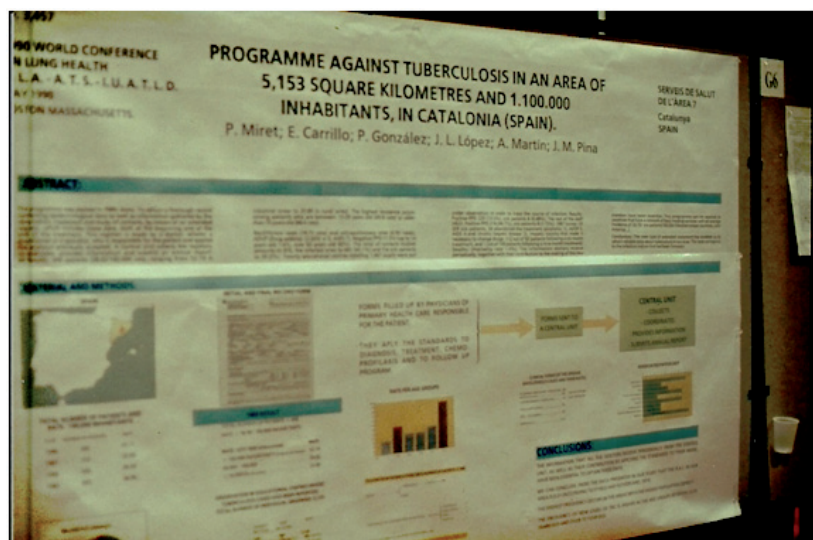
la Tuberculosi en la que aleshores es deia Àrea 7 Centre, i que incloïa les comarques del Vallès Occidental i Oriental, el Bages, Osona i el Bergadà, amb un total de 1.200.000 habitants. D'acord amb els hospitals de la Regió, la Mútua de Terrassa, l'Hospital de la Mancomunitat Sabadell -Terrassa, el Parc Taulí de Sabadell, els hospitals de Manresa, Vic, Berga, Granollers i Mollet i els especialistes de respiratori dels ambulatoris de la Seguretat Social, s'aconseguí convèncer a tots els metges de la Regió per col·laborar en el Programa. De tots els diagnosticats de tuberculosi s'enviava una fitxa a la secretaria del Programa. A més del control del malalt, del seguiment del tractament i del resultat final, s'estudiaven els contactes familiar i laborals. Col·laboraren també els laboratoris de l'Àrea enviant els resultats dels anàlisi de l'esput de tots els casos positius i també les farmàcies, comunicaven els medicaments antituberculosos despatxats.

Aquest ha estat el primer Programa de Prevenció i Control de la Tuberculosi instal·lat a Catalunya. Aquesta ha estat una, de les millors activitats sanitàries preventives, fetes a Catalunya, fins el moment. Ha aconseguit les dades més reals i fiables de l'epidemiologia i de l'evolució de la morbiditat de la tuberculosi, aplicables a tot Catalunya. Ha controlat la pràctica totalitat del seguiment i el tractament de tots els malalts de la regió i el dels contactes. Ha publicat una memòria anual des de l'any 1986 fins a l'actualitat, que valorà molt favorablement

l'Organització Mundial de la Salut, felicitant, a la direcció del programa, ha publicat l'any 2.000, un compendi d'actualització molt complet del control i tractament de la tuberculosi i ha aportant mètodes i models de Programes Antituberculosos, que han estat copiats per altres comunitats, i ha participat als congressos nacionals de l'especialitat, als de la Unió Internacional contra la Tuberculosi, els de l'Associació Americana de l'aparell Respiratori, i de la Societat Americana de Malalties del Tòrax. La secretaria del Programa va estar ubicada uns anys, a les consultes externes de l'Hospital del Tòrax, que conservà també uns equips de radiologia i de laboratori. Després passà a l'Ambulatori de la Mútua de Terrassa i últimament està ubicada a Sant Cugat del Vallès.

L'any 1990 es convocà un Congrés a Bòston, per l'American Lung Association, l'American Thoracic Society, i la International Union Against Tuberculosis, que reuní més de deu mil especialistes de tot el món. Allà es presentaren els resultats de les dades recollides els cinc primers anys. Vàrem rebre una felicitació del Dr. Luelmo Director de la Organització Mundial de la Salut.

La meua vida professional, va acabar a la direcció del Programa de control de la tuberculosi de la Regió Central de Catalunya, en complir setanta anys el dia vuit de juny de l'any mil nou-cents noranta-vuit.

Cartell exposat a Boston, on es pot veure un resum del treball presentat

*Digué la mona al voltor:
no remuguis,
el teu si, és ser carronyaire
el meu fat, dur el cul enlaire.*

La vida terrenal sempre és curta, visquis un dia o cent anys. Ningú no pot desenvolupar, totalment, la seva capacitat intel·lectual, satisfer totes les seves ambicions, il·lusions, desitjos, veure tot el que vol, conèixer tots els secrets, saber tot el que anhe-la. L'humà més poderós, el més savi, el més ric, han aconseguit, tant sols, un poder breu, una saviesa parcial i discutida, i una riquesa limitada, enganyosa, i malsana en ocasions. Però una cosa és certa, si tu tens un somni que creus inabastable i molt lluny de les teves possibilitats, treballa, esforçat, il·lusionat, no et rendeixis encara que creguis que tot és endebades, i segurament ho aconseguiràs.

Entre moltes altres coses, he tingut la immensa sort de ser testimoni de la remissió i de la des-

mitificació de la tuberculosi, en la nostra societat adinerada i opulenta; ella ha estat un dels reptes de la meua vida, a ella he dedicat una gran part del temps de la meua pràctica professional, però la feina ha estat pagada amb escreix, en haver pogut participar i contribuir a la seva curació, i a la recuperació física, social i anímica d'algunes d'aquestes persones malaltes.

Els grans Sanatoris, avui innecessaris i desapareguts, ocupats per una sola malaltia, i que varem tenir la satisfacció de dirigir, ens ensenyaren la importància social i sanitària que va tenir la malaltia, i també la misèria, la pobresa d'esperit i la fragilitat dels humans.

Entrada a la Universitat de Harvard

Vares néixer al costat d'un rierol, has corregut per muntanyes i valls,
has creuat l'oceà, has passat gana i set,
has vist morir l'innocent,
has guiat al cec, has ajudat al coix,
has recuperat al desdonat,
has acomplanyat al vençut.
Ha acabat el periple.
Tornes a l'origen.
Res ha canviat
Nomès tu has canviat

9 788494 493393